
LAIŠKAS REDAKTORIUI

Europa be krikščionybės?

Mantas Adomėnas

Gerbiamas Redaktoriau,

Lietuvos žiniasklaida palyginti greitai reagavo į įvyki, kuri laiką šmėžavusį pirmuose pasaulio spaudos puslapiuose: Europos Sąjungos Konstitucinės sutarties preambulėje nebuvo paminėtas krikščionybės įnašas į Europos kūrimą. Tai įvyko nepaisant daugelio tautų ir valstybės vadovų pastangų, Popiežiaus ir Europos vyskupų kvietimo, nepaisant net asmeninio Popiežiaus kreipimosi į dokumentą rengiančio Europos Ateities konvento prezidentą.

Pamaldusis Robert'as Schumanas, vienas suvienytosios Europos tėvų, tikėjosi ne tokios Europos. Beje, simptomiškas ES santykis su jos steigėjų idealais – suvienytosios Europos pirminės vizijos dabartinei išdavystei galima priešpriešinti pamaldžią pagarbą, su kuria savo steigėjų intenciją tebesiekia išlaikyti amerikiečiai. Kad ir kur Schumanas nūnai būtų, turbūt dabar, parafrazuojant poeta, jis „keikia tą dieną, kai plunksną valdyti išmoko“.

Iš pirmo žvilgsnio kam nors tai gali pasirodyti nelabai reikšmingas įvykis. Ką reiškia vienas žodis, praleistas preambulėje į šimtatomius bizantinio sudėtingumo ES įstatymus bei normatyvus? Briuselio normų ryšys su vadinamuoju „realiu gyvenimu“ kol kas labai netiesioginis. Krikščionybės paminėjimas ar nepaminėjimas nepakeis pavienių asmenų požiūrio į savo tikėjimą ir istorinę Europos praeitį; taip pat nepanašu, kad kas nors tuo krikščionybės nutylėjimu remdamasis mėgintų varžyti krikščioniškąją praktiką ar Bažnyčios veiklą.

Vis dėlto tokie dokumentai kaip Konstitucija įgyja savitą ir savarankišką gyvenimą; jų svarbą ir pasekmes sunku išvelgti dabar, neturint istorinės perspektyvos. Prisiminkime kad ir tą pačią Jungtinių Amerikos Valstijų Konstituciją – kaip atidžiai 1787 m. surašyto dokumento eilutes tebeskaito politikai, teisininkai bei paprasti Amerikos žmonės. Tie žodžiai ir kone pietetinis jiems skiriamas dėmesys jau du šimtus metų formuoja JAV pavidalą ir savipratą. Taigi vieno žodžio praleidimas ES Konstitucinės sutarties preambulėje toli gražu nėra nereikšmingas. Dabar dar nežinome ir negalime žinoti, koki įkaitą istorijai atiduodame, praleisdami nuorodą į Dievą ir krikščionybę.

Nors ši nuoroda gali būti laikoma „grynai simboline“, tačiau problemiškas santykis būtent su šiuo simboliu pabrėžia klausimus, kylančius dėl Europos ir ES tapatybės, netgi iškelia aikštėn šios tapatybės krizę. Galų gale dėl nesvarbių dalykų nesikaunama su tokia beatodairiška energija ir įsiūčiu, su koku prieš krikščionybės paminėjimą grūmėsi Prancūzijos ir Belgijos politinio *establishment* nariai, kurių pastangos didžiąja dalimi ir nulėmė dabartinę Konstitucinės sutarties turinį. Akivaizdu, jog ši idėja ir tiksli Konstitucijos preambulės formuluotė jos priešininkams yra pakankamai svarbi.

Praleistąją nuorodą į du sandus – „Dievą“ ir „krikščionybę“ – suskaidžiau neatsitiktinai. Nors, svarstant paskutinį Konstitucinės sutarties variantą, ginčytasi tik dėl krikščionybės paminėjimo, Popiežiaus kreipimesi buvo kviečiama iversti „aiškia nuoroda į Dievą ir krikščionių tikėjimą“. Maža to, „Dievybė“ minėta ankstesniame, Europos ateities konvente svarstyname ir jo „išvalytame“ Konstitucijos preambulės projekte. „Dievas“ ir „krikščionybė“ šiuo atveju – tai du skirtingi dalykai, nors ir ne ta prasme, kurią turi omeny krikščionybės priešininkai.

Nuoroda į *Dievą* ES kūrimui būtų suteikusi transcendentinį matmenį, kuris šį projektą paversėtų ligtolinės krikščioniškosios Europos politinės kūrybos tęsiniu, jos tradicijos dalimi. Juk kreipimusi ar nuoroda į Dievą prasideda ar baigiasi visos valstybinės priesaikos, karūnavimo apeigos, daugelio moderniosios Europos valstybių Konstitucijos. O tokios nuorodos atsakymas pabrėžia naują politinio projekto kokybę, pertrūkį tarp jo ir tarp tūkstantmečių Europos bei krikščionijos kūrybinių pastangų. Maža to, nuoroda į Dievą savotiškai tramdytų politinę valdžią, neleidama jos suabsoliutinti, parodytų santykinį, išvestinį jos pobūdį, subordinuodama ją transcendencijai, kuri ir yra tikrasis bet kurios valdžios ir autoriteto šaltinis. Kitaip negu kairės politiniai mąstytojai pratę teigti, nuoroda į Dievą reiškia ne politinės galios pašventinimą, o jos reliatyvizavimą. Ir atvirksčiai – kaip tik sekuliariai konstitucijai, netekusiai atsakomybės prieš bet kokią ją pranokstantį principą, kyla didžiausia grėsmė nuslysti iki totalitarinių pretenzijų.

Kita vertus, *krikščionybės* paminėjimas – ar jo nebuvimas – išreiškia ES kaip politinio projekto santykį su dviem objektyviomis duotybėmis: su krikščionybę išpažįstančiais žemyno gyventojais ir su nenuneigiama krikščionybės svarba Europai istoriškai formuojantis. Ir būtent čia išlenda labiausiai neraminantys kuriamojo politinio organizmo aspektai. Pačiu paprasčiausiu lygiu žvelgiant, atsidūrėme valstybėje, kurios politinis elitas pasiryžęs ciniškai ir atvirai ignoruoti jos gyventojų daugumos – kalbama apie šimtus milijonų krikščionių – pasaulėžiūrą ir vertybinę orientaciją, idant įgyvendintų savo jakobiniškas vizijas. Ko Europos gyventojai gali laukti iš tokios valstybės ateityje? Ar jie gali pasitikėti, kad jų interesai ir vertybės, jų teisė būti savimi nebus aukojami dėl skambiu „žmonijos“ vardu operuojančių ideologinių fikcijų, kaip tai praėjusiame amžiuje jau darė totalitariniai režimai?

Lygiai neskrupulingai elgiamasi ir su istorija: juk pasiūlymas paminėti krikščionybės įnašą į Europos susikūrimą anaipol nereiškė būtinybės pripažinti (ar išpažinti) Dievo buvimą. Veikiau buvo kalbama apie istorinės tikrovės – ir, kad ir kaip svarstytime, *objektyviai egzistavusios* istorinės tikrovės – pripažinimą. Buvo siūloma paminėti neginčijamą krikščionybės svarbą formuojantis Europos tapatybei – kad ir kaip tą jos įtaką vertintume. Dabartinis užmojis, kuriuo daugiau nei tūkstantmetis Europos istorijos tarsi pasmerkiamas kažin kokiai konstitucinei *damnatio memoriae*, gerokai atsiduoda orveliškų istorijos koregavimu.

Žvelgiant giliau, politinio darinio tapatybės krizė atrodo dar aštresnė. Kaip žinia, krikščionybės praleidimas nesyk motyvuotas nemenkos musulmonų mažumos Prancūzijoje, Vokietijoje ir Anglijoje jausmais. (Nors čia nederėtų pamiršti, kad musulmonų atstovai toli gražu nebuvo pagrindinė ar netgi svarbi spaudimo grupė, veikusi Konstitucinės sutarties rengimą.) Tačiau turint omenyje būtent musulmonų mažumas ir musulmoniškas šalis, gal tapsiančias ES kandidatėmis (Turkija, galbūt Bosnija, Albanija), būtų itin svarbu apsispręsti, kas vis dėlto yra naujosios Sąjungos tapatybės pagrindas. Ar Europą sieja bendros šaknys, ar tai tik pragmatinė bendruomenė, kurios nesaisto jokia bendra tradicija ir paveldas? Jeigu Europa turi savitą, bendrą istoriją pagrįstą tapatybę, ji gali priimti ir kitų civilizacijų buvimą toje bendrijoje, net bendradarbiauti tam tikrų kelioms civilizacijoms bendrų vertybių labui. Tačiau dėl to nuo pat pradžių labai aiškiai turi būti apibrėžta ir abiejų bendrijų tapatybė, jų pripažįstamos vertybės ir bendrą veiklą motyvuojantys idealai. Šiuo atveju Europos tapatybė tarsi perskilusi, nes esama neatitikimo tarp, viena vertus, realiai joje galiojančių vertybinių sanklodų bei gyvenimo formų, ir, kita vertus, formalios jų išraiškos ir tapatybės apibrėžimo aukščiausiu politiniu bei teisiniu lygiu. Jeigu stipri musulmoniška šalis, pvz., Turkija, ateis į tokį aiškios tapatybės neturintį organizmą, iškilis abipusių sunkumų. Viena vertus, radikaliai kitoniškos civilizacinės patirties išsiliejimas gresia destabilizuoti savo tapatybę tik dėl susiklosčiusios praktikos

ir gyvenamosios inercijos išlaikanti politinį organizmą. Kita vertus, į tokia bendriją ateinanti musulmoniška šalis tarsi netenka politinio santykio objekto: į kokią vertybinę sanklodą ji orientuos kaip į bendro politinio projekto partnerį? Tarp tokių partnerių esminės tapatybės ryšio gali ir nebūti, tačiau būtinas aiškus abipusis tapatybės ir siekių apibrėžimas.

Su tapatybės klausimu susijusi ir ES vieningumo – ar veikiau vieningumo pobūdžio – problema. Jeigu Europos vienybė paremta ne bendra istorija ir paveldu, o išoriniais pragmatiniais veiksniais, jeigu niekas jos nejungia iš vidaus, tai jos vienybę gali garantuoti tik primesta griežta vieninga administracinė sistema, vis didesnė visų gyvenimo sričių kontrolė ir unifikacija. Neminti krikščionybės – tai atsisakyti bendromis vertybėmis, bendra tradicija grįstos vienybės siekio. Vienybė pakeičiama suvienodinimu. Tačiau administracinę unifikaciją iš viršaus galima vykdyti tik iki tam tikro laipsnio – tol, kol ji nesusiduria su realios žmogiškosios medžiagos pasipriešinimu ir neprasideda spontaniški išcentriniai procesai. Kitaip tariant, jeigu ES kūrimas ir toliau bus grindžiamas ne Europos vidinės vienybės suvokimu ir puoselėjimu, o išviršine unifikacija, tai vis primygtinesnės centralizacijos pastangos netrukus turėtų baigtis sprogitu, padarysiančiu Europos supervalstybę dar trumpaamžiškesne už Tūkstantmetį Reichą. Tačiau gal tai nebūtų toks jau blogas dalykas?..

Galiausiai dabar konkretų pavidalą įgyja metafizinė prieškario katalikų intelektualų baimė grynai sekuliaraus Europos vienijimo projekto akivaizdoje. Roberto Hugh Bensonso apokaliptinės vizijos, Gilberto Keitho Chestertono polemika prieš Tautų Lygą tampa suvokiamos, nustoja būti abstrakcijomis pamačius, kokios pastangos dedamos siekiant atsieti Europą – prieš jos žmonių valią – nuo jos tikrojo vertybinio pamato. Štai čia iškyla metafiziniai (ar veikiau demoniški) naujosios tvarkos leitmotyvai: nežinia, kokia jėga gali versti taip bijoti paties krikščionybės vardo (kuriame girdėti ir *nomen Christi*). Su šimtais milijonų krikščioniškuosius imperatyvus pripažįstančių žmonių supriešinami tie, kuriuos žeidžia pati nuoroda į krikščionybę – nepaisant to, kad, kaip jau minėta, Konstitucijos formulė jokia prasme neįpareigoja išpažinti Dievo buvimo. Tokių žmonių negali būti daug, tačiau klausimas čia apskritai nesusijęs su statistika. Kodėl pirmenybė turėtų būti teikiama jausmams tu, kuriuos krikščionybės paminėjimas įžeidžia, o ne atvirksčiai? Akivaizdu, kad esmines ES institucijas kontroliuojanti žmonių grupė kategoriškai atsisakė priimti bet koki, net istoriškai motyvuotą požiūrį į krikščionybę. Šis jų apsisprendimas dvelkia cinizmu ir istorine puikybe – ta pačia pragariška puikybe, kuri praėjusiame amžiuje „šviesaus rytojaus“ labai leido ignoruoti milijonų žmonių likimus.

Šventasis Sostas oficialiu pareiškimu išreiškė liūdesį dėl kai kurių vyriausybių priešiško tiesioginiam krikščioniškųjų Europos šaknų paminėjimui, kartu pabrėždamas, jog „tai yra istorinės akivaizdybės ir Europos tautų krikščioniškosios tapatybės nepaisymo klausimas“. Kalbėdamas po vidudienio *Angelus* Šv. Petro bazilikoje Vatikane, popiežius padėti įvertino pranašiskai glaustai ir tiksliai: „Negalima nukirsti šaknų, siejančių mus su tuo, kas mums priklauso nuo gimimo“. Jeigu šias šaknis mėginama nukirsti, kitaip tariant, radikaliai persiskyrus keliaujančios žemėje Dievo Tautos ir babeliškos Sąjungos statytojų keliams, klausimas pereina į tam tikros politinės konfrontacijos lygmenį. Apie antrąją „Vatikano nelaisvę“ kalbėti dar anksti, tačiau geranoriškoms iliuzijoms, kad gerovės supervalstybės kūrimą įmanoma organiškai suderinti su Dievo Miesto statyba, tikrai atėjo metas žlugti.

2004 06 28

DIENORAŠTIS

Ridas Jasiulionis

Gegužės 25 d. Mano dažni, bet trumpi „pasikeitimai nuomonėmis“ su munistais miesto gatvėse susikaupė į ilgesnį ir išsamesnį pokalbį. Azarto pagautas šiandien pats pasiveju vieną „tyros meilės“ skelbėjų porelę Katedros aikštėje. Šįkart tai du vaikinai. Vienas – kiek vyresnis, aukštas, išvaizdus, labai savimi pasitikintis, antrasis – matyt, naujokas, nedrašus, besistengiantis nurungti savo uždara prigimtį, akivaizdžiai paskirtas į šią porą tam, kad persiimtų partnerio pažiūromis. Kalba vien vyresnysis, iš pradžių nenorom, vėliau vis labiau įsitraukdamas, demonstruodamas aukštą indoktrinacijos lygį.

– Ar galėčiau šįkart *aš* jūsų paklausti, kodėl jūs tapote munistais?

– Todėl, kad čia radome atsakymus, kurių kitur negavome.

– O kur dar jūs jų ieškojote?

– Daug kur, čia – irgi, – parodo ranka į Katedrą.

– Man, katalikui, būtų įdomu sužinoti, į kokius klausimus jūs neradote atsakymų čia?

– Apie blogio šaknį, gilumines jo priežastis ir apie tai, kaip su juo kovoti.

– Bet juk Bažnyčia turi savo mokymą apie nuopuolį ir išganymą...

– Katalikų Bažnyčia nutyli pagrindinę viso blogio pasaulyje priežastį.

– Nenuityli, ji skelbia, kad visas blogis kilo iš pirmąsias Adomo ir Ievos nuodėmės.

– O kokias tai buvo nuodėmės?

– Jie susiviliojo velnio gundymu „būsime kaip Dievas“ ir valgė uždrausto vaisiaus nuo gero ir blogo pažinimo medžio.

– Bet juk tai simbolinė kalba, kuo konkrečiai jiedu nusidėjo?

– Nepaklusimas Dievo nustatytai tvarkai, savęs sudievinimas ir buvo jų nuodėmė.

Jaunasis aukų rinkėjas aiškiai susidomėjęs stebi disputą, o išmanantysis neužsikirsdamas eina tolyn:

– O kodėl tada jie ėmė slapstyti, dangstyti savo nuogumą?

– Na, turbūt pajuto savo menkumą, nuodėmės pasekmes...

– O kokias kūno vietas jie dangstė?

– ?

– Būtent – lytinius organus, nes jų nuodėmė ir buvo lytiniai santykiai. Pasaulyje ji iki šiol nesiliauja, todėl tiek daug jame blogio. Pažiūrėkite, kaip dabar rengiasi jaunimas, vien apranga jie kartoja pirmąsias nuodėmės.

Kalbėdamas parodo man pro šalį einančią merginą, vilkinčią, mano akimis žiūrint, dailiu, niekuo neišsiskiriančiu sijonėliu.

– Ji daro nuodėmę? Jūs ką, vyrai, rimtai?

– Taip. Susivienijimo bažnyčia skelbia tyrą meilę ir lytinius santykius tik šeimoje, tik taip galima nugalėti blogį pasaulyje.

– Katalikų Bažnyčia taip pat skelbia lytinius santykius tik šeimoje.

– Tik skelbia, bet rimtai į tai nežiūri. Aš pats tai patyriau iš vieno jauno kunigo, kuris sakė, kad jeigu pora gyvena kartu iki santuokos – tai nieko baisaus. Be to, krikščionys neturi tikros šeimos idealo, Kristus juk gyveno vienas, visi šventieji – taip pat.

– Na, ne – dabartinis popiežius yra paskelbęs šventaisiais ir sutuoktinių...

– Tai tik dabar, be to – čia išimtis...

– Brigita Švedė buvo daugiavaikė motina ir šventoji...

– Bet jos vyras juk nebuvo šventasis.

Laikas ir man pateikti svarių argumentų:

– Sakykit, o kaip jūs suderinat tyros, atsakingos meilės skelbimą su tuo, kad patys atsisakote Dievo jums duotos laisvos valios pasirinkti, kurti savo likimus ir tuokiatės nežinodami su kuo, masiškai, stadionuose?

– O jeigu jums Kristus pasakytų, ką turite vesti, jūs paklausytumėt?

– Vadinasi, jūs Mumą prilyginate Kristui?

– Jis yra atėjęs į žemę pratęsti Kristaus misijos.

– Mes tikime, kad Kristus įvykdė savo misiją – atpirko pasaulį, išlaisvino žmones iš nuodėmės, nugalėjo blogį...

– Kodėl tada pasaulyje tiek daug blogio? Jis tikrai dar nenugalėtas.

Bandau kalbėti apie galutinę pergalę, apie Kristų, kaip atsakymą į blogio egzistavimo klausimą, apie tai, kad utopiška siekti Rojaus žemėje, bet niekas neveikia. Galiausiai išiveliu į ginčus apie Trejybę, neberandam sąlyčio taškų.

Prakalbėjom, pasirodo, gerą pusvalandį, pradeda lyti. Man pakeliui, lydžiu porelę į Gedimino prospektą. Jie nedrįsta stabdyti praeivių, kol neišsiskiriam. Paskaitos apie tyrą meilę vyksta kasdien 16 val. Aktorių namuose. Pažadų, kad kada nors ateisiu paklaustyti.

Gegužės 31 d. Kristupas baigė pirmuosius mokslo metus. Mama pasakoja, kad iš mokyklos, iki pat rudens atsisveikinęs su mokytoja ir draugais, ėjo neįprastai surimtėjęs, netgi pievelėje priešais Misionierius nepasileido lakstyti!

Birželio 2 d. Po „Lyro“ repeticijos, per kurią V. atsiprašė jaunos aktorės už tai, kad vakar gana grubiai nutraukė jos samprotavimus („buvau pats ant savęs supykęs, kad nesiseka, kad pavargau, perkėliau tą pyktį ant tavęs...“), jis sako man: „Žinai, aš buvau sudievinęs meną tais Kau-no laikais (maždaug prieš dešimt metų), pavertęs jį stubu, dabar suprantu, kad bendravimas yra svarbiau“. Tie, kurie pažinojo jį anais laikais, patyrė jo aplink save skleidžiamą genijaus „aurą“, gali suprasti, kokį tektoninį lūžį reiškia šis prisipažinimas.

Birželio 3 d. Aušrelės Pažėraitės Evangelijos skaitinio komentaras per „Mažąją studiją“. Mintis, kuri man į kažką susikaupusio atsako: „Jeigu norime, kad Dievas priimtų mus tokius, kokie esame, turime ir jį priimti toki, koks jis yra. Jeigu priimame iš Dievo tai, kas gera,

turime priimti ir tai, kas bloga, tai, kas ištinka mus kaip nelaimės, nesėkmės ir vargas“. Ji primena man ir pirmąjį, išties bauginantį susidūrimą su šia Evangelijos vieta („mylėk Viešpatį, savo Dievą visa širdimi, visa siela, visu protu ir visomis jėgomis“) netrukus po krikšto. Tai buvo baimė nesugebėti šitaip mylėti. Baimingas ir klaidingas tironiškų reikalavimų primetimas Dievui. Ar jau išsivadavau iš šios baimės?

Birželio 4 d. Kristupas telefonu papasakojo močiutei mudviejų paslaptį, nes „taip, tu sakei, kad tai paslaptis, kad mamai jos neišduočiau, bet kitiems tai juk galima?“ Kalbėmės apie paslaptį, apie pasitikėjimą, remiuosi dabar jo skaitomų muškietininkų pavyzdžiu, vėliau matau jį pasipiktinusių dėl „Enciklopedinio mokinio žodyno“: „Nesuprantu, kodėl nėra skyriaus „Paslaptis“?“

Birželio 5 d. Iš pat ryto abi močiutės išsivežė Kristupą prie jūros. Likę dviese atsiduodam „nebuitiškiems“ pokalbiams, kurie nejučia išsitęsia, žiūrėk, diena ir praėjo... Keista tylą namie vėl sugražina buvimo tik dviese džiaugsmą, kuri kažkaip gražiai papildė K. ilgesys ir trūkumas. Kaip tylu! Reikia išnaudoti tą tylą ir nuveikti ką nors gera.

Birželio 6 d. Pavyko tik prisėsti prie „Tėvo Brauno“. Vienas kitą papildančius apsakymus „Tėvo Brauno paslaptis“ ir „Flambo paslaptis“, kur apvalusis seklys

Vaidotas Aukštaitis. Dviračiai. 2004. Fotografija

pasakoja, kaip jis persiima nusikaltėlių mąstymu, reikėtų įrašyti į būtinąjį aktorystės studentų literatūros sąrašą. Į teisės studentų taip pat. Nusikaltimo tyrimo ir vaidmens kūrimo principas galėtų būti tas pats – neapykanta nuodėmei ir meilė nusidėjėliui.

Vakare dar nuėjau į be galo ilgą, epišką Gintaro Varno „Merliną“. Kai kas patiko, kai kas – ne, bet ko galėčiau pasimokyti? Aišku, iš M. – kaip jis rado vaidmens tiesą, iki galo jos laikėsi, ir ta tiesa „atrakino“ visus personažų tekstus, pavertė juos prasmingais.

Šįryt per Lenkijos TV – Popiežiaus šv. Mišios iš Šveicarijos. Pilna jaunimo, kuris entuziastingai priima seno žmogaus žinią jiems – Bažnyčiai reikia pranašų! Atėjo metas paruošti naujas apaštalų kartas; reikia brandaus tikėjimo; tik toks tikėjimas gali „stiprinti mokinius“. (O orkestrėlis visai panašus į t. Astijaus suorganizuojamą Bernardinuose – net per pakylėjamą liurleną kažkokius džiazus. Popiežius jau pasiruošęs konsekracijai kantriai laukia, patarnautojas žvilgčioja į muzikantų pusę, o jie išivažiavę nė nemano sustoti...). Klausydama sis skaitinio iš Patarlių knygos vokiškai ir jo vertimo lenkiškai išgirstu *spiel* ir *igrač*, o lietuviškai apie žaidimą nieko nebuvo, suintriguotas pasitikrinu senajame vertime – iš tikrųjų „...Išmintis [...] žaisdama [Viešpaties] akivaizdoje...“ virto „džiūgaudama prieš jį“. Džiūgauju dėl savo atradimo, manau sau, kad tas Išminties žaidimas ir džiūgavimas „pačioje pradžių pradžioje“ gali būti susijęs su meno prigimtimi.

Birželio 9 d. Skambina Kristupas: „Tėveli, ar nesupyksi, jei pasakysiu, kad jūsų pasiilgau, bet dar labiau nekantrauju pamatyti naująjį kompiuterį ir juo pažaisiti?“

Birželio 11 d. Gera vaikščioti po miestą pėsčiam, nes būtinai ką nors netikėtai susitiksi. Kartais (?) susitikimai būna akivaizdžiai neatsitiktiniai. Su S. akimis susitikom būdami skirtingose perėjos pusėse. Kol ji ėjo per gatvę, supratau, kad šį pasimatymą „iššaukė“ mes su A., šįryt namie tiek daug kalbėję apie jos situaciją, kurioje netiesiogiai dalyvavom. Todėl ji gerokai nustebė, kai pokalbį pradėjau taip, lyg ir ji būtų kartu su mumis aptarinėjusi savo skausmingą patirtį. Susitariam susitikti sekmadienį Bernardinuose. Vėliau – Visų Šventųjų skverelyje prieina E., nešinas tinko pilnu kibiru. Pasirodo, rengiasi senoviniame name remontuoti butą. Vyriškai išišnekam apie geopolitinę padėtį, sutariam, kad

po Abu Graibo vaizdų Vakarai bus priversti keistis. Tik pokyčių mastas ir negrįžtamumas lieka neaiškūs.

Birželio 14 d. Dar viena grėsminga naktis po rinkimų. Dar viena pamoka politikams, visokius išskaičiavimus iškeliantiems virš principų, net ir savo pačių deklaruotų („dabar tradicinėms partijoms – dešinei ir kairei – reikia iškelti vieną kandidatą!“). Utopiškas siekis pakartotinį balsavimą paversti „lengvu pasivaikščiojimu“ žlugo. Lietuva ir vėl turės lemtingai pasirinkti.

Per radiją išgirstu keletą iškilmingo posėdžio Seime nuotrupų. Pora Antano Tylos frazių apie tai, kad okupantai su kolaborantais, tremdami, žudydami sąmoningiausiai Lietuvos piliečius, aktyviausią valstybės branduolį, pirmiausia siekė sunaikinti lietuvių kaip Lietuvos valstybės pilietį, ir apie tai, kad išdavystės nutylėjimas palieka gyvas jos šaknis, suteikia tikslia, skaudžią, bet tikrą perspektyvą būtent šiandienai. Ši nutylėjimo, prisiminimo pastanga – joks ne „praetis žaizdų draskymas“, ne „žiūrėjimas į praetį“, o atvirkščiai – būtina sąlyga, norint išsivaduoti iš praeties, galų gale baigti XX a. ir atsigręžti į ateitį, kurti jos vizijas. Regis, kad dabar politikoje ir teisėje vyraujanti karta yra tiesiog neįgali istoriškai žengti į naują amžių, gyventi naujų iššūkių, naujų horizontų akiratyje. Prisiitaikymas prie okupacijos jai pažeidė stuburą. Judėjimo laisvė suvaržyta negražinamai. Augėjo arklides teks mėžti kitiems herojams.

Birželio 19 d. Skandinavaiški, pilki debesys varo ir varo nuo Švedijos. Tauta turi tokią vasarą, kokios nusipelno?

Birželio 22 d. Jono Aisčio 100-ųjų gimimo metinių minėjimas Nacionaliniame teatre. 20 aktorių iš visos Lietuvos teatrų skaitome po vieną jo eilėraščių. Man regis, pasiteisina sumanymas išgalėjusia, skaitovišką deklamavimo tradiciją supriešinti su jaunesniųjų aktorių pastanga, kad ir netobulai, be tų išpuoselėtų balso, dikcijos ir kitokių technikų, bet kuo asmeniškiau perskaityti eilėraščių. Tiesa, ne visi ir vyresnieji skaito „dainuodami“. Poeto žmona Aldona buvo nustebinta ir patenkinta vakaru, tai suteikia pasitenkinimą.

Birželio 24 d. Kristupas skambina ir sako apie rytdienos grįžimą: „Norėčiau, kad jau būtų šiandien; eisim žaisti futbolo ant kalniuko?“

NUSIKALTIMAS IR BAUSMĖ: KADA EUROPA TAPS VIENINGA?

Andrius Kubilius

Nesirengiu čia kalbėti apie Dostojevskį. Taip pat nekalbėsiu ir apie kokį nors bendrą Europos baudžiamąjį kodeksą.

Tai, kas man rūpi, veikiau glūdi Europos vienybės istorinėse aplinkybėse. Konkrečiai tai nusikaltimų, kuriuos Europoje yra padarę totalitariniai režimai, bausmių už tokius nusikaltimus ir galų gale kompensacijų jų aukoms klausimai. Jie svarbūs, nes nuo atsakymų į juos priklauso Europos moralinė vienybė – ar visų aukų skausmas ir ar visi vienos rūšies nusikaltimai yra vertinami vienodai? Jeigu tokie pat nusikaltimai vertinami skirtingai, priklausomai nuo to, kur jie buvo padaryti – „senojoje“ ar „naujojoje“ Europoje, Vokietijoje, Sovietų Sąjungoje ar Balkanuose, – jeigu skirtingai vertinami tokie patys nusikaltimai, padaryti Hitlerio, Stalino ar Miloševićiaus režimo, tai reiškia, kad Europa dar nėra vieninga. O kadangi šiandien toks skirtumas ir teisinio nusikaltimų įvertinimo prasme, ir kompensacijų aukoms klausimu yra realybė, tai akivaizdu, kad iki Europos vienybės šiuo aspektu dar toloka.

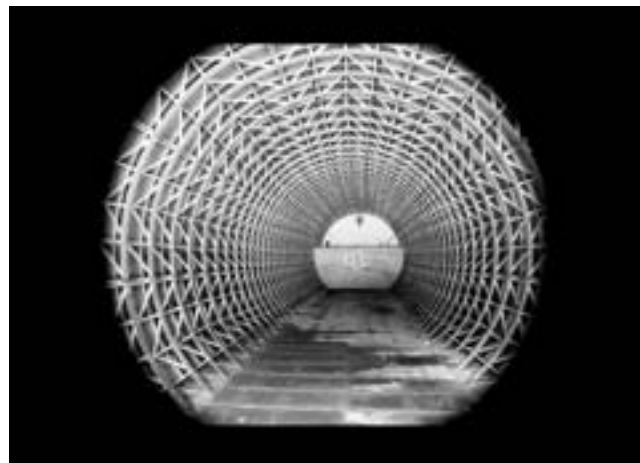
Šiame tekste nebandysiu nagrinėti klausimo, kaip teisiškai įvertinti sovietinio režimo nusikaltimus. Nebandysiu tik todėl, kad nežinau jokio tinkamo recepto: nei Niurnbergo Tribunolo, nei Hagos Teismo pavyzdžiai labai tinka, nes jie buvo/yra taikomi karine prasme nugalėtoms šalims, ir tai buvo nugalėtojų organizuoti teismai, kai už teisėjų nugaros stovėjo nugalėtojų politinė valia. Be to, tokie teismai buvo organizuoti iš karto po to, kai nusikalstami režimai buvo jėga nuversti ir visuomenės nuomonė, reikalaujanti teisingumo, buvo „karšta“ ir akivaizdi. Visą tokią teisinių veiksmų praktiką pritaikyti buvusiam sovietiniam režimui būtų nelengva. Todėl tai nagrinėti ir palieku labiau išmanantiems.

Tačiau kompensacijų sovietinio režimo aukoms klausimas tampa vis aktualesnis, – ypač po to, kai Europa politiškai ir ekonomiškai susivienijo. Mat politinis Europos vieningumas kaip tik ir leidžia efektyviau siekti moralinės vienybės. Tai, kad šiandien Europa dar nėra moraliai vieninga, neturi vieningo požiūrio į Europos tautų patirtas kančias, yra iššūkis Europai, kuri mes galime padėti jai įveikti.

„Senoji Europa“ nėra pasirengusi būti labai aktyvi, siekdama tokios vienybės. Akivaizdu, kad „senajai Europai“ svarbesnė bus vadinamoji „gerų santykių“ su Rusija perspektyva nei Europos moralinė vienybė ir aiškus moralinis standartas, vertinant totalitarinių režimų padarytą žalą. Todėl šiuo klausimu pati „naujoji Europa“ turės formuluoti jo sprendimo darbotvarkę ir dėl jos įtikinti „senąją Europą“.

Formuluojant tokią darbotvarkę, labai svarbu, kad „naujoji Europa“ matytų aiškias paraleles tarp to, ką ir kaip reikės padaryti, ir to, ką ir kaip – savanoriškai ar priversta – padarė Vokietija, nuo 2000-ųjų pradėjusi mokėti kompensacijas „vergų darbo stovyklų“ aukoms.

Pirmas faktas, kuri reikia prisiminti kalbant apie Vokietijos sprendimą atlyginti žalą nacių okupuotų šalių gyventojams, yra tas, kad Vokietija tai padarė tik tada,

Tomas Vyšniauskas. Raketų bazė (Vilniaus rajonas). 2003. Fotografija

kai subrendo palankios politinės aplinkybės. Tarp jų svarbiausia buvo tai, kad Vakarai laimėjo Šaltąjį karą. Po šios pergalės Vakarų šalims tapo lengviau aiškintis tarpusavio santykius, nesibaiminant sugriauti vieningo antisovietinio fronto. Vokietija nusprendė sukurti specialų kompensacijų fondą iš esmės ne todėl, kad to ilgą laiką reikalavo nukentėjusieji, gyvenę daugelyje buvusių

okupuotų šalių, ar tų šalių vyriausybės, ne todėl, kad to reikalavo pasaulinės žydų organizacijos, bet todėl, kad to klausimo, nugriovus Berlyno sieną, galų gale ėmėsi JAV, kurių ekonominė ir politinė galia buvo pakankama, kad Vokietija sutiktų tokias kompensacijas mokėti.

Greta to prisimintina, kad amerikiečiai ėmė grasinti Vokietijos ir kitų valstybių gyvybiniams ekonominiams interesams, jeigu nebus sprendžiamas žalos atlyginimo klausimas. Amerikiečių grasinimas boikotuoti Šveicarijos bankus, kuriuose karo metu buvo kaupiamas iš žydų atimtas turtas, ar Vokietijos įmones, kurios naudojosi „vergu“ darbu, privertė ir bankus, ir įmones steigti žalos atlyginimo fondus, nelaukiant, kol grasinimas boikotu virs skaudžia realybe.

Taigi 2000 m. Vokietijos sprendimą pradėti mokėti kompensacijas už nacių režimo padarytą žalą lėmė trys svarbios aplinkybės: politinės aplinkos pasikeitimas (Šaltojo karo pabaiga), galingi „advokatai“ (JAV įsitraukimas) ir juridinių bei ekonominių sankcijų grėsmė Vokietijos ekonominiams interesams.

Dabar, pasiremdami aptarėjo Vokietijos sprendimo paralelėmis, pabandykime peržvelgti, kaip klostosi sovietinės okupacijos žalos atlyginimo klausimas.

1992 m. Lietuva referendumu patvirtino nuostatą, „kad būtų atlyginta Lietuvos žmonėms bei Lietuvos valstybei padaryta žala“. 2000 m. birželio 13 d. Seimas šiuo klausimu priėmė specialų Įstatymą dėl SSRS okupacijos žalos atlyginimo, kuris įpareigojo Vyriausybę užbaigti „okupacijos padarytos žalos skaičiavimus“ ir pradėti derybas su Rusija dėl žalos atlyginimo, taip pat nuolat siekti šiuo klausimu „tarptautinių organizacijų ir jų valstybių narių paramos“. Žalos dydis buvo apskaičiuotas, tačiau po 2000 m. rinkimų Lietuva didesnių iniciatyvų šiuo klausimu nebereikė.

Iniciatyvą iš Lietuvos perėmė Estija, kur ir Raudonasis Kryžius, ir Vyriausybė šios temos nepalieka ramybėje, registruoja bei skaičiuoja Estijos piliečių sovietmečiu patirtą žalą ir periodiškai sunervina Maskvą. Tačiau visi ligšioliniai veiksmai išsireikalauti sovietinės okupacijos žalos atlyginimo neperauga „savo kiemo“ sienų ir deklaratyvių veiksmų rėmų, todėl nematyti, kad tai artimiausioje ateityje duotų kokių nors rezultatų.

Tuo tarpu šiais metais įvykusi serija didelių permainų leidžia manyti, kad ir sovietinės okupacijos žalos atlyginimo reikaluose galimi postūmiai į priekį. Visų pirma Baltijos šalys, kaip ir kiti nuo sovietinio režimo nukentėję kraštai, pagaliau tapo ir ES, ir NATO narėmis. Sovietinės žalos atlyginimo klausimu tai yra analogiškas politinės aplinkos pokytis, kaip Šaltojo karo pabaiga – nacių žalos atlyginimo atveju. „Naujoji Europa“, įsijungusi į NATO ir ES, drąsiau galės aiškintis su „senąja Europa“ sovietinės žalos atlyginimo reikalus, nebebijodama, kad kiekvieną kartą bus nutildyta pagąsdinus, jog NATO plėtrai reikalingas Rusijos nesipriešinimas

ir todėl su Rusija negalima gadinti santykių kokiais nors aštriais reikalavimais.

Antras svarbus aspektas yra tai, kad sovietinės žalos atlyginimo reikalas gali sulaukti stipresnio advokato, t. y. Europos Sąjungos. Taip jau sutapo, kad prieš pat ES plėtrą vykusiame didžiausios Europos Parlamente Europos liaudies partijos suvažiavime pirmą kartą ES istorijoje buvo priimta speciali rezoliucija, ne tik pasmerkusi komunistinį totalitarinį režimą, bet ir sulyginusi jį su nacistiniu totalitariniu režimu. Toks sulyginimas reiškia, kad galima (ir reikia) sulygtinti ir tarptautinį pasmerkimą, ir teisinį įvertinimą, ir galų gale žalos atlyginimą. Taigi „ledai pajudėjo“ ir Europos vandenynuose. Kol kas tai tik partinė rezoliucija, bet jau yra pirma kregždė, rodanti, kad galima stengtis pasiekti ir daugiau.

Tolesnis „ledų judinimas“ priklausys jau nuo „naujosios Europos“ iniciatyvos, veikiant mums atsivėrusiose Europos scenose. Lietuva turi daug geros efektyvaus veikimo kuriant įvairius aljansus patirties. Jie būtų naudingi siekiant bendrų tikslų ir šiuo klausimu. Po to, kai sėkmingai įvyko NATO ir ES plėtra, nebežinantis ką toliau veikti „Vilniaus dešimtukas“ kaip vieną iš savo tikslų galėtų išsikelti siekį, kad sovietinės okupacijos žalos atlyginimo klausimas taptų ES ir Rusijos derybų reikalu. Lygiai taip pat ir Baltijos šalių europarlamentarai turėtų tapti lobistiniu branduoliu, kuris telktų rėmėjus sovietinės žalos atlyginimo klausimo svarstymui Europos Parlamente. Tai padaryti nebus lengva, tikrai nelengviau nei susigražinti užgrobtas ambasadas Paryžiuje ar Romoje, bet norint viską galima pasiekti.

Apžvelgus palankiai pakitusias politines aplinkybes ir nustatčius, kad ES turėtų tapti sovietinės okupacijos žalos atlyginimo advokate, belieka pasiaiškinti ekonomines tokio reikalo sąlygas. Sunku pasakyti, kokių kompensacijų būtų galima išsireikalauti iš nelabai turtingos Rusijos, tačiau pats faktas, kad Rusija pripažintų tokią žalą ir galbūt atsiprašytų, jau būtų didelė moralinė kompensacija komunistinio režimo aukoms. Galima tartis ir dėl to, kad žalos atlyginimas būtų atidėtas iki tol, kol Rusija taps turtingesnė, taip paliekant Rusiją skolingą savo kaimynėms, kaip ir galingosioms G-8 valstybėms. Su pastarosiomis Rusija jau išmoko kalbėtis labai mandagiai, gal nesumokėtos skolos už žalą priverstų ją mandagiai kalbėtis ir su kaimyninėmis šalimis.

Ir pabaigai – šiek tiek linksmiau.

Totalitarinė komunistinė Sovietų Sąjunga per karą su totalitarine nacistine Vokietija patirtą žalą bent iš dalies kompensavo, priglaudama Karaliaučiaus sritį. Pretenzijų į teritorinę ekspansiją mes neturime, tačiau ką gali žinoti, kaip Rusija nutars žalą atlygtinti? Gal – atiduoti tai, kas jai nepriklauso?

Todėl ir sakau, kad moralinė Europos vienybė nusikaltimo ir bausmės klausimu gali turėti reikšmės ir Europos teritorinei vienybei. ❏

Populiarumo konkursas

KĘSTUTIS K. GIRNIUS

Du sekmadieniai, treji rinkimai. Būta naujų poslinkių. Išrinkti pirmieji Lietuvos europarlamentarai, Darbo partija laimėjo savo pirmąją reikšmingą pergalę, įvyko pirmieji neeiliniai prezidento rinkimai. Bet ne viskas pakito. Po 16 mėnesių pertraukos prezidentūrą sugrįžo Valdas Adamkus, europarlamentarų gretas papildė ne vienas Lietuvos politikos veteranas, pvz., Laima Andrikienė, praleidusi šešerius metus politikos dykumoje.

Kiekvieni rinkimai iš dalies yra sociologinė apklausa ir grožio ar populiarumo konkursas. Rinkėjai savo malonę suteikia vieniems kandidatams ir nusigręžia nuo kitų. Šių konkursų pasekmės nėra vienodos, nes išrinktųjų galios ir įgaliojimai radikaliai skiriasi. Prezidentas yra valstybės galva, europarlamentarai atstovauja Lietuvai institucijoje, dėl kurios reikšmės ir svarbos tebesiginčijama. Prezidentas kasdien mirguliuoja televizorių ekranuose, europarlamentaro veikla tik retai sulauks kelių sakinių spaudoje.

Jau keturis kartus Lietuva rinko prezidentą. Brazauskas varžėsi su Lozoraičiu, Adamkus su Paulausku, Paksu, galiausiai su Prunskiene. Nors „kairės“ ir „dešinės“ sąvokos gerokai nuvalkiotos ir gana neaiškios, per visų rinkimų antrąją ratą vieną kandidatą buvo galima priskirti dešinei, kitą kairei. Buvęs LKP CK sekretorius Brazauskas buvo aiškus kairysis, išeivis diplomatas Lozoraitis – dešinysis. Kitais atvejais skirtumai nebuvo tokie ryškūs. Apskritai takoskyra tarp dešinės ar kairės mažiau aiški dabar negu anksčiau, ji skirtin-gai apibrėžiama, bet vis dėlto egzistuoja ir lieka apčiuopiama. Didesnis palankumas Rusijai, smulkiųjų ūki-

ninkų protegavimas, „mažojo“ žmogaus gynimas, nostalgiškas žvilgsnis į sovietinę praeitį, skatinimas didinti pensijas ir socialinę apsaugą ženklina kairiuosius. Dešinieji orientuojasi į Vakarų Europą ir JAV, dažniau įžvelgia pavojų Lietuvos nepriklausomybei, gieda giesmes rinkos ūkiui, pabrėžia savo modernumą. Vieni kairieji labiau pabrėžia vienus momentus, kiti kitus. Dešinieji taip pat. Svarbiausia tai, kad rinkėjai atpažįsta „savąjį“, net jei pats kandidatas, pvz., Paksas, skelbiasi priklausąs kitai stovyklai.

Kairieji buvo išrinkti du kartus, dešinieji taip pat. Paeiliui, vieni po kitų. Ir, išskyrus 1993 m. rinkimus, balsai pasidalijo beveik vienodai. Tai rodo Lietuvos gyventojų susiskirstymą į dvi panašaus dydžio politines stovyklas. Tiesa, esama svyruojančių balsuotojų, kurie viena koja stovi vienoje stovykloje, kita koja – kitoje, tad nuosekliai neremia nė vienos pusės. Be to, ūkio pertvarkų nuskriausti žmonės – ir jų labai daug – paprastai linkę balsuoti prieš valdžios kandidatus, ir tai veikiausiai lemia dešiniųjų ir kairiųjų pergalių kaitą prezidento rinkimuose. Pagaliau negalima nuvertinti ir kitų veiksmų. Veiksmingiau vykdoma rinkimų kampanija, kurio nors kandidato viešas liaupsinimas, ar jam skirtos žiniasklaidos polemikos ar panegirikos nelieka be poveikio, nors šitokie veiksniai didesnę poveikį turi pirmame rinkimų rate.

Šiomis aplinkybėmis prezidento rinkimų rezultatus mažiau lemia paties kandidato savybės ar programa negu rinkėjų nutarimas, kad jis priklauso vienai ar kitai stovyklai. Manau, kad jei Auštrevičius būtų su-

rinkęs daugiau balsų negu Adamkus pirmame rate, jis būtų nugalėjęs Prunskienę ar kitą kairės kandidatą panašia balsų persvara. Polinkis balsuoti už ideologiškai artimą kandidatą, nepaisant jo asmeninių savybių ar konkrečių planų, ateityje turėtų tik didėti, kadangi realus prezidento vaidmuo šalies gyvenime mažės. Pagrindiniai jo įgaliojimai, būtent vadovauti užsienio ir saugumo politikai, yra vis labiau ribojami. NATO ir ES jau nustato pagrindines veiklos gaires, o tolesnė integracija dar labiau mažins sprendžiamąją prezidento galią. Tiesa, šie sprendimai nebus daromi be Lietuvos žodžio, bet mažos valstybės žodis nebus itin svarus. Be to, Užsienio reikalų ministerijos klerkų pulkai įgyja vis didesnę vaidmenį ne tik vykdant užsienio politiką, bet ir nustatant svarbius jos elementus.

Gal nuvertinau kandidatų į prezidentus asmenines savybes. Gal žmonėms dar rūpi, kas atstovaus Lietuvai užsienyje, ir Valdas Adamkus plačiai pripažintas, kaip itin tinkantis šiam vaidmeniui. Antra vertus, Pakso rinkėjams 2003 m. sugebėjimas gerinti Lietuvos įvaizdį užsienyje nebuvo labai reikšmingas, nors ir jie suprato, kad angliškai vos kalbantis prezidentas užsieniui neimponuos. Adamkaus nuosaikumai bei sukaupta patirtis ramina žmones, laiduoja politikos tęstinumą, o tai esą svarbu kai kuriems žmonėms po Pakso išdaigų ir apkaltos proceso. Ši nuostata turbūt prisidėjo prie Adamkaus pergalės,

bet prisiminkime, kad per 2003 m. rinkimus rinkėjai nusigrėžė nuo Adamkaus, nors jo charakteris ir patirtis jau buvo žinomi.

Bendrų ideologinių (plačiąja prasme) nuostatų vaidmuo dar svarbesnis renkant Europos parlamentą, nes čia konkrečios idėjos ar programos apskritai neatlieka jokio vaidmens. Teoriškai rinkimuose dalyvaujančios partijos ir kandidatai turi sudominėti žmones institucija, kurios funkcijos menkai žinomos, o svarba neaiški. Jie dar turi įtikinti rinkėjus, kad jie veiksmingiausiai atstovaus Lietuvos interesams. Bet kaip sukelti tą susidomėjimą, kaip įrodyti savo ir partijos privalumus, jei išrinktasis europarlamentaras nepriklausys nei valdančiajai partijai, nei opozicijai, nes tokių Europos parlamente nėra? Parlamentarai nelems nei užsienio, nei saugumo, nei mokesčių politikos. Šios sritys lieka išskirtine atskirų valstybių kompetencija. Ir kokią poveikį ideologiškai susiskaidžiusi 13 asmenų Lietuvos delegacija gali turėti 720 europarlamentarų jūroje? Žinoma, nereikia nuvertinti parlamento, kuris taria svarų žodį gamtos apsaugos, darbo rinkų, verslo reguliavimo srityse. Jis įgyja, nors ir labai lėtai, vis daugiau teisių Europos komisijos ir atskirų valstybių kompetencijos sąskaita. Bet apskritai Europarlamento sprendžiami klausimai nėra tie, kurie jaudina rinkėjus. Tad ne tik Lietuvoje, bet ir daugelyje Europos šalių Europarlamento rinkimai tampa partijų populiarumo konkursais, sugebėjimo mobilizuoti savo rinkėjus pratybomis. Kandidatai tik plačiausiais bruožais apibūdina savo įsitikinimus, nes nebūna veiklai Europarlamente skirtų konkrečių programų. Kandidatas yra išrenkamas europarlamentaru ne dėl to, kad jo ateities vizija laikoma racionalesne ar labiau atitinkančia laiko reikalavimus negu oponento, bet dėl to, kad asmuo ar jo partija tiesiog labiau mėgstama.

Pačios partijos ypatingos reikšmės neskyrė nei prezidento, nei parlamen-

to rinkimams. Su kai kuriomis išimtimis daugelis iškiliausių šalies politikų rinkimuose nedalyvavo, perleisdami savo vietas garbingiems veteranams ar antraeiliams politikams. Abejingumas Europarlamento vilionėms suprantamas. Tiesiog sunku įsivaizduoti, kas, išskyrus karjeros pabaigą, skatintų aktyvų politiką rinktis politinę tremtį Briuselyje.

Ir prezidento rinkimai pasižymėjo tuo, kas juose nedalyvavo, o ne tuo, kas kandidatavo. Valdo Adamkaus oponentė antrajame rate Kazimiera Prunskienė yra žinoma, bet rinkėjams ne itin patraukli politikė. Per 2002 m. prezidento rinkimus ji buvo šešta iš 17 kandidatų, surinkusi tik 5,03% balsų. Daugeliu atžvilgių ji yra praeities politikė, kuri sužibėjo Lietuvos politikos padangėje 1988–1990 m. Viena iš Sąjūdžio vadovų, ji buvo pirmoji atkurto Lietuvos ministrė pirmininkė. Bet po atsistatydinimo 1991 m. sausio mėnesį ir jį sekusio neskoningo viešo pykčio ir nusivylimo proveržio Prunskienė nebesugrįžo į pirmaujančių politikų gretas. Ne dėl energijos stokos. Ji buvo Moterų partijos vadovė, padėjo sukurti Valstiečių ir Naujosios demokratijos partijų sąjungą. Šios partijos niekada netapo rimtomis pretendentėmis į valdžią, o pati Prunskienė niekada neišplėtojo ryškesnės politinės pozicijos, nesibodėjo flirtuoti su populizmu.

Iš kitų kandidatų į prezidentus tik Česlovas Juršėnas priklausė šalies politiniam elitui, tad turėjo tokioje blankioje kompanijoje ryškiai išsiskirti. Bet už jį daugiau balsų surinko ne tik Adamkus ir Prunskienė, bet ir Auštrevičius bei Vilija Blinkevičiūtė. Silpni Juršėno rezultatai dar kartą primena, kad LSDP yra Brazausko partija ir kad jo populiarumu negali apsigaubti net artimiausi bendražygiai.

Tad, išskyrus Adamkų ir Juršėną, prezidento rinkimuose varžėsi atsarginė komanda. Ne Landsbergis ar Kubilius, bet Auštrevičius nešė konservatorių vėliavą; Blinkevičiūtė, ne

Paulauskas – socialliberalų. Negalėjo kandidatuoti ir Darbo partijos vadovas Viktoras Uspaskich. Kubilius, Landsbergis ir Paulauskas puikiai suprato, kad tikimybės pasiekti pergalę kuklios. Paulauskas 2002 m. rinkimuose sulaukė mažiau negu 7% balsavusiųjų paramos ir neturėjo pagrindo tikėtis, kad šį kartą jam geriau seksis. Tai lyg patvirtino Europos parlamento rinkimai, kuriuose jo socialliberalai nelaimėjo nė vieno mandato. Panašūs apskaičiavimai veikiausiai lėmė konservatorių nutarimą palaikyti Auštrevičiaus kandidatūrą. Nėra prasmės partijos šulams stoti į beviltišką kovą ir visiems dar kartą pademonstruoti savo nepopuliarumą. Uspaskicho padėtis ir kandidatų į prezidentus (ne)rėmimo motyvai kiti. Kol kas jis rodo tikrą politinį apskurumą, telkdamas savo jėgas ir kantriai laukdamas Seimo rinkimų, kurie turėtų jam ir jo partijai atverti vartus į valdančiąją koaliciją. Protingai elgtasi, nutarus nekelti kito partijos nario kandidatūros, tarp kitko, ir dėl to, kad partija neturi kitų populiariesnių asmenybių. Prieš antrąjį ratą Uspaskichas davė suprasti palaiką Adamkų, kurio politinės nuostatos jam buvo svetimesnės negu Prunskienės, bet kurio pergalės perspektyvos buvo gerokai šviesesnės.

Galbūt nereikėjo Seimui Rinkimų įstatymo pataisomis trukdyti kandidatuoti ir Rolandui Paksui. Žiūrint hipotetiškai, jo kandidatūra būtų rinkimus pavertusi referendumu dėl Seimo nutarimo atleisti jį iš pareigų. Rinkėjai būtų turėję proga reikšti savo nuostatas dėl apkaltos. Balsas už Paksą nedviprasmiškai būtų reiškęs nepritarimą Seimo veiksmams. Tad netrukdytas Paksui kandidatuoti būtų parodęs Seimo įsitikinimą, kad jis teisingai elgėsi, pašalindamas Paksą, ir kad apkalta atspindėjo gyventojų norus. Paksui pralaimėjus (dėl to neturiu jokių abejonių), visiems laikams būtų palaidotos kalbos apie elito sąmokslą prieš dorą paprastų piliečių interesus gynusį politiką. ❧

„Poezijos pavasario“ aptirpę ledynai

LINAS STANKEVIČIUS

Keturiasdešimtmetį tradicinis poezijos daugiadienis pasitiko dūsaudamas iš ilgesio ir besigrėžiodamas į savo ne visais atžvilgiais garbingą pradžią. Kartais įvertinamas kaip kultūrinės rezistencijos, kartais – kaip meno vardu pridengto kolaboravimo forma, festivalis sulaukė solidoko amžiaus ir net „apaugo“ ausiai maloniais gaudais, legendomis, fiktyviais prisiminimais: štai televizijos pranešėjai mini, esą jį sugalvojęs Justinas Marcinkevičius su keliais draugais, panorėjęs mesti iššūkį sovietinės propagandos réksmingiausiems ruporams. Tai kas, kad tas jų mitinis iššūkis ėmė ir sutapo su sovietų valdžios politika – duokime liaudžiai kultūrinių pramogų, bet neužmirškime ugdyti ištikimus socializmo gynėjus. Kita vertus, simboliška, kad pirmajame „Pavasario“ almanache eilėraščius skelbė Putinas, bent jau formaliai pratęsęs Nepriklausomybės laikotarpio poetinę tradiciją, kurios anuomet negalima buvo palankiai minėti. Pati renginio idėja, kaip prisimena Sigita Geda, nebuvo originali, nusižiūrėta iš rusų *Den' poeziji*, tačiau lietuvių publika pasirodė imlesnė ir ištikimesnė, todėl eilėraščių magijos kerai ilgai neišsisklaidė. Odės partijai liejosi kartu su posmais apie gimtojo krašto grožį, buvo klausytojų, kurie vienodai entuziastingai plodavo ir vienu, ir kitų autoriams. Poezijai suprasti nereikėjo nė itin subtilios sielos – ir skarotos kaimo močiutės, ir ilgakasės mokinukės ašarodavo išgirdusios „Aš – beržas“ ar „Taip gražiai skambėjo žodžiai“ pirmąsias eilutes. Nenuostabu, kad poetai (kaip ir kino aktoriai) buvo pirmosios masinės kultūros žvaigždės – jie užpildė nišą, kuri neišvengia-

mai atsivėrė „atlydžio“ epochoje, ėmus švelnėti socialistinio kalėjimo režimui.

Vis dėlto tik aklas nemato, kad šiandien festivalis inertiškai ritasi žemyn ir nuo galutinio atsirenkimo į dugną jį saugo tik Kultūros ministerijos finansinės injekcijos, retkarčiais atvykstantys svečiai ir kai kurių žmonių dar iš mokyklos suolo atsinešta pagarba gražiai sueiliuotiems posmams. Yra poetų, dar parašoma įvairiausių vertės tekstų, tačiau žmonių, kurie be poezijos neišsivaizduotų visaverčio gyvenimo, nebėra. Negali būti, kad visi jie išmirė. Galbūt žmonėms įpratus maigyti mobiliojo telefono mygtukus ar kompiuterio klaviatūrą, vis menkėja viešai deklamuojamo teksto poveikis ir poreikis?

Atsigręžimas į praeitį galėtų būti šiemetinio laureato paskelbimą pateisinantis motyvas. Poetų genties mistinė senolių taryba priėmė verdiktą: ažuolų vainiku džiaugėsi jubiliejų švenčiantis buvęs ilgametis šio sovietmečiu įtakingo „sielos inžinierių“ cecho vadovas Alfonsas Maldonis, nuo 1976 m. iki pat Atgimimo atidžiu žvilgsniu prižiūrėjęs literatų stovyklą (vadovavo Rašytojų sąjungai), ne vienerius metus prisiėmęs atsakomybę už visos grožinės literatūros leidybą (1962–1970 m. „Vagos“ vyriausiasis redaktorius). Atrodytų, iš šios „socializmo žmogišku veidu“ apologetų kartos jis bus

paskutinis, tiek ilgai laukęs Poezijos pavasario pripažinimo. Kaip pats kukliai prisipažino, anais laikais netapęs laureatu, nes negi skirsi premiją sau pačiam. Pavarčius jubiliejinio festivalio proga išleistą visų metų „čempionų“ rinktinę „Pavasarinė“ matyti, kad kadaise būdavo ir prasčiau. Poezijos prestižas nenu-smukdavo net ir po Vacio Reimerio, Jono Jakšto ar Juozo Macevičiaus pagerbimų, kaip naujų aukštumų nepasiekdavo ir vainikavus Marcelijų Martinaitį ar Sigitą Gedą. Tačiau ar tai didelė paguoda? Anuomet bent

Alfonsas Maldonis. 1984. Algimanto Žižiūno nuotr.

mokėta skirti, kur yra „duoklės laikui“, o kur talento pripažinimas. Dabar tegalioja amžinasis principas: ranka ranką plauna, – dėkingieji už

Alfonsas Maldonis – Poezijos pavasario laureatas. 2004. Aliaus Koroliovo nuotr. ELTA

andai paskirtus talonus „Volgai“, šaldytuvui ar spalvotam televizoriui grąžina skolas buvusiam šefui, kuris ir pats kadaise rašė visai neprastus eilėraščius. Dėkingumas – dorybė, dėl to nesiginčijama, tačiau kur dingio poetinės vertės kriterijai? Maldonis, kaip skelbta, apdovanotas už rinkinį „Tirpstantys ledynai“, kuris anaipol neprilygsta kitų dviejų viešai skelbtu

kandidatų (Kęstučio Navako ir Alvydo Šlepiko) naujausioms poezijos knygoms, ir tai buvo nedviprasmiškai pareikšta spaudoje (žr. Gintauto Plevoko repliką „Knygų aiduose“, 2004, Nr. 1, p. 14). Susižavėjimo šūksnių nesigirdėjo, pakankamai akivaizdu, kad toks rinkinys – natūrali nebejau no ir kadaise įtakingo LRS valdininko reakcija į pakitusią situaciją, truputį „paskaninta“ poetiniu padažu, nepaisant to, trenkianti ne tiek išradinga ironija, kiek pagiežos svilėsiais.

Akivaizdus festivalio išsėmimas, inercija ir idėjų stygius mėginami pridengti tęsiamos tradicijos, pažymimų metinių (spaudos atgavimo, Nėries ir Aisčio) dingstimis. Poezija šiandien išstumta į viešojo gyvenimo paraštę, ir tai neišvengiama: kūrėjai tapo išmaldos prašinėtojai ar žiovuliui publika pasmerkiančiais ir vietoj planuoto šoko vien atlaidžią šypsena keliančiais avangardistais. Tačiau dėl visko kaltinti pinigų stygių, trumpareges vertinimo komisijas ar minios tamsumą naivu. Problemos kur kas paprastesnės: jaunesni poetai nemoka sudominti klausytojų ir skaito tekstus nepasidomėdami, ar jų kas nors klauso, vyresnieji mėgina maskuoti kūrybinę bejėgys-

tę plepiais komentarais ir prisiminimų tiradomis (šiuo požiūriu maloniai išsiskyrė kamerinis pro kritikų ir premijų dalytojų budrias akis praprustančio Edmondo Kelmicko prisištatymas Rašytojų klube, kuriame atsiskleidė ir kūrėjo asmenybė, ir neabejotinas poeto bei skaitovo talentas).

Eilinis almanachas (anaipol ne dėl sudarytojo Rimanto Kmitos kaltės) šiemet taip pat dvelkia naftalinu, o ne rinktinės poetinės klasikos gaiva, kaip tikėtasi. Ydinga pati rinkinio, ankstesniais laikais neretai pralenkėdavusio viešųjų renginių lygi, koncepcija: siekta, kad poetai atrinktų savo visų laikų geriausius tekstus, tad knyga primena nuolat užsikertančią, iki skausmo nugrotą patefono plokštelę. Rinkinys parankus nebent tiriantiems kūrėjų psichologija, aiškinantis, kas jiems iš savo kūrybos patinka labiausiai, kokius eilėraščius mieliausiai prisimena. Tarp kadaise populiarių „tautos dainių“, „tautos sąžinės“ reiškejų pasidarė madinga atrankinė atmintis – prisimenama tai, kas malonu ir naudinga, ir nebereikia dėl nieko graužtis ar teisintis. Keturiasdešimtmečio iškilmės – puiki proga nostalgijos proveržiams, tik ar tikrai viskas verta ilgesio? Ar keli anuomet sužibėję lyrikos perlai gali užgožti propagandos tvaną, išsiliejusį daininiais posmais? Dūsaujama, kad nebėra geros poezijos – bet ar sovietinio stiliaus festivaliai jai gali vėl įpūsti gyvybę? ❧

Juozapas Stakauskas

LIETUVA IR VAKARŲ EUROPA XIII AMŽIUJE

1934 m. Kaune dienos šviesą išvydo istorinė monografija, kokios Lietuvoje dar nebuvo. Jos autorius taip aprašė Lietuvos ir Vakarų Europos santykius XIII a., kad praėjus lygiai septyniasdešimčiai metų jo veikalas lieka geriausia tokio pobūdžio sinteze ir suteikia vis naujų impulsų istorijos tyrinėtojams. Jis paaiškina, kaip vakarietiškos politinės bei kultūrinės kategorijos keičia Lietuvos kilmingsjų mąstyseną ir kaip šios transformacijos metu Lietuva atsiveria Vakarų pasauliui.

[vairialypis tolesnės raidos paveikslas vis labiau ryškėja šiuolaikinių tyrinėtojų darbuose, tačiau tokių ieškojimų išeities taškas – Juozapo Stakausko monografija „Lietuva ir Vakarų Europa XIII amžiuje“.

Rimvydas Petrauskas

GYVENIMAS TĘSIASI, POEZIJA IŠLIEKA

Į NŽ-A klausimus atsako Edmondas Kelmickas

Žodis „poetas“ turi keletą reikšmių, svarbiausia jų – kūrėjas, tačiau juo nusakomas ir žmogaus statusas visuomenėje, taip vadinamas literatūrinį gyvenimą gyvenantis žmogus. Koks santykis tarp šių dviejų reikšmių ir šių dviejų vaidmenų?

Kai tam tikra terpė pavadina žmogų poetu, jis yra tos terpės žmogus. Jis jautriau suvokia priežastis, dėl kurių yra toje bendruomenėje, arba sugeba tą atmosferą verbalizuoti po 5 ar 6 metų, arba po mėnesio. Yra poetai, kurie yra terpės, aplinkos poetai. Yra poetų, kuriems reikia save išgirsti taip, kaip neramiems, hiperaktyviems vaikams. Jie blaškosi, nes abejoja savo buvimu. Poetas nelabai suvokia, dėl ko taip siautėja. Kiekvieną kartą jis įspiria kam nors į koją arba įkanda, gauna atbula ranka per fizionomiją ir tada suvokia, kad į jį reaguojama, kad jis pastebimas. Poetai labai jautrūs, klausimas tik, ar verta tą jautrumą kultivuoti, ar tas jautrumas nėra obsesija. Perdėtas menininko jautrumas vertas užuojautos. Nebūtinai apgailėtinas.

Aš augau toje terpėje, kai buvo sovietiniai laikai. Tačiau negalėčiau pasakyti, kad esu terpės poetas. Aš nemėgau lietuvių poezijos. Nebuvo taip, kad ji būtų dariusi kokią nors įtaką, nekenčiau savo lietuvių kalbos mokytojos. Ką dar galiu pasakyti, kaip bandžiau išgirsti, ką tie žodžiai reiškia? Rusų poezija buvo ta poezija, kuri priminė, kad galima kažką išsaugoti atminty, išsaugoti atminty savo buvimą. Pavyzdžiui, susišaukia kokios nors Mandelštamo eilutės, ir tu matai, kad jis – ne nevilties, o ilgesio poetas. Ilgesys – tai judraus ir triukšmingo vaiko suvokimas, kad jis yra visiškai vienas ir taip išsaugo savo individualybę. Jis išreiškia bendrą visų nuomonę arba net jos neišreiškia, bet ilgesys prisideda prie to, kas pažadina atmintį ir leidžia pajusti, kad ne viskas prapuola. Man svarbiausi buvo klausimai, kaip aš esu ir kaip galiu visa tai ištartį, kad mano buvimo kokybė taptų kitokia. Tačiau tai atėjo vėliau, nebuvau iš karto toks sąmoningas.

EDMONDAS KELMICKAS (g. 1954) – poetas, antikvaras. Išleido eilėraščių rinkinius: „Duryš už durų“ (1983), „Smėlis ant slenkščio“ (1987), „Žiemos parafonija“ (1997).

Tikro tikėjimo poeto pavyzdys man būtų Kryžiaus Jonas, kuris kiekvieną penktadienį, labai metodiškai gauna į kailį nuo savo bendraminčių. Jį plaka ir vėl uždaro į kalėjimą. Jis menkai gauna valgyti. Ir aš manau, kad jis visiškai nesuvokė – teologas išjungė vėliau. Kai jis rašė „Tamsiąją naktį“, jam pačiam turėjo būti visiškai nesuvokiama, ką tai reiškia. Kryžiaus Jonui vėliau teko suprasti, kas su juo vyko, ką reiškia ta jo „Tamsioji naktis“. Taigi kiek paklūsta įkvėpimas sveikam protui, kiek galima universalizuoti asmeninę patirtį, kad jaustumei tamsos išgyvenimą? Kiekvienas išgyvena tamsą skirtingoje vietoje ir savu būdu, bet šią tamsą Kryžiaus Jonui pavyko universalizuoti. Jo „Tamsiąją naktį“ būtų galima pavadinti banalybe, jei ne aplinkybės, kuriomis jis rašė. Jis šitą netikėtą šviesos proveržį kaip teologas aktualizavo sau kaip Dievo Asmens atsakymą. Ir tai buvo dviejų mylinčių sielų pokalbis neįtikėtinoje tamsoje. Man aktuali jo, kaip poeto, biografija. Juk bohemoj tu taip pat gauni į kailį, taip pat geri. Kai milicininkas tau įspiria, tu klyki, kad esi „poeta“, kad esi kontempliatyvus, bet vis tiek gauni... Žodžiu, atsakymas kristalizuoja tik mąstant apie Kryžiaus Joną. Ši patirtis buvo ir labai svarbus argumentas nustoti rašyti – aš visai kitaip išgirdau tai, kas buvo rašyta. Žinau, kad net nepajėgiau savo klausytojų pakviesti taip, kaip savuosius pakvietė Jonas, sakysim, savo klausytojus analizuoti jo poezija, nors kartais kažin koku būdu man pavykta labai asmeniškai perskaityti savo eilėraščius ir išgirsti juose asmeninį Dievo kvietimą, skirtą man pačiam. Bet tai visiškai nereiškia, kad dabar turėčiau prievartauti savo artimuosius studijuoti Tomą Akvinieti, kad jie galėtų giliau mane skaityti ir turėtų pašonėje mistiką. Dabar visi stengiasi save nuasmeninti, bet tai nėra teisinga. Juk svarbu ir biografija, ir aplinka, tik ne taip, kaip dabar priimta sekuliariame pasaulyje. Manau, kad yra du būdai – menas legalizuoja nuopuolio formas ir apgyvendina teritorijas, kurios buvo negyvenamos, tuo tarpu Kryžiaus Jonas parodė, kaip toje negyvenamoje teritorijoje gimsta naujas žmogus, kaip išgyvenamas Dievas.

O kaip yra su lietuvių poezija? Ar taip nieko reikšminga ir neatsirado?

Gražus ir smagus man buvo Antanas Baranauskas, keli Kristijono Donelaičio fragmentai. O, tarkim, Putinas man buvo tiesiog nepakeliamas, jo poezijoje aš nematau filosofinės lyrikos. Tai tiesiog nelaimingo žmogaus sniaukrojimas pro nosį. Aišku, jis padarė labai daug – pavyzdžiui, jo formos suvokimas. Daug formalių dalykų jo poezijoje labai svarbūs ir buvo reikalingi. Aišku, negaliu vertinti istoriškai, kita vertus, negaliu ignoruoti jo asmeninės patirties, bet jis nekviečia manęs skaityti savo skausmo, to, kas jam buvo svarbu ir sunku. Man jo prėska poezija yra net ne vegetarų valgykla. Jo vaizdiniai man nieko niekada nereiškė.

Man, tarkim, dėl savo kalbos smagus spontaniškasis Geda. Jis chaotiškas, bet turi klausą. Jis labai talentingas, nors jo siekis viską kaip sukerojusiam krūmui užgožti vėlgi primena nesubrendusio vaiko ilgesį. Jis ryžtasi versti Psalmes, ir labai talentingai tai daro. Tarkim, vien Narekaci ką reiškia. Būdamas literatas, esi priverstas tą metafizinę dimensiją vienaip ar kitaip išgyventi.

O išeivių poezija?

Iš išeivių man buvo gražūs Kazio Bradūno eilėraščiai, parašyti kokiais 1943 m. Tuo metu apskritai lietuvių poezijoje radosi kažkas labai gražaus arba bent galėjo atsirasti. Lietuvių poezijoje mane erzino tai, kad XIX ar XX a. pradžioje labai daug nesąmoningo neigimo, nesuvokiant, kas yra atmetama. Visiškai kvailas man atrodo Tysliava – jo poezija kalba ne apie erudiciją, jis kaip vaikas iš provincijos, kuriam pasidaro gėda, kad jo mama sako „aksvaltas“, jis pats išmoksta teisingai tarti, pradeda ignoruoti savo tėvą, motiną, tampa tarsi be namų. Taigi tokia poezija – tarsi gėdijimasis. Kita vertus, tai visiškai objektyvūs dalykai – sakykim, 1911 m. išverčiama Apokalipsės knyga, 1913 m. – Penkiaknygė, bet tos knygos buvo praktiškai neprieinamos, jas buvo sunku nusipirkti, kad būtų galima atsiversti ir bent pažiūrėti, iš kur paimta citata. Tai, kad mes taip vėlai ir taip sunkiai tampame Apreiškimo ir Šv. Rašto tauta, atėmė sugebėjimą at mesti savo tikėjimą, kad galėtume vėl prie jo grįžti kaip grįžtama prie pamirštų Tėvo laiškų. Mūsų poezija gimsta iš pamėgdžiojimo blogąja prasme, ne iš teigimo arba neigimo Rašto, bet iš pasiaiškinimų, rašomų milicijai, policijai, PEN klubui, Jungtinėms Tautoms, literatūros istorijai, kurią neaišku kas rašo ir kam ji skirta. Vis dėlto bevelyčiau glaustis prie tų lentynų, kur sudėtos Šv. Rašto knygos, tegu ir neperskaitytos.

Jūs dalyvavote literatūriniam gyvenime, įvairiuose skaitymuose. Kuo skiriasi parašytas ir poeto perskaitytas eilėraščiai?

Aš visada labai mėgdavau pats skaityti savo poeziją.

Man atrodė, kad geriau žinau, ką savo eilėraščiuose turiu omenyje ar bent jau tai, ką norėčiau, kad su mani išgirstų klausytojas. Kita vertus, visada norėjau, kad mano eilėraščių būtų šifruojamas taip, kaip skaitė Kryžiaus Jonas – jis aiškino eilutes. Tačiau tai atėjo vėliau. Kita vertus, aš pats sau visa tai persiskaičiau. Hiperaktyvus vaikas nori, kad jį pastebėtų, lygiai taip pat ir poetas nori būti pastebėtas, kad visi suvoktų, jog jis yra. Na, o, kai pradedi aiškintis, kaip tu esi, tai pamatai, kiek visame tame yra prievartos, smurto iš klausytojų pusės. Tu privalai kaitinti ir kurenti savo įvaizdį, palaikyti tam tikrą formą. Turi kas tris savaites kam nors trenkti ir pats gauti – privalai būti normaliai agresyvus poetas, kurti biografiją. Skamba idiotiškai. Pavyzdžiui, Ana Achmatova apie Brodskį sako: „Tiesiog nuostabu, kaip jis kuria savo biografiją“. Ji pati – talentinga moteris, bet kai pasižiūri į jos praeitį – vyras sėdi kalėjime, savo vaiko ji nelanko. Tai kažkas baisaus. Apie tai kalbu ne tam, kad teisčiau, tiesiog to negalima ignoruoti. Tai juk ne pranašo laikysena. Pranašas – visai kas kita. Sovietų laikais susiformuoja šliundros tipo poetas. Man juo toliau, juo labiau tai svetima, tačiau tai tampa tavo gyvenimo dalimi. Tada būni vis labiau „kažkas“ ir pradedi vis mažiau save atpažinti tarp blizgančių mergyčių akių ir seilėtos auditorijos. Čia suvulgarinu, bet tam tikra prasme taip ir yra. Tu privalai kaip Brumelis šokti ir prarandi savo asmeninį gyvenimą. Tai žvaigždžių problemos.

Atrodo, sovietiniais metais poetas buvo reikalingas, iškišamas į minią kaip dovana. O kaip yra dabar? Kam reikia skaityti poeziją – ar jaučiamas poreikis iš klausytojų, ar tuo vis dėlto labiau suinteresuoti patys poetai? Ar tai nėra jiems būdas sukurti savo įvaizdį?

Išvaizdis – jau ekstremalus atvejis. Talentingas žmogus visada suranda pusiausvyrą, per daug nepasikliauja blizgančiomis akutėmis. Sovietiniai laikai vis dėlto buvo tiesos ilgesys. Tu pats gal ne visada galėjai ištarti ką nors didinga, bet svarbus būdas, kaip tu kalbėjai. Didelis dalykas buvo jau vien tai, kad tavo kalbėjimas priminė žmogaus kalbėjimą. Tarkim, kai skaitau Tarkovskio eilėraščius, jaučiu, kad skaitau gyvą, normalią poeziją. Tai atveda iki tam tikros ribos – tiek, kiek gali poezija. Kadaisė verčiau viena, berods, airių poetą, ir jo eilėraštyje buvo tokia eilutė: „Ar taip buvo visada, ar mes paprasčiausiai įpratome?“ Manau, kad visais laikais atsiras žmogus, kuris ieškos, kaip jis girdi, ištars taip, kaip negirdi aplinkui esantys žmonės. Tiesos požiūriu būsi priverstas eiti kažkur giliau, ten, kur viskas daug skausmingiau. Matyti, kad tiesa yra, tik kas tos tiesos garantas? Aš manau, kad konvertitai visada išgyvena aršumo laikotarpį – pradedi ieškoti šaknų. Tari, kad nuo Renesanso prasidėjo degradacija, o buvo galima viską dary-

ti labai pamaldžiai. Tačiau taip nėra. Visada sveikiausi poetai yra tie, kurie aiškiai suvokia savo ribotumą, suvokia, kad jie nėra pranašai. Tada pas juos atsiranda pranašišku eilučių, jie nustemba ir būna sunku tas eilutes panešti.

Palyginti neseniai šalia Poezijos pavasario, skirto plačiajai publikai, atsirado Poetinis Druskininkų ruduo, kuriame poezija skaitoma daugiau kolegoms poetams. Ar nėra taip, kad poetai pajuto poreikį skaityti vieni kitiems, nes iš publikos sumažėjo atbalsis ir supratimas? Koks poetų santykis su šiandiene publika, ar jai dar būtina išgirsti eilėraštį iš paties poeto lūpų?

Manau, kad poetų situacija iš viso menininkų cecho yra ir paprasčiausia, ir sudėtingiausia. Jiems nesudėtinga išspausdinti eilėraštį ir taip save parodyti. Arba kavinėje suskanduoti savo eilėraštį. Tačiau poetui kaip profesijos atstovui jau sunkiau – jam labai sudėtinga parduoti savo prekę. O juk svarbu, kad menininkas galėtų gyventi iš to. Tai kasdienybės klausimai. Be abejo, puiku būti gero dvaro, gero karaliaus poetu. Būtų fantastiška apdainuoti jo žygius, bet taip neišeina. Manau, svarbu tai, kad sovietiniais metais Poezijos pavasaris buvo žingsnis publikacijos link. Buvo tam tikra gradacija, kaip tave išileisdavo – viską atbaigdavo knyga PK serijoje. Poetinis Druskininkų ruduo buvo daugiausia individuali Kornelijaus Platelio iniciatyva, dar buvo nebloga komanda – Vytautas Bložė, a. a. Bložės žmona. Kornelijus – puikus šeimnininkas, jis moka priimti svečius, dėl to ten užgimė asmeniškasis, intymusis santykis. Aš ten nė karto nebuvau, nes tada kaip tik buvo laikas, kai galvojau, kaip iš viso to pasitraukti, kaip nustoti dalyvauti ir kad neskaudėtų. Mane tada paralyžiudavo klausimas „ar rašai?“ Žmonės klausdavo gal ir nerimtai, atsakydavau į jį pakankamai valdiškai, bet paskui to paties klausiu pats savęs – kokia tavo dalis nebedalyvauja gyvenime taip, kaip anksčiau, kodėl taip nutiko – dingo ikvėpimas?..

Manau, tie renginiai vienas kitą papildė, ir nemanyčiau, kad Poezijos pavasaris oficialus. Mes neturėjome tokių „virtuvinių“ pasisėdėjimų, eilėraščių skaitymų, kokių būta Maskvoje. Vienas iš tos aplinkos atėjusių

poetų – Tomas Venclova. Jis labai talentingas, intelektualus, su labai aiškiu kontekstu. Jis turi labai intymų santykį tiek su aplinka, tiek su kultūros reiškiniais. Jis puikus poetas, vienas iš mano mėgstamiausių, nors negalėčiau pasakyti, kad nuolat jį atsiverčiu. Tačiau jei atsiverčiu kokią nors knygą ir ten užtinku Venclovos, Sigito Parulskio ar Aido Marčėno eilėraštį, visada būna smagu.

Ar šiais laikais įmanoma suderinti tikinčio žmogaus poziciją su poeto pareiga rašyti eilėraščius?

Aš nemanau, kad poetas įpareigotas rašyti eilėraščius. O klausimas iš tiesų svarbus. Kai aš sugrįžau į Bažnyčią, supratau, kad nebegaliu rašyti taip, tarsi Dievo nebūtų. Aš nebegaliu visai ramiai apgyvendinti tų negyvenamų teritorijų, tačiau tada sunku išvengti mora-

lizavimo. Būdamas aplinkoje, kur yra merginų, moterų, ir gyvendamas bohemišką gyvenimą, net neklausiu, kaip tuo metu yra Dievas. Jėzus juk būdavo su muitininkais ir niekada nesiraukydavo, kad jie geria. Kai rašiau antrą knygą, norėjau, kad jaustųsi katalikiška gaida, dėl to joje buvo daug didaktikos. Atsivertimas buvo pats svarbiausias įvykis mano gyvenime – mano gyvenime nėra monotijos, atvirkščiai, jis pasidarė labai intensyvus. Tačiau kaip gali atsirasti autonomiškas eilėraštis? Buvo keletas mažų meditacijų, kuriomis buvau visai patenkintas. Tačiau tada nebegali savęs neanalizuoti, nematyti savo poezijos doktrinos šviesoj. Ir čia kalta ne doktrina. Tada reikia būti labai garbingam – iki pat pabaigos. Gali būti taip, kad neturi ką pasakyti – nes esi dar per daug ambicingas, kad mokėtum džiaugtis, turi sumažėti, kad galėtum kalbėti tyliai, o tam reikia laiko, nu-

lankumo. Įdomu tai, kad rašiau tada, kai vėl buvo labai blogai – kai vėl siautėjau, gėriau, tačiau tada rašymas išėina graudus, prašantis pasigailėti. Tada teologines išvalgas palieki kažkur už nugaros, tampa kaip normalus žydas – istoriškas. Kai rašiau sonetų vainiką, bandymas tapatintis su Jokūbu buvo mėginimas aptikti savo istoriškumą, bandymas jausti, kaip gali Dievas tyliai būti šalia tavęs tavo biografijoje. Aš nematau prieštaravimo tarp tikėjimo ir kūrybos. Manau, kad svarbiausia garbingai atsiliepti, jei jauti, kad turi dovaną.

Šv. Kryžiaus Jonas. Paveikslėlis iš Edmondo Kelmicko kambario

O kaip čia dera poetas kaip literatūrinio gyvenimo dalyvis, kuris stengiasi save pateikti reklamiškai?

Taip, tada atsiranda dalykų, kuriems nebegali pasakyti „taip“, tarkim, nebegali tolerantiškai, korektiškai ir ramiai nusišypsoti. Iš tiesų kyla klausimas, kaip būti toje aplinkoje, kaip ieškoti pripažinimo? Ar turi giedoti himnus, šliundrinėti, pritarti tam, kam iš tikrųjų nepritari? Tačiau šiuo atveju svarbu nesmerkti. Daugybė dalykų, kurie ateina kaip atsakymas, pavyzdžiui, „Tik tai yra tiesa, ką Dievas galvoja apie žmogų“, gali paversti lozungu ir eiti kapoti ausų. Tačiau tai būtų labai kvaila. Ką daryti, kai jau išgirsti atsakymą? Čia man nėra geresnio palydovo už Kryžiaus Joną. Jo biografija man didingiausia tarp poetų, nors to negaliu pasakyti apie jo poeziją. Jis parodo, kokia svarbi kiekvieno iš mūsų biografija, asmeninė patirtis. Mes to negalime ignoruoti, kitaip Abraomas taps metafora, Kierkegaard'as taps gilesnis už Bažnyčios Tėvus. Kierkegaard'ą galima skaityti, nors iš tikrųjų jis gana lėkštas – jo išvalgos teisingos, bet jis jų nebetaiko asmeniškai sau. Jis bando jas palikti literatūros arba filosofijos lygmenyje.

Per Poezijos pavasarį sovietų laikais Katedroje poetai nugara į altorių skaitydavo poeziją ir tai akivaizdžiai turėjo religinę aurą. Ar Lietuvoje poezija turi religinį matmenį, ar tai poetų išivaizdavimas?

Žmogui būdinga, kad jo ilgesys priliegsta giluminei Dievo patirčiai, kuria jau esi pajėgus dalytis. Bet ilgesys dar nėra viltis. Ir daug kas kyla iš nesuvokimo – noras glaustytis prie beržų ar ažuolų, pasikrauti energijų, vaikščioti su akumuliatoriais – daug yra būdų. Tokių kliedesių daug, bet jie atsiranda tada, kai ignoruojama tiesa, kai universalizuojamas žmogus tampa pačia didžiausia vertybe. Bet tai atsiranda dėl nesuvokimo, o paskui tas nesuvokimas tampa piktybiškas, agresyvus. Tačiau Bažnyčioje nestinga populizmo – kad ir a. a. mons. Vasiliausko ar tėvo Stanislovo pavyzdys, kai jie garbina poeziją.

Dar galvojant apie poeziją – vadinasi, toks jos

klestėjimas ir reikšmė būdinga tik XIX ir XX a.?

Iš esmės taip. Ir daugiausia dėl žmogaus tikėjimo, kad jis gali viską pasiekti savo jėgomis. Ir šitose žmogaus pastangose nėra nieko baisaus.

Tačiau ir nusekuliarėjusiame pasaulyje poezijos mitas yra išsikovėjęs.

Jis nėra išsikovėjęs, tiesiog igauna kitas formas. Kas yra šiuolaikinė diskotekų muzika, kur iš esmės tėra kartojami keli žodžiai? Panašu į jėzuitų praktiką – apsisototi prie vieno žodžio ir jį kramtyti.

Kalbėjote apie tai, kaip nustoti rašyti. O kaip galima vėl pradėti rašyti? Ar įmanomas religinis poetas?

Ar šitas klausimas reiškia – ar reikia mūsų Bažnyčiai poetų? Nebūtinai poezija turi kalbėti apie religinius dalykus, svarbus būdas, kuriuo kalbama. Vieną dalyką tikrai galėčiau pastebėti. Nežinau, ar teisi statistika, kad didelė dalis teologų praranda tikėjimą. Tą patį būtų galima pasakyti apie poetus. Žmogus, gebantis išreikšti arba konstatuoti savo santykį su Dievu (čia susiduriame su dvejopu konstatavimu ir išraiška – poetas, kuris mums nupiešia neaiškaus asmens paveikslą ir kviečia juo tikėti, arba teologas, nuasmeninęs Dievą iki 96,8% alkoholinio koncentrato, vadinamo Absoliuti būtis). Jos neįmanoma gerti, o praskiesti draudžiama. Taigi privalu grįžti prie Šv. Rašto, kur sužinome, kad Dievas vis dėlto kalba į mus (tegu ir per netobulus žmones) ir Apreiškimas egzistuoja. Nesvarbu, ar poetai bus Bažnyčios teritorijoje, ar už jos. Žmogui būdinga išreikšti savo ilgesį, kuris nebūtinai taps viltimi jo pašnekovui, nebūtinai skaitys poeziją Kryžiaus Jonas, ją gali perskaityti ir Viktorija Daujotytė. Ir tai bus lygiai taip pat linksma, kaip ir tekstas, kurį ji buvo priversta perskaityti. Taigi gyvenimas tęsiasi, antologijos rašomos, poezija išlieka. Nėra taip, kad tikėjimo ženklas reiškia kokybę. Jau šis klausimas yra ir atsakymas. Aišku, kad įmanoma kurti himnus ir juos giedoti. Svarbu turėti bendruomenę, kurioje neabejotum, kaip pasakyti, kad ji suprastu. ☒

Vytautas Aliauskas
Šventasis Kazimieras
 Saint Casimir
 Święty Kazimierz

Norau pasveikinti naujos knygelės skaitytojus. Džiaugiuosi, kad autoriui pavyko atgaivinti šv. Kazimierą, prikelti jį iš užmaršties. Šv. Kazimieras čia pristatomas ne kaip saldus šventasis – parodoma tvirta jo asmenybė. Iškyla patrauklus ir gyvas paveikslas jaunuolio, kuris išaugo karaliaus dvare, tačiau nebuvo įtrauktas į išlepusią rūmų aplinką, išliko jautrus vargui ir Dievo balsui. Jis moko būti ištikimam savo žmogiškajam pašaukimui. Būti asmenybėmis. Tuo jis mums aktualus ir šiandien.

Kardinolas Andrius Juozas Bačkis

POEZIJOS EKLERAI

Paulius Subačius

Poezijos pavasariui 40 metų, o Lietuvai tik 14, todėl ji ir nesidomi poezija¹, – maždaug tokiais žodžiais Juozas Erlickas per šiemėčio festivalio atidarymą atskleidė paradoksalų istorinį prasilenkimą. Rašytojų sąjungos rengiamas poezijos dienas tvarumo požiūriu pranoksta vos vienas kitas mūsų kultūros reiškinyš – dainų šventės, naujametė „Traviata“... Vieni dalykai, gimę prieš karą, nutrūko dėl okupacijos, kiti, pradėti sovietmečiu, nunyko atkūrus Nepriklausomybę. Todėl Poezijos pavasario išsilaikymas, jo sukaktis yra geras pretekstas pasigilinti į fenomeno kilmę. Tai klausimas ne tik apie praeitį, bet ir apie šiandienį mūsų galvojimą ir kultūrinę tapatybę. Mintimis bei almanachų puslapiais sugrįžę į praėjusį amžių, paspėliokime, kas prisuko kiekvieną pavasarį pragystančią gegutę ir kam ji deda kiaušinius.

I

Prieškario nepriklausomoje Lietuvoje poetai turėjo nemažą autoritetą, praprusę žmonės mielai rinkdavosi į literatūros vakarus. Šalį okupavę sovietai siekė tuo pasinaudoti, inkorporuoti rašytojų ir pačios literatūros statusą į komunistinės diktatūros mašiną. Jau 1940 m. birželio 30 d. Kaune surengta pirmoji Liaudies meno šventė, kurios metu aktoriai deklamavo „liaudies poetų“ Juliaus Janonio, Salomėjos Nėries, Kazio Borutos eiles. Liepos 17–18 d. Nėris sovietų ambasadoriaus Pozdnjakovo užsakymu sukūrė „Poemą apie Staliną“². Dar iki 1940 m. rudens į sovietų siūlymus pašlovinti režimą atsiliepė per dešimt poetų. Naujieji Lietuvos šeiminkai bei aktyvieji jų tarnai nuo pirmųjų dienų taikė „botago ir pyrago“ politiką – čia gąsdino, čia gundė, čia ragino menininkus skubiai keisti pasaulėžiūrą, čia įrodinėjo, kad geriausi rašytojai visuomet buvo „drauge su liaudimi“, kovojo prieš išnaudotojus³. Represijos derintos su įvairiomis gėrybėmis, menininkai vilioti išskirtine padėtimi.

Gerokai trumpesnę esė apie Poezijos pavasario kilmę ir fenomeną užsakė šiemetinio almanacho sudarytojas Rimantas Kmita, tačiau knygoje tekstas nebuvo išspausdintas užprotestavus Rašytojų sąjungos paskirtiems sudarytojo konsultantams prof. Viktorijai Daujotytei ir prof. Kęstučiui Nastopkai. Rengiant naują variantą NŽ-A, tekstas perdarytas atsižvelgiant į mėnraščio reikalavimus. – P. S.

Kūrėjų sutrikimą lėmė ne vien nuolat stiprėjęs atviras persekiojimas ir abejotini pamaloninimai. Kultūros žmonėms kėlė pasidrygėjimą sovietinės valdžios primesta estetika. Veikiau – antiestetika. Turime galvoje ne tik socrealistinius kūrybos normatyvus, bet visą proletarinio chamizmo siautulį, puikiai pavaizduotą Michailo Bulgakovo „Šuns širdyje“. Rusisto docento Kostelnickio kareiviška milinė universiteto auditorijose pirmaisiais metais po karo, drumzlinas cikorijos gėrimas iš „granionno stakano“ teatro bufete, raudonos medžiagos skiautė, užtiesta ant „prezidiumo“ stalo per susitikimą su rašytojais kokiame nors kolchoze... Tai vos kelios nuotrupos iš anuometės namine persunktos kasdienybės estetikos. Ji kėlė šleikštulį net ir tiems kūrėjams, kurie buvo abejingi Nepriklausomybės praradimui, įkvėpti revoliucinės utopijos, o tautiškumą tapatino su skudučiais ir klumpakojū.

Net ir antrosios sovietų okupacijos pradžioje, karo, traukimosi į Vakarus ir abiejų okupantų represijų išretinginti, pokario medžiaginių bėdų slegiami, Lietuvos menininkai labai išgyveno dėl kultūros skurdo. Kai po Stalino mirties šešto dešimtmečio viduryje valdžia ėmė toleruoti šiokią tokią estetinę bei teminę įvairovę, dažnas šią kaitą suvokė kaip laisvės ribų plėtimą. Radosi galimybių organizuoti įvairesnius viešus vyksmus, grįžti prie kai kurių „buržuazinių“ gyvenimo formų. Supratiimas, kaip „kultūringai leisti laiką“, vienų atsineštas iš Nepriklausomybės laikų, kitų, „pirmosios kartos nuo žagrės“, išskaitytas romanuose, gimdė chimeriškus sovietinės kasdienybės ir meninės saviraiškos inkliuzų derinius. Inteligentų susibūrimai teatre, parodose ar ankštuose butuose vis dažniau imti vadinti *dvasingais*. Net partiniai reguliuotojai, ilgainiui modifikavę proletarinę frazeologiją, ragino provincijos kultūros namuose diegti *dvasingas* laisvalaikio formas. Manding, šis eufemizmas pridengė tiek visokeriopą religinės praktikos

¹ Žr. „Poezijos pavasario registras“, in: *Literatūra ir menas*, 2004, Nr. 23.

² Alekna, V., *Salomėjos Nėries gyvenimo ir kūrybos metraštis*, kn. 2, Vilnius: Vaga, 1997, p. 449–450.

³ Žr., pvz., Liepsnonis, A., „Požiūris į lietuvių ir sovietų literatūrą“, in: *Darbo Lietuva*, 1940, Nr. 22; Mieželaitis, E., „Aš rėkiu!“, in: *Komjau-nimo tiesa*, 1940, Nr. 11.

varžymą, tiek marksistinio materializmo „raudoną giją“ viešose meno interpretacijose.

Literatūros skaitymai ir poezijos vakarai priklausė reikšmingai, oficialiai sovietų palaikomai *dvasingų renginių* kategorijai. Iš pradžių rašytojais bei aktorais buvo tiesiogiai naudojamosi „šviesios ateities pažadams“ propaguoti, „einamojo momento uždaviniais“ įgyvendinti. Pavyzdžiui, poetai buvo įtraukti jau į 1940 m. „Liaudies seimo“ rinkimų kampaniją, su Raudonąja armija po metų pasitraukę rašytojai vykdavo skaityti kūrybos 16-osios divizijos kariams, pokariu deklamacijos „pagyvindavo“ steigiamuosius kolchozų susirinkimus. Politagitatoriai sėkmingai naudojami dažno menininko prigimtinu poreikiu būti išgirštam, viešai pagirtam, susilaukti plojimų.

Vėlesniais okupacijos metais literatūros renginiuose prasikišdavo tik tokios propagandinės abstraktybės kaip „kova už taiką“ bei „tautų draugystė“ – tiesmuka agitacija beveik nunyko. Svarbiausias liko bendresnio pobūdžio ideologinis pagrindas: kūryba turi būti susieta su liaudimi, kūrėjai – su skaitytojais („sąmonė“ – su „būtimi“). Rašytojų sąjungai pavaldaus Grožinės literatūros propagandos biuro organizuojamos poezijos popietės ir vakarai tapo natūralia rašytojų gyvenimo dalimi. Tiksliau pasakius, aštresnio proto ir liežuvio menininkai privačiai pašiepėdavo išvykas į „gamybinius kolektyvus“, bet susitikimai kultūros įstaigose, mokyklose nelaikyti primestos ideologijos padariniu.

Štai tokia kontekste radosi daugiadienės poezijos šventės sumanymas. Estetiškų, kultūringų bei dvasingų renginių virtine įprasminti Tarybų Lietuvos dvidešimt-penkmečio sukaktį pasiūlė sovietinės literatūros elito viršūnėje neseniai įsitvirtinusi poetų trijulė – Justinas Marcinkevičius, Algimantas Baltakis ir Alfonsas Maldonis⁴. Valdžia pritarė šiai idėjai – okupacinis aparatas, matyt, buvo tikras dėl „naujo gyvenimo“ išgalėjimo ir klioventi Rašytojų sąjungos ideologiniu patikimumu. Literatūros festivalio įteisinimas sutapo su sovietinio gyvenimo stabilizacijos (kuri tuomet vadinta brandžiu socializmu, dabar – stagnacija) pradžia: pirmasis 1965-ųjų Poezijos pavasaris imtas rengti išsyk po Chruščiovo nuvertimo ir Brežnevo įsitvirtinimo.

II

Poezijos pavasaris⁵ – kūrybos skaitymų ir rašytojų susitikimų maratonas ir ypač metinis naujausios poe-

zijos almanachas buvo sukonstruotas taip, jog kuo geriau maskuotų sovietinę renginio prigimtį bei tikslą. Pavadinimas – idealiai neutralus, švelniai romantiškas. Atidarymo vieta, Kauno marių pakrantė prie Nėries namo Palemone – graži, žadinanti sentimentus. Partinio-valsytbinio aktyvo prezencija – minimali. Pirmoji almanacho knyga pradeda Janinos Degutytės eilėraščių „Lietuva“ bei padabinta tautinės tematikos grafikos darbais; estetus ji džiugino neįprastu pailgu, tai kas, kad eilėraščiams spausdinti nelabai tinkamu, formatu. Iš rašytojų, kurie „Literatūroje ir mene“ dalijosi išpūdziais apie 1965-ųjų šventę, vienintelis Marcinkevičius minėjo, kam ji dedikuota: „Poezijos pavasari, skirtą Tarybų Lietuvos 25-čiui, šiandien mes užbaigsime dideliu poezijos vakaru per Vilniaus televiziją“⁶.

Nors iki devinto dešimtmečio kiekvienas Poezijos pavasaris pagal bendrą didesnių kultūros renginių organizavimo taisyklę būdavo susiejamas su kokia nors sovietine sukaktimi (bolševikų revoliucijos, Lenino, Janonio, Nėries), almanachuose į tai beveik nerasime prikišamų nuorodų. Net iš pradžių pasirinktas renginio laikas – birželio vidurys, – priminę raudonųjų tankų atžlegėjimą į Kauną, 1969 m. buvo pakeistas į paskutinę kalendorinio pavasario savaitę⁷. Iš bendro sovietinių ritualų fono rašytojų pagerbimas jau antrais trečiais renginio metais ėmė išsiskirti stilistiniais akcentais – laureatams tekdavo ažuolo lapų vainikas, jie uždegdavo „senovinį“ iš akmenų sumūrytą aukurą. Muzikos palydimas eilių skaitymas gamtos prieglobstyje bei Vilniaus universiteto kiemuose buvo subtilesnis, estetiškesnis nei dauguma viešųjų renginių. Šia prasme Poezijos pavasaris beveik išsyk tapo patraukliu jauku tautinių emocijų bei kūrybinių ambicijų turintiems, nepriklausomais save laikantiems kultūrininkams.

Gausūs modernistiniai grafikos kūriniai, publikuoti pirmuosiuose almanachuose, leidžia atpažinti toliaregiškojo Liongino Šepečio, tuometinio CK kultūros skyriaus šefo, braižą. Matyt, jo dėka laimintas iš pirmo žvilgsnio novatoriškas, tautiškai paspalvintas, bet ilgalaikėje perspektyvoje režimui labai parankus renginys. Tokį toliaregiškumą rodo kad ir taktinis sprendimas šventės atidarymui pasirinkti Kauną. Šitai ir sunkiausiai sovietizuojamo miesto kultūrinė publika angažuota, ir toli gražu ne visus žavėjusių hidroelektrinės marių teigiamas kultūrinis įvaizdis paryškintas. Pagaliau ir Salomėja Nėris, davusi Tarybų Lietuvai poetinę evangeliją⁸, darsyk iškelta virš kitų rašytojų bei literatūros tradicijų.

⁴ Marcinkevičius nuo 1960 m. buvo po Eduardo Mieželaičio antiras žmogus Rašytojų sąjungos vadovybėje, Maldonis 1962 m. paskirtas „Vagos“, o Baltakis 1964 m. – „Pergalės“ vyriausiuoju redaktoriumi.

⁵ „Poezijos pavasariu“ vadinamas ir kasmetinis savaitę trunkantis (šiais metais – net dvi) renginys, ir poezijos almanachas. Sovietiniais metais renginys turėjo aiškiai apibrėžtą struktūrą: atidarymas, išvažiuojamieji poezijos skaitymai (į kolchozus, gamyklas ir pan.) ir uždarymo

vakaras. Į almanachą buvo dedami naujausi eilėraščiai (nebūtinai skaitytieji Poezijos pavasario renginių metu), skelbiami esė, skaitytojų laišakai poetams ir pan.

⁶ *Literatūra ir menas*, 1965, Nr. 25, p. 1.

⁷ Žr. *Literatūra ir menas*, 1969, Nr. 22.

⁸ Baltakis, A., „Salomėjos Nėries pamokos“, in: *Poezijos pavasaris 1974*, Vilnius: Vaga, 1974, p. 25.

Leidžiant sukaktuvinius Poezijos pavasario laureatų rinkinius⁹ pamirštama, kad ilgus metus tai tebuvo „buitinis“ įvardijimas, nes oficialiai Palemone būdavo teikiama Kauno miesto darbo žmonių deputatų tarybos vykdomojo komiteto skiriama S. Nėries premija, kurią pirmasis už poemą „Kraujas ir pelenai“ gavo pats renginio sumanytojas Marcinkevičius¹⁰. Atidarymo scenarijų kelis sykius mėginta modifikuoti – 1967 m. aukuras uždegtas dabartinės Prezidentūros kieme Vilniuje¹¹, 1968 m. – Dainų slėnyje Kaune¹², tačiau vėliau grįžta ant Kauno marių kranto. Marcelijus Martinaitis 1980 m. Vilniaus gražtų gamyklos dirbantiesiems kalbėjo, jog Palemone vyksta „savotiškos poetinės apeigos“¹³. Kitaip tariant, kas pavasari „pasmilkyti“ Nėriai kaip „tarybinės literatūros pradininkei“ tapo savaime suprantamu dalyku.

III

Apskritai Poezijos pavasario rengėjai labai prisidėjo kuriant sekuliarią liturgiją. Ją ateistinė santvarka „gimdė“ gana skausmingai, mat įprastas militarinis sovietinių iškilmių stilius buvo estetiškai nepriimtinas „lyriškoje“ Lietuvoje. Septinto dešimtmečio pabaigoje kilus Rasos švenčių ir pagonybės restauravimo sąjūdžiui, prie Palemono (kokia vardo semantika!) aukuro poetus ėmė lydėti Vydūno dramų stiliumi aprengtos ilgakasės „vaidilutės“. Ir kitais atvejais išoriškai pamėgdžiojant religinius atributus siekta perimti iniciatyvą iš valdžios nekontroliuojamų judėjimų, suinstitucinti stichiškai populiarėjančius simbolius. Gal tai ir sutapimas, bet kagėbistams niekaip neįstengiant sudoroti aktyvėjančio bažnytinio pagrindžio (jo vadovai netrukus išėjo į viešumą Tikinčiųjų teisėms ginti katalikų komiteto pavidalu), 1978 m. Poezijos pavasario uždarymą nuspręsta rengti paveikslų galerija paverstoje Vilniaus arkikatedroje¹⁴.

Kaip krikščioniškų pamaldų replika surežisuotas „baigiamasis Poezijos pavasario akordas“ pataikė į dešimtuką: kultūringa, estetiška, pakilu, dvasinga. Aidint vargonams Katedros centrine nava žengia poezijos dvasininkų procesija ir įsikuria ant altoriaus pakylas... Pamaldi adorantų tyla ir charizminiai aplodismentų proveržiai... Visa respublika stebi tiesioginę transliaciją per TV... Neverta nė klausti, kam atnašauta šiose pamal-

dose (atsakymas „menui“ būtų labai banalus, „Lietuvai“ – neįtikinamas, o „sovietinei santvarkai“ – įžeidus). Aišku viena – taip rafinuotai išniekinę krikščionių Dievo namus, dvasingi inteligentai norom nenorom tapdavo ateistinio veikimo bendrininkais.

Nedaug iš kviestųjų „koncelebruoti“ poetų yra atsisakę užimti vietą prie altoriaus, nugara išplėštą tabernakulį. Permainų metai liudija, kad į religijos surogato vaidmenį Poezijos pavasario bendruomenė buvo jauste įsijautusi – 1989 m. išprašyti iš Katedros rašytojai porai metų sugužėjo į Šv. Jono bažnyčios presbiteriją. Ir tik vėliau baigiamasis vakaras grįžo į universiteto kiemus, kuriuose šventės uždarymai vyko 1971–1977 m. Dar šiamečio jubiliejaus proga vienas žymus literatūros kritikas teigė nesuprantąs, kodėl atsiranda besipiktinančių, jog poezijos skaitymai vykdavę iš tikinčiųjų atimtoje Katedroje – juk poezija sekuliarioje visuomenėje perima religijos vaidmenį...

Lygia greta „sakralizuoti“ festivalio momentai nesyk buvo transformuojami, taip tarsi priartinant „ideologinį

Pionieriai deda vainiką prie Salomėjos Nėries paminklo. Nuotrauka iš knygos „Salomėja Nėris 1904–1945“ (1955)

⁹ *Dvidešimt poezijos pavasarių. 1965–1984*, Vilnius: Vaga, 1985; *Pavasarinė*, sud. Valentinas Sventickas, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004.

¹⁰ 1966 m. apdovanotas kitas iniciatorių trijulės narys – Baltakis, 1967 m. – šventės idėją parėmęs Rašytojų sąjungos pirmininkas Mieželaitis, o šiemet laureatu tapęs Maldonis su pasididžiavimu užsiminė, kad jau seniai galėjęs premiją gauti, bet atsisakęs naudotis „tarybinę padėtimi“.

¹¹ Žr. *Literatūra ir menas*, 1967, Nr. 24.

¹² Žr. *Literatūra ir menas*, 1968, Nr. 24.

¹³ *Literatūra ir menas*, 1980, Nr. 23, p. 12.

¹⁴ Žr. *Literatūra ir menas*, 1978, Nr. 20.

anstatą“ prie socialinės-ekonominės būties. Štai, taip tarsi priartinant „ideologinį antstatą“ prie socialinės-ekonominės būties, 1970 m. atidarymo išvakarėse prie Vilniaus universiteto rūmų skaityta poezija „įvairiomis tarybinių tautų kalbomis“¹⁵, o 1973 m. pirmasis Poezijos pavasario renginys buvo literatūros vakaras „Žalgirio“ staklių, 1977 m. – Skaičiavimo mašinų, o 1978 m. – Vilniaus gražtų gamykloje¹⁶. 1979 m. ir vėliau rengtos poetų palydėtovės „i gamyklas ir kolūkius“ prie Nėries ir Donelaičio paminklų Vilniuje¹⁷. Provincijoje buvo sekama sostinės pavyzdžiu, antai i kaimą vykstančias „poetų brigadas“¹⁸ tautiniais rūbais pasirėdę vietos gyventojai pasitikdavo prie rajono ar kolchozo ribos – taip seniau elgtasi vizituojant vyskupui. Nuolat gausėjo apdovanojimų. 1980 m. įsteigta premija skaitovams „už poetinio žodžio propagandą“ (pirmasis laureatas – Laimonas Norėika). O Janina Degutytė tais pačiais metais priza už poetinius vertimus Katedroje atsiėmė iš Radijo montavimo prietaisų gamyklos direktoriaus Oktiabrio Burdenkos, būsimo aktyvaus Nepriklausomybės priešų rankų¹⁹.

Taigi buvo išlaikoma subtili „ideologinė pusiausvyra“. Gamyklų ir kolchozų premijos savitai paženklindavo renginius, kurie kitais atžvilgiais atrodė esą visuomeniškai neutralios poezijos grynuoliai. Tarp vakaruose skaitomos ir almanache spausdinamos poezijos nuolat mažėjo režimui atvirai angažuotų kūrinių, tačiau proporcingai augo internacionalinė – kitų sovietinių respublikų, socialistinių šalių poetams tenkanti dalis. Pirmuose šešiuose almanachuose akivaizdžios sovietinės tematikos eilėraščiai sudarė apie 15% visų tekstų, bet tarp iliustracijų nebuvo visai ar buvo vos po vieną „raudonos“ temos darbą²⁰. Vėlesniais metais didėjo ideologizuotų dailės kūrinių skaičius, nors poezija kratėsi tiesmukų komunistinių įvaizdžių. 1983 m. almanacho dailininkas Rimantas Dichavičius jį papuošė tuo laiku i modernizmo avangardą išsimušusių fotografų darbais, tačiau kitais metais knygoje vaizduojamojo meno neliko, tik gana valdiška renginių fotokronika²¹.

IV

Paradoksalu, kad didėjant literatūros estetinei autonomijai, kitaip tariant, poetinių balsų spektrui plečiantis i hermetiškos meditacijos, subtilios metaforikos, komplikotos struktūros erdves, festivalyje gausėjo masėms skirtų renginių. Puoselėta, tik laikui bėgant kiek mo-

difikuota tradicija išklaudyti „paprastų skaitytojų“ nuomones. Pirmuosiuose almanachuose spausdinti mokinių, mokytojų, kultūros bei administracinio aparato darbuotojų, matematikos bei chemijos profesorių, aktorius, inžinieriaus²² atsiliepimai, o po dešimtmečio – akademiškų fiziko ir matematiko, mediko ir inžinieriaus mintys.

Ilgainiui komunistinė tematika nyko, bet aukštos retorikos svarba nesumenko. Kaip jau minėta, liko galioti principas: „kūryba – liaudžiai“. Šią literatūros socialinio funkcionavimo ir dargi determinavimo sampratą praktiškai įgyvendino vieši tekstų skaitymai, gausūs susitikimai su marga publika. Mat kūrėjai suvokė ar bent nujautė, kad deklamacijai labiau tinka retoriški, težiški eilėraščiai²³, kad būtent tokiais kūrniais galima pelnyti trokštamą populiarumą. Vytautas Kubilius labai taikliai apibendrino pirmąjį Poezijos pavasario dvidešimtmetį – tai buvęs „lietuvių poetinio žodžio galios patikrinimo masinėse auditorijose [...] laikas“. Ir jau anuomet kritiškai klausė: „Ar tai buvo jos [poezijos] ‘žvaigždžių valanda’, ar jos ‘mėlynujų sparnų’ nuovargio laikas?“²⁴

Žodžiu, sovietinio laikotarpio eilėraščių poetiką ir Poezijos pavasario estetiką formavo ne vien socrealizmo doktrina, „privalomos“ temos, bet ir gausios situacijos, kai poetams tekdavo kreiptis i literatūrinio rafinuotumo stokojančią kaimo bei miesto proletariato auditoriją. Beprasmiška nurodyti priežastingumo kryptį – ar retoriškų posmų autoriai dažniau buvo siunčiami i susitikimus su „darbo liaudimi“, ar, priešingai, pamėgę tokius susitikimus rašytojai patys linko i emblemiską, pakelto tono poeziją. Tiek anuometiniuose rašiniuose apie literatūrą, tiek šiandienėse sovietmečio apžvalgose bei atsiminimuose retai aptiksi abejonę viešomis ir dažnai egzaltuotomis meilės poezijai išraiškomis. Skaitytojų ir poeto tiesioginis bendravimas buvo ir tebėra suvokiamas kaip neabejotina vertybė. Ši pozicija represuoja ar bent nuvertina kitus literatūrinės egzistencijos variantus – tylų skaitymą vienumoje, intymią skaitytojo ir kūrinio akistatą, – bei tokius tekstus, kurie iš principo vargiai gali būti viešai „igarsinti“.

Kritiškas ar bent refleksyvus žvilgsnis i liaudžiai, tautai, plačiajai auditorijai bylojantį poetą vėluoja ne vien dėl tvarių sovietmečio įpročių ar Sąjūdžio mitingų atminties. Žinoma, dabar įmanu pasirinkti visišką literatūrinę *inkognito*, o anuomet vienam kitam už kūrinių besislepiančiam, viešumos nemėgstančiam arba i siaurą

¹⁵ *Literatūra ir menas*, 1970, Nr. 22, p. 2.

¹⁶ Žr. *Literatūra ir menas*, 1973, Nr. 22, p. 2; 1977, Nr. 21, p. 9; 1978, Nr. 20, p. 8.

¹⁷ Žr. *Literatūra ir menas*, 1980, Nr. 23, p. 1, 12.

¹⁸ Žr. *Literatūra ir menas*, 1966, Nr. 25, p. 1.

¹⁹ Žr. *Literatūra ir menas*, 1980, Nr. 23, p. 1, 12.

²⁰ Pirmuosiuose almanachuose grafikos darbai skelbti nenurodant pavadinimų, kurie kai kada galėjo būti ideologiškai kryptingi.

²¹ 1986 m. pakeitus „Poezijos pavasario“ formatą ir maketą, įklijų

pluoštu dedamos iliustracijos apskritai nebeteko ankstesnio vaidmens.

²² Broniaus Kiškio. Nors jis rašė eilėraščius ir skelbė juos vėlesniuose almanachuose, 1966 m. rinkinyje pristatytas kaip inžinierius; žr. *Poezijos pavasaris 1966*, Vilnius: Vaga, 1966, p. 174.

²³ Plg. Malickaitė, R., „Retorika ir poezija“, in: *Poezijos pavasaris 2004*, Vilnius: Vaga, 2004, p. 201–205.

²⁴ Kubilius, V., „Dviejų dešimtmečių kelias“, in: *Dvidešimt poezijos pavasarių. 1965–1984*, p. 5.

išlavėjusių estetų ratą apeliuojančiam rašytojui Poezijos pavasaris buvo svetimas, tačiau neišvengiamas. Nedaugyva festivalyje ir almanache buvo tolygu išnykti iš nacionalinės poezijos lauko, prarasti rašytojo socializaciją²⁵. Į rajonus vykstančios „poetų brigados“ buvo jaunų kūrėjų iniciacijos vieta ir sąlyga. Apie tai, jog Poezijos pavasaris yra visiems privaloma „m o k y k l a. Poeto misijos ir atsakomybės mokykla“, dvidešimto almanacho įvade rašė senas komunistas Juozas Macevičius²⁶.

V

Nesame pajėgūs išbrauti į tuometinių režimo šulų sąmonę ir sužinoti, ką jie galvojo, kokių konkrečių tikslų siekė, įteisindami Poezijos pavasarį bei aiškiai teikdami jam pirmenybę kitų kultūrinių sumanymų atžvilgiu. Tačiau galime apmąstyti renginio padarinius, jo poveikį sovietizuojamai visuomenei. Dvasingumo geidavusiems inteligentams, plūdusiems į poezijos vakarus, pamažėle buvo sudarytos visos prielaidos įtikėti, kad okupacinė santvarka turi žmogišką, kultūringą veidą. Buvo sprendžiama pagal metonimijos principą – jei prie to veido dera tokie subtilūs aksesuarai kaip *bemaž laisvos* poezijos šventė, reikia pamiršti rūsčius Stalino ūsus ir vaizduotis globėjiška, rūpestinga Motiną Partiją ar Seserį Rusiją. Būtent didvalstybinė rusiškoji perspektyva – mažutei Lietuvai ir jos trapiai poezijai „visą pasaulį“ atverianti perspektyva – buvo ryškiausias ideologinis Poezijos pavasario rėmas.

Almanachas gana patikimai liudija šią situaciją. Kaip pirmojo rinkinio moto buvo išspausdinti keturių rusų sovietinių rašytojų atsiliepimai apie „teisingą gaidą“²⁷ (Pavlas Antokolskis) skambančią lietuvių poeziją. Šen ten pabarstytos citatos iš „Pravdos“, „Komunisto“ ir panašių „organų“ apie tris poetus – Marcinkevičių, Maldonį bei Mieželaitį – pabrėžė ne tik tai, kokia poezija yra laikoma pavyzdine, bet ir kam priklauso teisė atpažinti klasikus. Rinkinio užsklanda, pavadinta „Lietuvių poezijos odiseja“, informavo, kokiais išpūdingais tiražais Lenino premija apdovanoti ar kitaip sankcionuoti lietuvių kūriniai platinami SSRS bei satelitinėse šalyse. Panašus katalogas skelbtas ir vėlesniais metais. Metraščiuose gausiai publikuota poetinių ir eseistinių tekstų, kuriuo-

se lietuvių rašytojai bei kritikai deklaravo „amžina skola“ rusų tautai ir literatūrai²⁸. 1973 m. almanache pasirodęs Levo Ozerovo straipsnis apie tai, „kaip lietuvių poeziją suvokia rusų – o tokiu būdu ir visasajunginis – skaitytojas“²⁹, yra paradigminis, norint suvokti kriterijus, į kuriuos orientavosi Poezijos pavasaris.

Kasmet į lietuviškos poezijos dienas atvykdavo ir almanache buvo publikuojami būrelis poetų iš „plačiosios tėvynės“. Paprastai lankydavosi rusų delegacija ir – rotacijos būdu – vienos kurios kitos respublikos atstovai. Nors kai kurie „brolišku tautų pasiuntiniai“ buvo ištisies talentingi, saviti poetai ir šviesios asmenybės, mezgėsi nuosirdžios, iki šiol tesinčios literatūrinės bei asmeninės draugystės, šis poezijos internacionalas buvo keleriopai problemiškas. Viena, Latvijos, Estijos, Gudijos, Ukrainos rašytojai – kaimynai, istoriniai ir kultūriniai bendrumai natūraliai skatino literatūrinę sąveiką. Bent kuriais ne kuriais požiūriais lietuviams artimas ir tolimesnių krikščioniškų kraštų – Armėnijos bei Gruzijos – menas. Tačiau Kazachijos, Kirgizijos,

Poetų autografaai knygos „Poezijos pavasaris“ antraštiniame puslapyje. 1981. (Pauliaus Subačiaus nuosavybė)

Azerbaidžano, pagaliau Kalmukijos, Čiuvašijos poezija – visiška egzotika, su kuria gal ir įdomu susidurti, tik vargu ar įmanoma leistis į kokį nors adekvatų literatūrinį dialogą, kuri implikavo Poezijos pavasario sumanymas.

Antra, į komandiruotes paprastai vykdavo „patikimi“

²⁵ Jaunosios kartos poetai Marius Burokas, Liudvikas Jakimavičius, Benediktas Januševičius bei Alyudas Šlepikas šiemetinio „Poezijos pavasario“ apžvalgoje retoriškai klausia: „jei neįtraukė tavęs į almanachą ar festivalio dalyvių sąrašą, pamąstytk, ar dar esi?“ – konstatuodami, kad situacija nedaug tepasikeitė; žr. „Poezijos pavasario registras“.

²⁶ Macevičius, J., „Šventė, kuri lieka su visais –“ [!], in: *Poezijos*

pavasaris 1984, Vilnius: Vaga, 1984, p. 21.

²⁷ *Poezijos pavasaris 1965*, Vilnius: Vaga, 1965, p. 5.

²⁸ Žr., pvz., Venclova, A., „Meilė literatūrai, talentas, darbas“, [atsakymas į almanacho anketą], in: *Poezijos pavasaris 1971*, Vilnius: Vaga, 1971, p. 248–250; Areška, V., „Brolišku poezijų sąveika“, in: *Poezijos pavasaris 1974*, p. 57–64; Macevičius, J., *op. cit.*

²⁹ *Poezijos pavasaris 1973*, Vilnius: Vaga, 1973, p. 42.

rašytojai, o dažnu atveju tai reiškė, greta partijos bilieto, dar ir geroką surusėjimo laipsnį. Kitaip nei autentiška rusų poezija, jos sovietiniai klonai Vidurinės Azijos respublikose ar Gudijoje nebuvo ta literatūra, pažintis su kuria galėjo praturtinti lietuvius rašytojus bei skaitytojus. Trečia, bene svarbiausia problema, jog intensyvėjanti literatūrinė komunikacija su SSRS veikė civilizacinę lietuvių menininkų tapatybę, deformavo kultūrinių mastelių, pasaulinio literatūros proceso suvokimą. Viena vertus, poetų ir tekstų migracija nuo Palangos iki Vladivostoko atvėrė rašytojams išties plačius poezijos klodus ir socialinės raiškos galimybes. Tačiau, kita vertus, kūrė iliuziją, kad šioje erdvėje tarpstanti kūryba išsemia estetinių galimybių, tradicijų įvairovę, kompensuoja abipusių kultūrinių ryšių su Europa netektį. Mieželaičio „Žmogaus“ vertimas į keliolika SSRS kalbų traktuotas kaip pasaulinė šlovė, o bet kuris Maskvos rekomenduotas sąjunginiam platinimui autorius – kaip visuotinės literatūros klasikas. Internacionalizmas ir jo geografinė aprėptis nebuvo „Poezijos pavasario“ „išradimas“, tačiau festivalis daug nusipelnė, kad sąmonėse įsitvirtintų sovietų literatūros oikumena.

Nuo 1969 m. almanache ir pačiose poezijos dienose ėmė rodytis SSRS satelitų poetai – bulgarai (trissyk!), vengrai, slovakai, jugoslaviai. Tai sustiprino optinę iliuziją, kad mažytė Lietuva lygiomis teisėmis dalyvauja daugybės šalių ir kultūrų dialoge, išitraukia į pasaulinį literatūros procesą. Iš tiesų tas dialogas buvo kreipiamas bei ribojamas panašiais būdais, kaip ir SSRS piliečio kelionių maršrutai, todėl neva atsiveriantys horizontai plėtė pseudoakiratį. Literatūrų draugystė turėjo ryškų farso prieskonį dar ir todėl, nes nemaža dalis atvykstančių svečių poezijos buvo verčiama naudojantis pažodiniais vertimais arba vertimais į rusų kalbą. Dvieju rūšių – dviejų nepalyginamų kokybių – vertimus skyrė net patys almanacho sudarytojai, vienus dėdami į rubrikas „Vertėjo publikacija“, „Nauji vertimai“, o kitus į „Mūsų poezijos bičiuliai“ ir „Svečiuose – ...“

VI

Sovietmečiu buvo deformuotas ne vien lietuvių literatūros civilizacinis kontekstas, bet ir klastojama jos vidinės raidos logika. Apie sinchroninę lyrikos būklę „Poezijos pavasario“ almanachas leido susidaryti visai adekvatų išpūdį – žinoma, išskyrus egzodo ir represuotus menininkus. Tačiau poetinių mokyklų, literatūrinių tradicijų vaizdinys buvo neatpažįstamai deformuotas. Jau minėjome Nėries sureikšminimą, beje, apie ją 1967 m.

³⁰ Gudaitis-Guzevičius, A., „Poezija už gročių“, in: *Poezijos pavasaris 1967*, Vilnius: Vaga, 1967, p. 59–62.

³¹ Pakalniškis, R., „Revoliucionieriaus svajonės ir žygdarbis“, in: *Poezijos pavasaris 1984*, Vilnius, Vaga: 1984, p. 170–175.

³² Slavinskaitė, I., „Sielos aidai“, in: *Poezijos pavasaris 1987*, Vil-

nius: Vaga, 1987, p. 213.

almanache pakiliai rašė Aleksandras Gudaitis-Guzevičius³⁰. Išskirtinis dėmesys – kritikų straipsniai, atsiminimai, laišakai – teko Teofilui Tilvyčiui, Vytautui Montvilai, Vladui Mozūriūnui, Jonui Šimkui, Kostui Korsakui, Antanui Venclovai, Liudui Girai. Išliaupsinta net tokia revoliucinė smulkmė kaip Vladas Rekašius³¹. Skaitytojams buvo peršama mintis, kad lietuvių poezijos tikroji pradžia – Antrojo pasaulinio karo metai, o anksčiau pirmtakai – poetai revoliucionieriai. „Atokvėpiu po mūsų“ rašytai poezijai skirta beveik pusė visų literatūros istorijos profilio tekstų. Sovietinių literatūros autoritetų iškelimas retsykais pasiekdavo grotesko ribą – 1987 m. almanache Irena Slavinskaitė sukaktuvini straipsnį apie Maironį baigia kūrinio „Lietuva – didvyrių žemė“ aptarimu ir išvada: „Neatsitiktinai šią satyrą mėgęs cituoti ir J. Paleckis“³².

Nuo pat pradžios Poezijos pavasaris labai prisidėjo formuojant gyvųjų autorių hierarchijos kanoną. Šį vaidmenį atliko tiek apdovanojimų politika, tiek almanachų medžiaga. Ypatinga vieta čia teko Marcinkevičiui, kuris jau 1965 m. išskirtas ne vien pirmąja premija. 1966 m. almanache iš pokarinių rašytojų vienintelis Marcinkevičius drauge su keturiais užgrūdintais kolaborantais – Pranskumi, Venclova, Korsaku ir Tilvyčiu – dalijasi mintimis apie Janonį ir net stilistiškai visiškai susitapatina su pastaraisiais, kai teigia, kad poetas „šaukė į lemiamą revoliucinę kovą liaudies mases“³³. Poezijos pavasaryje paskelbtos Rytų Vokietijos literato Leonhardo Koschuto (1970), Viktorijos Daujotytės (1974), Ričardo Pakalniškio (1984) studijėlės apie Marcinkevičių. O paminėjimų apžvalginuose ar teminiuose kritikos straipsniuose ir portretinių nuotraukų – nė nesuskaičiuosi. Tai krenta į akis, nes kitų pokarinių rašytojų kūryba almanache analizuota po kartą, daugiausia – du. Vieni pirmųjų šios garbės susilaukė Maldonis (1966), Baltakis (1967), Degutyte (1968). Šiandien dažnas sakytu – juk jie tuo metu ir buvo žymiausi poetai. Čia gi turėjome progos retrospektyviai pasekti, kaip tas išmūšimo išpūdis buvo formuojamas.

Nors „Poezijos pavasario“ almanachą daugelis poetų šiandien vadina vienu iš laisvės properšų, „ne visai užšalusiu uostu“³⁴, jame paskelbta tik tokių eilėraščių, kurie galėjo pasirodyti ir kur kitur sovietinėje spaudoje. Sudarytojai dalyvavo prieškarinio poetų ideologinio priedavimo procese – pirmajame rinkinyje Putinas poetizavo padangių laivus „su šauniais kosmonautais“³⁵. Tiesa, būta laikotarpio, kai almanachas spausdino rašytojus, užsitraukusius valdžios nemalone, kurių eilių periodiniai leidiniai laikinai nepriimdavo. Šiaip ar taip,

nius: Vaga, 1987, p. 213.

³³ *Poezijos pavasaris 1966*, Vilnius: Vaga, 1966, p. 33.

³⁴ Šlepikas, A., „Šukuosenos“, [Poezijos pavasario 2004 recenzija], in: *Literatūra ir menas*, 2004, Nr. 22.

³⁵ Mykolaitis-Putinas, V., „Priešai“, in: *Poezijos pavasaris 1965*, p. 43.

jis sudarinėtas tarsi išsamus Rašytojų sąjungai priklausančių bei į ją pretenduojančių poetų katalogas.

Mūsų požiūriu, vienintelis sovietmečio tekstas, kuris iš principo kirtosi su vyraujančia ideologija, buvo Jono Juškaičio esė „Opiausia – poezijos vertė“ 1971 m. almanache. Rašinio imperatyvas dar ir dabar skamba kaip iššūkis lietuvių kūrėjams. O anuomet, viešu paabejimu, ar sovietinė literatūra apskritai priaugusi iki gyvenamo šimtmečio, ji nokautuota tiesiog vienu sakiniu: „Turbūt, laikas ir mūsų poezijoje tikėtis XX a. sudėtingos dvasios, aukšto intelekto, komplikotos natūros, niuansuoto daugiaprasmiško mąstymo ir kalbos organizavimo, įvairesnio santykiavimo su pasauliu, o ir paprastų tekstų vertingesnio skaidrumo...“³⁶, – vardijo poetas tai, ko pasigedo kolegų kūryboje.

„Poezijos pavasaryje“ buvo publikuotas vienas kitas straipsnis – Juozapo Girdzijausko apie verlibrą (1967), Kęstučio Nastopkos apie Putino poetiką (1968), Petro Skirmanto apie poezijos skambumą (1973), – siūlęs neideologinį požiūrį į literatūrą. Tomo Venclovos esė apie Donelaitį (1971) platesnei publikai buvo pristatyta lotmaniška, o Sauliaus Žuko keliomis analizėmis – greimiška semiotika. Tačiau apstu tekstų, kurių „partinė linija“ tiesiog plieninė; „komunistinių grynuolių“ estafetę pradėjo Justinas Kačiulis, vėliau perėmė Rytis Trimonis, Sigitas Renčys. Ne vienas metraštis atskleidžiamas ar užskleidžiamas poezijos pilietiškumo motyvu – 1972 m. knygos pabaigoje apie tai rašė Antanas Jonynas, 1973 m. – Juozas Stepšys ir kt. Mažai kas keitėsi ir su *perestroika* – 1987 m. almanachas pradedamas Antano Drilingos stalininės dvasios eilėmis apie Maskvą: „...Raudonoji aikštė gaudžia / Nuo pasaulinės Rusijos šlovės“³⁷.

VII

Paminėjus ką tik cituotus ar dešimtis kitų panašių tekstų, sovietmečiu gyvenęs kultūrininkas patriotas nuoširdžiai sušuks: „čia juk tik žaibolaidžiai!“ Juk, galima manyti, jog tam tikri kultūrinio gyvenimo pavidalai yra iš esmės nesuderinami su sovietizmu, jog Poezijos pavasaris griovė sistemą iš vidaus. Mat almanache išspausdinta išėvijos poetų kūrybos, verstas ne vienas Vakarų rašytojas...

Pastarieji bendri teiginiai reikalauja tam tikros koreguojančios detalizacijos. Pasigilinę, kokie egzodo rašytojai buvo įtraukti į sovietmečio almanachus, pamatysime, kad vienintelis Jonas Aistis³⁸, 1983 m. įpirštas Kubi-

liaus, savo pilietine laikysena buvo esmingai kitoks. Jis labiausiai netiko į daugiausia Vytauto Kazakevičiaus pasiūlytų „pažangių“ ar bent „veidu į Lietuvą atsigręžusių“ poetų seką. Jų vardų pluoštas nei išsamus, nei reprezentatyvus, gerą trečdalį sudaro visai nereikšmingos figūros – Balys Rukša, Rojus Židžiūnas ir kt. Juo ryškesnis rašytojas (Algimantas Mackus, Liūnė Suteima), juo labiau publikaciją deformuodavo kūrinį atranka ir pristatymas. Antai 1986 m. skelbiant Leonardo Andriekaus eilėraščius įvadėlyje net neužsiminta, kad jis kunigas, pranciškonas, „Aidu“ redaktorius, tačiau pabrėžiama: „bendrauja su Tarybų Lietuvos žmonėmis, domisi kultūriniais ryšiais, aktyviai seka mūsų kultūrinį, literatūrinį gyvenimą“³⁹.

Žodžiu, supažindinimas buvo neatsiejamas nuo rūšavimo ir transformavimo, o kviečiant „pažangiosios išėvijos atstovus“ į Poezijos pavasarius, ypač į pirmuosius festivalius⁴⁰, stengtasi kuo plačiau paskleisti melagystę apie LSSR kultūrinį atvirumą. Ir po laisvės atgavimo almanachas netapo patrauklus spausdintis periodikoje bei atskiromis knygomis gausiai publikuojamiems garsiausiems egzodo poetams. Ypač tiems, kurie buvo griežtai nutylimi sovietmečiu – Bernardas Brazdžionis triumfališkai pasirodė 1989 m. almanache ir dingo, vėliau vos kartą šmėkstelėjo Henrikas Nagys. Dar 1981 m. pirmąsyk publikuotas Alfonsas Nyka-Niliūnas taip pat nesiveržė tapti nuolatinio Poezijos pavasario autoriumi⁴¹.

Jau minėti atrankos bei vertimų kokybės niuansai lėmė, kad nuo 1982 m. pluoštais į almanachą dėti naujosios švedų, belgų, danų, prancūzų, italų poezijos pavyzdžiai užuot atvėrę Vakarų literatūros pasaulį, veikiau pradurdavo aklinoje uždangoje tokią mažą skylutę, jog pro ją regimas vaizdas buvo apverstas, tarsi naudojantis *camera obscura*. Šis efektas ypač akivaizdus suskaičiavus, kad septyni iš dešimties almanacho rubrikoje „Iš pasaulinės poezijos“ publikuoti rašytojai – tie, kurie bent nuosaikiai žavėjosi komunistinėmis idėjomis. „Revoliucionierius“, „darbininkų poetas“, „antifašistas“, „kovotojas už taiką“, „Lenino taikos premijos laureatas“ – mirga anotacijose. Žinoma, tai tik etiketės, kuriomis manipuliavo sudarytojai, tačiau tokius rašytojus, kuriems šių etikečių ir norėdamas nepriklijuosi, vos vieną kitą išvertė bei išsiūlė Venclova, Valdas Petrauskas, Juškaitis. Properšų į gilesnius poezijos vandenį apimtį bus lėmęs ir prastas kalbų mokėjimas, ir menka nuovoka apie Vakarų literatūros turtus.

Ir „žaibolaidžius“, ir bendrą tekstų proporciją postkolonijinės teorijos šalininkas skeptiškai įvertintų kaip

³⁶ Juškaitis, J., „Opiausia – poezijos vertė“, [atsakymas į almanacho anketą], in: *Poezijos pavasaris 1971*, p. 180.

³⁷ Drilinga, A., „Birželio Maskva. Tercijos“, in: *Poezijos pavasaris 1987*, p. 32.

³⁸ Beje, almanache jis pristatomas kaip Aleksandriškis; žr. *Poezijos pavasaris 1983*, Vilnius: Vaga, 1983, p. 132.

³⁹ Kazakevičius, V., „Leonardas Andriekus“, in: *Poezijos pavasaris 1986*, Vilnius: Vaga, 1986, p. 168.

⁴⁰ Žr. *Literatūra ir menas*, 1965, Nr. 25, p. 1.

⁴¹ Egzodo poetės Eglės Juodvalkės skepsis Poezijos pavasario tradicijos atžvilgiu akivaizdus jos atsakyme į šiemėčio almanacho anketą; žr. *Poezijos pavasaris 2004*, p. 174.

„tobulą mimikriją“. Skeptiškai todėl, kad ilgai nešiojama kaukė suauga su gyva oda. Galima tvirtinti, jog nuo aštunto dešimtmečio plėtėsi „leidžiamų dalykų“ ratas, retėjo „privalomų citatų“. Bet lygiai pagrįstai galima manyti, kad sovietinis iššalas tiesiog darėsi mažiau pastebimas, nes tapo įprastas, nyko griežta perskyra tarp „lažo valdžiai“ ir kultūrinio triūso „nuosavame sklypelyje“.

Priėmus prielaidą, esą egzistuoja nevaržomos kultūrinės saviraiškos nišos, pamažėl susigyventa su pačia kolonizuojančia sistema. Poezijos pavasaris sėkmingai kūrė meninės ir tautinės laisvės iliuziją, įgalindamas pačiu kultūringiausiu būdu prisitaikyti prie sovietizacijos, tapti estetiškų jos formų kalviais. Panašiai andainykštės Vilniaus Parodų rūmų kavinės prietemoje buvo galima gurkšnoti padorią kavą su burnoje tirpstančiais eklerais⁴², manding, keptais po repatriacijos užsilikusios lenkės konditerės. Ir užmiršti atstovėta ilgą eilę, niūrią stagnacijos pilkumą už langų, atsiduodant neva „šalia režimo“ susikurto pasaulėlio išpūdžiui.

Botago ir *eklero* derinimo taktika pasirodė didžiai efektyvi. Juolab, kad rašytojai buvo masinami pačia subtiliausia – sakralaus su(s)reikšminimo – pagunda. Poezijos pavasaris labai daug nusipelnė okupacinio režimo „estetinei legitimacijai“. Kartą po kartos buvo pratinama prie minties, kad pakilių literatūrinių skaitymų ir poetinės formos laisvė patenkina kultūringo žmogaus laisvės poreikį, kad tuoj tuoj gyvenimas bus gražus, turtin gas ir „bepaliks vien meilės deficitas“⁴³, – kaip 1967 m. šmaikštavo Vincas Giedra.

VIII

Kai vardijama, ką sovietmečiu „pavyko prastumti“, susidėsto nemaža šūsniš visai neprastų dalykų. Tačiau klausimas – o kas liko anapus ribos? – esmingai pakeičia žvilgsnio perspektyvą. Ir skriejantis beigi čiulbantis Poezijos pavasario emblemos paukštis akimirksniu pavirsta į partijos lesalu nupenėtą ir tam tikro tipo draša garsėjantį strutį. Pakanka kritiškai palyginti 1988 ir 1989 m. almanachus, idant paaiškėtų, kuo skiriasi laisvas gyvenimas nuo kultūringos iliuzijos. Pirmajame iš metraščių, išėjusiame Sajūdžio gimimo išvakarėse, Valentinas Sventickas dar liaupsina Juozą Macevičių už komunistinio „principo plieną“⁴⁴. O antroji knyga iškalbingai liudija, kiek daug dalykų sovietinėje „lais-

vėje“ nebuvo leista – nuo Baranausko „Kelionės Petaburkan“ iki Miškinio „Psalmių“, nuo Lacrimos iki Brazdžionio...

Matyt, ne vienas rašytojas vis dėlto jautė aitrų prieskonį, kuri palikdavo fasadinis Poezijos pavasario optimizmas ir oficioziniai jo laurai. Kaip gi kitaip paaiškin tum melancholiškos alternatyvos – Druskininkų rudens ir Jotvingių premijos – spontanišką atsiradimą? O ir pats Poezijos pavasaris patylomis nusikratė raudono atspalvio plunksnų. Jo ceremonijos persikėlė nuo Nėries namelio Palemone į Maironio literatūros muziejų. Pernelyg neafišuojuant Kauno savivaldybės premija buvo pervadinta Maironio vardu. Taigi tarsi prisipažinta, jog Nėris, kurios poezijos rinkiniai ir šiandien noriai leidžiami, perkami bei skaitomi, netinka literatūrinės tradicijos grindėjos vaidmeniui.

Ar vakarykštis okupacinio režimo estetiškas aksesuaras turi „šviesią ateitį“? Gal jis nunyks podraug su egzaltuotomis lituanistėmis ir kitais tarsi netyčia postmoderno amžiuje užsilikusiais praėjusio laiko personažais? Gal šiandieniai literatūros valdininkai ir kultūrinių renginių organizatoriai tik parazituoja ant leisgyvės Poezijos pavasario tradicijos? Galime podraug su Kęstučiu Kebliu šias abejones atremti: „jei jaunieji cinikai puls šturmuoti Rašytojų sąjungą su reikalavimais baigt Poezijos pavasarius su almanachais ir viskuo, aš neprisidėsiu“⁴⁵. Paprotys gražiomis gegužės dienomis rašytojams pasivažinėti šen bei ten, susilėkti it strazdams į būrį ir pasivaržyti savo giesmėmis universiteto kiemelyje, sužerti vieną kitą metų derliaus grūdą į almanacho aruodą neturi ir negali turėti kokio nors konkretaus laiko išpaudo. Inkriminuojančio, gėdingo išpaudo.

Visai kas kita – pagraudenimai apie silpstančią meilę poezijai, gailavimai, kad retėja gretos pamaldžiai atsidavusių skaitytojų, kurie glėbiais nešdavo gėles ir skrupulingai rinkdavo autografus⁴⁶ po pavasariinių poezijos „mišių“. Poetų sakralizavimo, jų ir tautos gyvasties tapatinimo tradicija – anachronizmas, nulemtas bėdin os okupuotos visuomenės būklės. Galima jausti nostalgiją aštunto XX a. dešimtmečio Parodų rūmų kavinės plikytos tešlos skanėstams, mat „Stiklių“ eklerai prikimšti kažkokio sintetinio kremos... Tačiau argi tai priežastis apibendrinti, jog „prie sovietų gyvenome geriau“? Priešingai, rašytojų ir poezijos laimė, kad ji nebėra vien dvasingas desertas sprangiam sovietinės kultūros meniu. ❧

⁴² Šio teksto autorius vaikystėje buvo didelis jų mėgėjas.

⁴³ Giedra, V., „Deficitas“, in: *Poezijos pavasaris 1967*, Vilnius: Vaga, 1967, p. 155.

⁴⁴ Sventickas, V., „Ilgaliojimų nelaukė“, in: *Poezijos pavasaris 1988*, Vilnius: Vaga, 1988, p. 121.

⁴⁵ Keblys, K., „Kaip aš ištvėriau jubiliejinį PoPa '04“, in: *Šiaurės Atėnai*, 2004, Nr. 22.

⁴⁶ Šio teksto autorius, būdamas mokyklinio amžiaus, taip ne vieną sykį yra daręs.

Korupcija „akademiškai“...

TOMAS DAUGIRDAS

Ką reiškia būti akademiškai korumpuotam? Siekti asmeninės naudos iš akademinės veiklos? Pasirodo, viešai skelbtis, kad priklausai akademinėi bendruomenei, būti aktyviu jos nariu taip pat yra korupcija. Tuo (šiuo metu vien Vilniaus universiteto) akademinę bendruomenę mėgina įtikinti kol kas viešai nepaskelbtas „Vilniaus universiteto akademinės bendruomenės etikos kodekso“ projektas. Gegužės mėnesį universiteto fakultetų atstovai už uždaru durų svarstė Kodeksą, davė pastabų ir pasiūlymų, į kuriuos atsižvelgus, Kodeksas artimoje ateityje gali būti priimtas VU Senato. Tuomet jis įgautų neatremiamą etinę administracinę galią tvarkyti akademinį gyvenimą: „kiekvienas naujai priimamas akademinės bendruomenės narys privalo susipažinti su šiuo Kodeksu ir savo parašu patvirtinti jame išdėstytą išsipareigojimą prisiėmimą bei nuostatą laikytis šiame Kodekse išdėstytą elgesio normų“. Tad kokias laukines akademinio gyvenimo žemes šis plačių mostų Kodeksas suetina?

Kodėl Kodeksas šiandien buvo parengtas? Gal akademiame pasaulyje esama kokios nors ypatingos netvarkos, verčiančios griebtis griežtu priemonių? Tiesa, į viešumą iškilo paskiri dėstytojų ir studentų neakademiškų santykių atvejai. Tačiau įvairaus pobūdžio dėstytojų papirkimėjimas nėra šios dienos reiškinys, tai buvo labai populiaru ir sovietmečiu. Šiandien su šiomis praktikomis tvarkomasi esamomis administracinėmis priemonėmis. Kodekso atsiradimą galima paaikškinti paprastai: šiuo metu esama tam tikros mados kurti etikos kodeksus. Įvairiausios įstaigos, organizacijos ir bendrijos jau turi eti-

kos kodeksus. Dažniausiai jie gina šiuo metu išsiplėtusias žmogaus teises, užbėgdami už akių bet kokiai diskriminacijai, antai dėl lyties ar odos spalvos. Bendrąja prasme juose numatomi asmeninių interesų apribojimai bendrųjų labui. Tad veikiausiai ir naujajame akademinės etikos Kodekse neturėtume išvelgti jokios blogybės. Tačiau Kodekse dėstomų nuostatų bendras turinys atskleidžia, jog jis užsimoja daug plačiau nei pateikti bendrąsias taisykles: brėžia akademinėi bendrijai priklausančio nario veiksenos ribas, laužančias universitete per dešimtmečius nusistovėjusias gyvo akademinio bendravimo papročius ir tradicijas. Tad šis kodeksas yra daug revoliucingesnis nei įprasti etikos kodeksai.

Kodeksą sudaro bendrosios nuostatos bei bendruomenės narių elgesio normos, nustatančios santykių su universitetu kaip institucija, su studentais ir klausytojais, su kolegomis, su mokslininkų bendruomene, su medžiagiais universiteto ištekliais. Gilinantis į Kodekso turinį, kyla prieštaringi jausmai: pateiktos etikos nuostatos svyruoja tarp banalybių ir paradoksų. Žinoma, kai kurios nuostatos yra bendros, būdingos daugeliui naujųjų etikos kodeksų, pritaikomos kiekvienai į bendriją susibūrusių žmonių grupei. Vienos gina minėtas šiandien aktualiomis tapusias žmogaus teises, antai draudžia studentus bei kolegas diskriminuoti „veiksmiais ir vertinimais dėl amžiaus, lyties ar lytinės orientacijos, negalios“ ir pan. Antros išsitenka bendrosios profesinės etikos ribose bei paprastai

priimamos kaip nerašytos mokslinio padarumo taisyklės: etiškai neleistinas yra „empirinio tyrimo duomenų padirbinėjimas, falsifikavimas arba manipuliavimas jais“. Trečios riboja piktnaudžiavimą asmeniniais interesais, pasireiškiantį kaip šališkumas. Tiesa, akademinėje bendrijoje šis pažeidimas įgauna specifinių bruožų, antai „kai daromas spaudimas kolegai, studentui ar klausytojui, siekiant nepelnyto įvertinimo arba norint nusišlėpti nesąžiningus akademinis veiksmus“.

Tačiau likusi dalis Kodekso nuostatų, skirtų išimtinai akademinėi bendrijai, yra nesuderinama nei su sveiku protu, nei su pagrindiniais demokratinės visuomenės pasiekimais. Šios nuostatos tarsi gina išskirtinius universiteto bei akademinės bendrijos interesus, tačiau iš tiesų yra destruktivos bei absurdiškos. Antai Kodeksas paradoksaliai reglamentuoja universiteto bendrijos nario veiklą „neuniversitetinėje“ visuomenės dalyje: jis „išsipareigoja darbo Universitete nenaudoti savigyrai, reklamai, ideologinių bei politinių įsitikinimų propagandai, kitų įsitikinimų ar ideologijų žeminimui“. Tačiau daug anksčiau priimtos mokslininko veiklos vertinimo taisyklės kaip tik reikalauja, kad jis, viešai veikdamas visuomenėje, nurodytų savo akademinę pri-

klausomybę. Tuomet ir universiteto nauda bei indėlis į bendrąją visuomenės gerį tampa labiau pastebimas. Kodeksas, priešingai, universitetą izoliuoja nuo visuomenės gyvenimo, numatydamas, kad visuomeninę poziciją turįs universite-

to bendrijos narys neturi teisės reikštis viešai. Galbūt reikėtų atsisakyti universiteto, kuriam būti etiškam tereiškia atsiriboti nuo visuomenės, nusavinant naujausias idėjas susinti jos viešąjį gyvenimą?

Ši prieš idėjų viešą sklaidą nukreipta nuostata nėra atsitiktinė. Kodekse esama viso komplekso taisyklių, ribojančių gyvenimą pačios akademinės bendrijos viduje bei dėstytojo individualius akademinis veiksmus. Kodekse pateikiami etiniai reikalavimai nukreipti į visišką akademinį santykių nuasmeninimą, juos paverčiant mechanine žinių kaita. Antai akademinėi etikai prieštarauja bet kurios dėstytojo „artimo asmeninio santykio su studentu ar klausytoju“ formos, jis negali iš studentų priimti „akademinio pobūdžio paslaugų, tiesiogiai nesusijusių su studijuojamais kursais“. Vadinasi, dėstytojo ir studento akademiniai interesai bei bendravimas tegali apsiriboti dėstomais kursais. Žinant, kokios nepaslankios yra studijų programos bei kaip sunku dėstytojams pagal savo mokslinį interesą modifikuoti dėstomus kursus, panašūs reikalavimai tegali būti pavadinti absurdiškais.

Kodeksas stingdo akademinio lavinimo procesą. Jis draudžia dėstytojui išskirti akademiškai stipresnius studentus, informaciją apie jų akademinis įvertinimus privalėdamas laikyti „konfidencialaus pobūdžio informacija“. Studento akademinis nesėkmis jis negali aptarinėti su kolegomis. Tad gal reikėtų uždrausti katedrų posėdžius, kuriuose paprastai aptariami studentų veiklos rezultatai bei būtinos priemonės akademiniam mokymui gerinti? Turbūt turėtume uždrausti šiuo metu viešus bakalauro, magistro bei daktaro darbų gynimus, kuriuose studentų akademinė veikla kaip tik ir aptariama. Galiausiai turėtume atsisakyti esamos egzaminavimo praktikos, drauge ir bet kokių akademinės veiklos vertinimų.

Beje, kaip tik šia kryptimi Kodeksas ir suka. Jis spendžia pinkles mokslinio tyrimo procesui, kritiką

kolegų atžvilgiu išsprausdamas į tokius lengvai manipuluojamus rėmus kaip „pagarbumas“ ar „korektiškumas“: mokslinės veiklos etiką pažeidžia „nekorektiškas ir tendencingas kolegų darbo kritikavimas ir sąmoningas menkinimas“ dėl su darbo profesionalumu nesusijusių dalykų. Tačiau kas liks iš mokslinės kritikos, iš jos pašalinus kritikuojančiojo asmeninius mokslinius interesus, lengvai įvardijamus šališkais? Tiesą slepiančios pagyros ar nutylėjimai?

Mokslinė veikla bei jos tęstinumo garantija yra remiama principiniu šališkumu. Savo mokslininko vardą veikla pateisinantis žmogus turi savo individualų mokslinį interesą, užsiimdamas pedagogine veikla, išskiria jį atliepiančius studentus bei imasi juos įvesti į akademinį gyvenimą. Akademinis gyvenimas neišvengiamai paremtas šiuo moksliniu nuspėjamumu bei rizika. Kodeksas, imdamasis reglamentuoti grynai mokslinius santykius, griaua patį akademinį gyvenimą. Jis ne nuskaidrina esamus, nusistovėjusius bei produktyvius akademinės bendrijos ryšius, o įneša destruktivią painiavą. Paprastai tariant, jis pats yra antietiškas, jam pritaikoma jo paties nuostata: „akademinės laisvės varžymas naudojantis tarnybine ar nomenklatūrine padėtimi“.

Mokslininkas čia yra paverstas darinio, abstrakčiai įvardijamo „Universitetu“, konkrečiai – „Akademinės etikos nuolatine darbo grupe“, – įkaitu. Pastaroji, kurios veiklos nuostatų projektas parengtas drauge su Kodeksu, veikiausiai ir imtūsi atlikti didįjį vaidmenį formuojant mokslininką ir asmeniškai nepriekaištingą mokslininką ir akademinę bendriją. Kita vertus, jos įgaliojimai viešai skelbti apie pažeidimus, rekomenduoti rektoriui atleisti mokslininką antrina jau esamų universitetų administracinių struktūrų įgaliojimams. Akademinėi bendrijai nebūtinai ir pats Kodeksas, nes jos gyvenimą jau reglamentuoja universitetų statutai, senatų nutarimai.

Žinia, akademinė bendrija turi savų bruožų. Joje esama nerašytų bendravimo tradicijų, grįstų įvairiausiais ryšiais. Dėl jos specifikos asmeniniai ryšiai, asmenybių daroma įtaka yra svarbesni nei kitose visuomenės bendrijose. Gyvybinė idėjų kaita vyksta įvairiausiai, neregamentuojamais ir nepaskatinamais laisvės keliais. Jei būtų kitaip, mums nereikėtų jokios akademinės bendrijos: idiegtume nuotolinį universitetinį mokymą, o mokslininkų bendravimą paliktume virtualiajai idėjų kaitos erdvei, kurioje mokslininkai asmeniškai niekada nesusitinka.

Mokslininkai nėra protingos, idėjas, teorijas ir tekstus generuojančios mašinos, kurioms tereikia grynų informacijos grynųjų idėjų gamybai. Mokslas nėra savarankiškas, nuo žmogaus ir žmonijos rūpesčių atitrūkęs dalykas. Pirmoji ir pagrindinė mokslinės bendrijos etinė nuostata turėtų būti – tarnauti visuomenei, atskleidžiant įvairiausių žmogui bei visuomenei kylančių problemų sudėtingumą bei galimus jų sprendimo būdus.

Akademinė etika pirmiausia turėtų būti apibrėžiama per mokslinės ir mokomosios veiklos santykį su visuomene, kad mokslas netaptų korumpuotas visuomenės atžvilgiu. Visa likusi akademinio gyvenimo etika visiškai išsitenka rėmuose tarnybinės etikos, kurios bendriausios nuostatos Lietuvoje jau suformuotos. Antai Vyriausioji tarnybinės etikos komisija kontroliuoja, kad būtų garantuotas priimamų sprendimų nešališkumas, kad „priimant sprendimus pirmenybė būtų teikiama viešiesiems interesams“.

Lieka neatsakytas klausimas, kam reikalingas Kodeksas, kurį kuriant, akivaizdu, idėta nemažai pastangų bei sugaišta laiko? Su kokia ypatinga akademinė korupcija jis kovoja? Ko gero, vienintelis savitos korupcijos atvejis čia yra pats Kodeksas. Žinia, kol kas telieka spėlioti, kieno interesams jis tarnauja ar priimtas dabartiniu pavidalu galėtų pasitarnauti. Ko gero, nevykusių mokslininkų administracinėms ambicijoms. ❏

AR JAU TIKRAI SUGRĮŽOME Į EUROPAŲ?

Į NŽ-A klausimus atsako Česlovas Laurinavičius

Kaip pasikeitė mūsų regiono geopolitinė situacija išsiplėtus NATO ir ES?

Manychiau, kad šį klausimą reikia skirti į dvi dalis. Vienas dalykas – pats išsiplėtimo faktas, kurį apibendriname taip: Europa galų gale susivienijo, ji tapo turinčia daugiau ar mažiau vieningas saugumo struktūras, Europa atkūrė savo autentiškumą. Tos kalbos gal kiek pritemptos, bet jose esama tiesos. Tačiau reikia skirti Vidurio ir Rytų Europą ir Pabaltijį. Pastarasis daugeliu atžvilgių yra ta pati Vidurio Europa, bet jo integravimo į Vakarų struktūras logika, prasmė, reikšmė ir pasekmės yra kitos. Aš šiuo atveju nekalbėsiu apie latvius ir estus, o tik apie Lietuvą. Taigi pirma, nors ir sakome, kad grįžome į Europą, mes iš tiesų niekada nebuvome joje: mes gal buvome į ją įžengę viena koja. Geriausias pavyzdys – tarpukariu formaliai buvome Tautų Sąjungos nariai, tačiau visi žinojo, kad mūsų egzistavimas yra laikinas, ir niekas nesiėmė garantuoti mūsų valstybingumo. Maža to, buvo galvojama apie tai, kad eventualiai esame pasaulinės krizės židiny. Visa tai sakau, idant suprastume, kad, pirma, Vakarai neturi sąlyčio su šiuo regionu tradicijų (tik imituojama, kad atstatoma, kas seniai yra buvę), antra, mes patys neturime nei tradicijų, nei objektyvių prielaidų organiškai save sieti su Vakara ir didelė dalis veiksmų mus traukia į Rytus. Vadinasi, mes, eidami į Vakarus, metame iššūkį ne tik Rytams (to nereikia aiškinti), tačiau kartu ir Vakarams. Jie negali pasakyti, kad „jūs mums nepriklausot“, bet priimdami mus supranta, kad tai nėra taip paprasta. Pagaliau, mes metame iššūkį patys sau, nes vaidiname, kad mes esame Vakarai.

Kita klausimo pusė – Vakarai patys metė sau iššūkį, mus priimdami. Kaip tai atsitiko? Žinoma, jie reagavo į mūsų spontanišką judėjimą. Nors tai anaip tol nėra autentiška, permanentinė būseną, bet šiaip ar taip, su

ja reikėjo skaitytis. Bet kai iškilo klausimas, ką su mumis daryti, Vakarai labai rimtai susimąstė. Ir aš čia išskirčiau dvi aiškiai fiksuojamas tendencijas. Viena ėjo iš Vakarų Europos: Baltijos šalys yra Rusijos gyvybinių interesų sferoje, tačiau esama labai daug faktorių, šį regioną siejančių su Europa. Ir kadangi Vakarų Europos principinė nuostata yra gerai sugyventi su Rusija, tai Europa ir ieškojo tam tikro *modus vivendi*, kad mūsų statusas, nepažeidžiant Rusijos gyvybinių interesų, sudarytų prielaidas per mus eiti į Rusiją. Europa faktiškai apsiribojo ekonomine ir politinėmis paliaityvais, arba vadinamoju „minkštuoju saugumu“. Jis, mano supratimu, ir pradžių net nesuponavo mūsų narystės ES. Ir principinis dalykas – Europa jokių būdu negalvojo mums suteikti saugumo garantijų.

Amerikoje buvo galvojama irgi lygiai taip pat (ten geopolitika, žinoma, žymiai stipresnė), – ir Cohenas, ir Kissingeris su entuziazmu tvirtino, kad Pabaltijys yra Rusijos įtakos sfera, ir bandyti įjungti jį į NATO būtų visiškai nesąmonė. Bet Vašingtonas (turiu galvoje administraciją) po kurio laiko apsigalvojo ir pradėjo laikytis pozicijos, kad mes vis dėlto turėtume būti priimti į NATO. Kodėl taip atsitiko? Pirmiausia, žinoma, buvo moralinis angažavimasis. Nors jis ir turėjo pragmatinių išskaičiavimų, Amerika tuo angažavimusi tarsi susisaistė. Jungtinės Valstijos yra svarbiausios Vakarų saugumo garantės, ir gerai suvokė bendro saugumo poreikį. Kad Baltijos šalis reikia įtraukti į NATO – tai, man regis, buvo principinis sprendimas, iššauktas varžybų dėl galios tarp pačių Vakarų. Pagalvokim, jeigu mus palieka Rusijos įtakos sferoje, Europa su Rusija dėl mūsų suranda kokią nors *modus vivendi*, tai gana tikėtina, kad Amerikos įtaka Europoje mažės. Visai kas kita, jei mes įtraukiami į NATO, – o tai gali padaryti tik JAV su savo ginkluota jėga ir tvirtu žodžiu, kurio negali ignoruoti Europa, – tada Amerika išitraukia iš šio regioną, taip pat įgyja savitą placdarmą kaip papildomą veiksnį apskritai išlikti Europoje, galiausiai – iš mūsų jai atsiveria kelias į Rusiją, o tai irgi labai svarbu.

Kaip apibūdintume mūsų integracijos į Vakarus kelias?

Iš pradžių manėme, kad einame į Vakarus apskritai.

ČESLOVAS LAURINAVIČIUS (g. 1952) – istorikas, hum. m. dr. (1993), Lietuvos istorijos instituto XX a. istorijos skyriaus vedėjas. Svarbesni darbai: *Lietuvos-Sovietų Rusijos taikos sutartis: 1920 m. liepos 12 d. sutarties problema* (1992), *Geopolitiniai kodai* (2004, bendraautoris).

Ir tai labai svarbu teorine prasme: mes ėjome ne į sąjungą su konkrečia valstybe, ėjome į Vakarų saugumo bendruomenę, kuri yra unikali, ir turbūt yra viena didžiausių vertybių, sukurtų per visą istoriją. Tai yra tam tikra valstybių bendravimo forma, naikinanti jų tarpusavio aršų, chaotišką varžymąsi, vedanti prie bendradarbiavimo, konstruktyvaus interesų išlyginimo. Ir

situacijoje mūsų politika visiškai bejėgė. Ji apsimeta labai diplomatiška, ir nors galbūt tai iš dalies ir yra diplomatija, bet aš manau, kad tai labiau nežinojimas ką daryti, ir manymas, kad kuri laiką bus galima sėdėti ant dviejų kėdžių, kai ką iš to laimėti, konkrečiai iš Europos – pinigus, kurie dabar ateina. Jeigu mes dabar imsime kelti balsą, nežinia kuo viskas baigsis. O šią

Vilkai užpuolė. Gavrilovo studija. 1867. Medžio raižinys. Peterburgas, Saltykovo Ščedrino biblioteka

NATO, ir ES mums iš esmės buvo dvi to paties medalio pusės. Ir štai staiga pamatom, kad tai yra gana skirtingi dalykai. Aš čia supaprastinu, nes procesas tęsiasi tolygiai, tačiau paskutiniaisiais metais vis labiau ryškėja skirtumai tarp JAV ir kontinentinės Europos, ir mes tai konkrečiai jaučiam, ir neišvengiamai toliau jusim, būdami ES ir NATO nariais. Kodėl? Todėl, kad abi organizacijos savo viduje stiprina centralizacijos procesus. ES, kaip žinome, pasuko labai kieta linija, praktiškai kuriam federacija. NATO irgi suka į tą pačią pusę, nors tai laipsniškas judėjimas, turintis daug niuansų, ir aš čia nekalbėsiu apie NATO reformą kaip tokią, bet viename iš paskutinių, Stambulo susitikime, Schifferis, naujasis generalinis sekretorius, iškėlė mintį, kad galų gale reikia sukurti pastovias ginkluotąsias pajėgas, savitą jėgos banką. Akivaizdu, kad tai būtų centralizacijos stiprinimas ir operatyvumo didinimas. Ryškėjant tokioms tendencijoms, vis labiau aišku, kad mums anksčiau ar vėliau teks apsispręsti, kurią pusę renkames. Kita vertus, tas mūsų apsisprendimas darosi keistas, nes akivaizdu, kad tokiomis centralizacijomis abi pusės ir bando mus pertempti į savo pusę. Amerikiečiai mus priėmė į NATO, kad mes būtume proamerikietiški, europiečiams tai nepatinka, ir jie, centralizuodami ES, nori išplėsti mus ar bent sumažinti mūsų savarankiškumą. Ir štai tokioje

principinę dilemą, tikimasi, išspręsti: galbūt britų referendumas dėl ES konstitucijos ar kas nors kitas, ir mes nuo šito klausimo išsisuksime, neatširdami tarp kūjo ir priekalo. Galbūt tokia versija diplomatine prasme ir pateisinama, bet moraline, vertybine prasme – labai tuo abejoju. Ir štai dabar pagrindinis dalykas, kuri norėčiau pabrėžti, – kad dabartinė mūsų politinė, vertybinė krizė (žinoma, netiesiogiai) yra susijusi su šia geopolitine situacija. Ją paskatino ir inspiravo šis Vakarų skilimas. Ir išvada štai kokia: jeigu skils Vakarai, tai mūsų padėtis gali būti visais atžvilgiais labai apgailėtina. Formaliai mes atsidurtume 1939 m. situacijoje: Vakarai buvo skilę, buvo trys svarbiausi veiksniai, tarp kurių mes lyg ir balansavome, tačiau mūsų balansavimas, esu įsitikinęs, tegalimas tik laikinai. Ant-

ras dalykas, galbūt ir galima balansuoti – teoriškai apie tai galima samprotauti, – bet tik tuo atveju, jeigu turime stabilią pilietinę visuomenę. Tokiu atveju visi trys veikėjai – anglosaksų valstybės, kontinentinė Europa ir Rusija – neišvengiamai turės su tuo skaitytis, vienas kitą atsverdami. Bet kadangi patys esame suskilę sociališkai, ne vien instituciškai, tai mano išvada tokia: mums gresia „skeveldrų perspektyva“. Geopolitikoje kalbama apie tokią alternatyvą: maži veiksniai, atsidūrę tarp didelių veikėjų, turi du kelius. Arba būti tiltu tarp jų, balansuoti, nuimti įtampą, suponuoti jų tarpusavio komunikavimą, arba šitie didieji veikėjai tiesiog suplėšo struktūras ir jos tampa tiek vidine, tiek išorine prasme visokiausių nestabilumų išraiška.

Kas tie „mes“ – tai Lietuva, galbūt su Latvija ir Estija; o Lenkija, kuri irgi yra mūsų geopolitinė kaimynė? Ar šitų kaimynių situacija skiriasi nuo Lietuvos, ir kuo skiriasi?

Lenkų situacija skiriasi iš esmės, kadangi Lenkija pačios Europos yra įtraukiama į „kieto saugumo“ zoną. Nors pati Europa yra silpna, objektyviai turėdama „kieta saugumą“, ji apima ir Lenkiją, nes tai jau pirminis Vokietijos interesas. Šia prasme Lenkijos integravimas į Europą ir Vakarų, jei ir turėjo tam tikrų iššūkių momen-

tu, tai daug silpnesnių, ir apskritai Vakarų saugumo riba yra Lenkijos rytinė siena. Žinoma, Lenkijoje vyksta panašūs procesai kaip ir pas mus. Tai būdinga visai Vidurio ir Rytų Europos zonai, visoms šioms valstybėms Vakarai yra iššūkis. Bet nė vienai iš jų nekyla tokių geopolitinių problemų kaip mums, – bent aš taip manau. Užtat ir akcentuoju: socialiniu atžvilgiu visoje posovietinėje Rytų Europos erdvėje situacija beveik tokia pati, tačiau geopolitiškai mes esame iš principo kitoje erdvėje, kartu su Latvija ir Estija. Nors kultūriškai mes nuo latvių ir estų skiriamės – galima sakyti, kad jų visiškai kitoks mentalitetas, jie galbūt tikri europiečiai, mes gal kažkokie azijatai, bet geopolitiškai jie absoliučiai priklausomi nuo mūsų – jeigu mus išplėš iš „kieto saugumo“ zonos, sunku būtų išvaiduoti Latviją ir Estiją toje zonoje liekant. Didesnė tikimybė, kad juos išplėš, o mes liksim, bet aš laikausi principo, kad visos trys mūsų valstybės yra geopolitiškai susietos, ir jeigu vieną išims iš šitos kaladės, tai ir kitos dvi slinks panašia kryptimi.

O kaip šita Jūsų minėta riba atsirado? Kada ir kas ją nubrėžė – rytinę Lenkijos sieną? Juk Abiejų Tautų Respublikoje Europos geopolitinė sienaėjo kitur.

Pirmiausia šita siena yra LDK siena su Lenkija. Žinoma, paskui ji trynėsi, bet buvo kažkas, kas ją palaikė. Nesileisdamas į platesnes istorines reminiscencijas, pasakysiu viena: kai iškilo klausimas, kaip šitas regionas gyvuos moderniaisiais laikais, tai ir Rusijos politinė mintis, ir Vakarų – jūrinių valstybių – politinė mintis Rusiją nuo likusios Europos atribojo ta pačia linija – vadinamąja Curzono linija.

Tačiau įdomu, kad Ukraina priklausė Lenkijai, ir po Liublino unijos tas pat, taigi rytinę Lenkijos sieną buvo Ukrainos siena...

Bet mes žinome, kaip Ukraina buvo valdoma: masiniai karai, autonomijos pripažinimas, bandymas ją neigti ir t. t. Galų gale svarbiausia buvo Ukrainos trauka Rusijos link. Žinoma, jūsų minima linija egzistavo iki 1772 m. Bet pirmiausia neužmirškime, kad ji reiškė skaldymą „vytautinės“ Ukrainos. O svarbiausias klausimas išliko toks: ar Lenkija sugebės šitas teritorijas įjungti į Vakarų? Čia jau atsakomybė teko Lenkijai, nė viena kita valstybė jai negalėjo padėti. Jei ji būtų sugebėjusi tai padaryti, tada viskas gerai. Bet mes žinome, kad nors ir bandė, jai nieko neišėjo. Tai galima įvardyti ir kaip prometėjišką bandymą mesti iššūkį. Tačiau nepavyko: Lenkija buvo teritoriškai „sugrūsta“, aišku, tai labai tragiška. Mentaliteto, identifikacijos požiūriu ir šiandien beveik visi lenkai mano, kad tai buvo kažkoks nesusipratimas, prievarta, neteisingumas. Jie susitaikė kaip vokiečiai – tikrai taip.

Sakykim, jeigu sutariam, kad geopolitinės ribos taip greitai nesikeičia, beveik visai nesikeičia, tai gal turime įsiklausyti į kai kurių šiuolaikinių politikos teoretikų – nežinia, kaip juos vadinti, pragmatikais ar kitaip – balsą, kad globalizacijos amžiuje geopolitiniai veiksniai politikai turi daug mažiau įtakos: susisiekimą problemas išsprendžiančios technologijos, ekonominių ribų nykimas, karinės technologijos geopolitinę vieno ar kito regiono padėtį kiek nureikšmina. Kodėl tai yra taip svarbu, jei bet kurį pasaulio tašką galima pasiekti greitai, pavyzdžiui, permesti kariuomenę?

Be abejo, geopolitika pasikeitė, atsirado daug naujų variantų, bet principinė dichotomija – tarp jūrinių ir kontinentinių regionų – išlieka. Ir pagrindinis veiksnys, dėl ko ši dichotomija išlieka, yra žmogus. Galima atsiųsti laivyną su raketomis, padaryti ką tik nori, bet po kiek laiko paaiškėja, kad veikia tas pats, kas veikė iki tol. Tad tam tikroje teritorijoje gyvenančių žmonių būvis ir yra lemiamas, kad, nepaisant visų globalizacinių procesų, ta dichotomija išlieka. Anglosaksiškasis pasaulis pasižymi jūriniu judrumu, tai pirmiausia vandeniui pasiekiamas pasaulis – oras, kosmosas čia tik papildomas dalykas. Tuo tarpu kontinentinių valstybių, netgi Vokietijos, atspirties pozicija yra siekis plėsti savo erdvę. Ilgą laiką kontinentinių valstybių žmonių poreikis buvo plėsti savo teritoriją kaip tokia. Ne užsiimti kokia nors kolonizacija, o tiesiog plėstis: Vokietija, Lenkija, Rusija, Lietuva. JAV, tiesą sakant, plėtėsi iki vandenyno: buvo karas su Ispanija, su Meksika, ir tai buvo turbūt riba, kai JAV nusprendė, kad teritorijos ekspansijos gana: yra idėjos, yra įtaka, yra civilizacinis poveikis. Šitai žiūrint, rusai yra tokie žmonės, kurie gyvena ir plečiasi tik erdvėje, ir jie atsiskirti nuo savęs negali, nes jei atsisiskiria, iškart praranda galią, iš čia ir Rusijos teritorijos plėtimas. Vokiečiai tarsi turėjo pastangų, pretenzijų į kolonizaciją, bet juos tiesiog jėga sugrūdo į teritoriją. Žinoma, kalbu apie labai bendrus dalykus, bet manau, kad jie iki šiol labai stiprūs, ir mentalitete, žmonių sąmonėje atsispindi iki šiol. Pagaliau kad ir kaip tu atsirasi toje teritorijoje, kad ir iš kosmoso nusileisi, vis tiek po kiek laiko reikės joje gyventi. Kai šis procesas prasideda, tada ir išryškėja elementarūs mentaliteto skirtumai.

Ir vis dėlto, ar šie mentaliteto, kultūros veiksniai gali kisti? Iš pažiūros atrodo, kad jie kinta labai lėtai, juk nė viena grynai kontinentinė Europos valstybė taip ir netapo jūrine. Kaip jums atrodo, ar toks kitimas įmanomas?

Geriausias pavyzdys čia būtų vokiečiai. Jūrinė valstybė kartu reiškia ir demokratinę. Taigi vokiečiams ilgą laiką demokratija buvo problema: arba jie apskritai neturi valstybės, arba turi didžiulį kumštį. Bet štai – padarė: dabar, galima sakyti, Vokietija yra demokratijos etalonas.

O kaip Šveicarija arba Čekija, kuri prieškariu juk buvo demokratiškiausia Europoje?

Šveicarija, žinoma, visiškai ypatingas atvejis, ypatingų aplinkybių pusiausvyra. O dėl Čekoslovakijos – tikrai nesutinku, nes būta didžiulės įtampos, nors formaliai ir egzistavo demokratijos institutas. Geriausias pavyzdys – juk jie savo piliečių vokiečių taip ir neintegravo, be to, žaidė ir su ukrainiečiais, ir su žydais, juos kiršino tarpusavyje ir tik padedami makiavelinių technologijų kurį laiką balansavo. Be to, nereikia pamiršti, kad Čekoslovakija gavo didžiulę paramą iš Vakarų, Anglijos, net ir rusai matė čia interesą: Praha tarpukariu buvo slaptų operacijų, komunizmo rezidentūros centras. Ir ekonomiškai – Bohemija buvo didžiulis industrijos centras, taigi buvo visa grupė fabričių, dėl kurių Čekoslovakija galėjo sudaryti gerą įvaizdį. Bet kai kaukštelėjo – buvo viskas.

Grįžkime prie ankstesnės temos. Geopolitika juk yra tik tam tikra sąvokų sistema, aiškinimo strategija. O kaip ji veikia politikų mąstymą – Europos, Amerikos, Rusijos? Kokią įtaką geopolitikos mokslas daro politikų veiksmams?

Pirmiausia, žinoma, rimtas politikas skaito knygas. Aš neišivaizduoju britų politiko, kuris nebūtų skaitęs Mackinderio, ar amerikiečių politiko, neskaičiusio Spykmano. Paskaicius Henry Kissingerį, kurį dabar turime ir lietuviškai, aiškiai matyti: visi diplomatiniai niuansai turi geopolitinį pamatą. Autorius bent supranta, kad nors tie dalykai yra labai neapibrėžti, tačiau geopolitika viena nesireiškia, o tik drauge su kitomis sritimis: diplomatija, politika, ekonomika ir kt. Šiame kontekste geopolitiniai principai ir veiksniai yra neatskiriama sudedamoji dalis praktikos kiekvieno rimto politiko, žiūrinio į pasaulį kaip į pasaulį, o ne kaip į kiemą. O tai reiškia, kad nors politikai ir skaito geopolitikos veikalus, stebi disciplinos raidą ir į tai atsižvelgia, tačiau paraidžiui nevykdo – juk, pvz., Putinas paraidžiui neseka Duginu. Tačiau geopolitika nepriklauso nuo vieno ar kito gero noro, politikas anksčiau ar vėliau atsiduria tų veiksmų, kurie yra objektyvūs, varžtuose. Klausimas tik, ar jie suvokiami. Taigi turi būti dialektinis ryšys tarp politiko inspiracijų, konkrečių tikslų ir geopolitinių veiksmų, kuriuos politikas arba įvaldo, arba veikia akylai ir daro klaidas.

Tačiau kodėl JAV vis dėlto mūsų regioną pripažino Vakarų geopolitinės erdvės dalimi, o ES šalys geriausiai atveju vilkosi iš paskos?

JAV dvejojo. Kurį laiką jos kaip ir Vakarų Europos šalys laikė mus Rusijos sudėtine dalimi, nors ir su sen-

timentais, kad čia kažko būta, kažkas jau vyksta... Tačiau vėliau jos pasuko kita kryptimi: Rusija atėjo į šį regioną neteisėtai. Jos niekad nepasakė, kas bus, jei Rusija išeis, tačiau tvirtino, kad nepripažįsta. Tai buvo tam tikras peilis esamai Rusijos galiai, pagrįstas tarptautine teise, teise, kurios teoriškai niekaip nesukritikuosi. Tai buvo įrankis dideliame geopolitiniame žaidime. Kitas dalykas – kaip tie principai įgyvendinami. JAV politikai, pvz., Zbigniewas Brzeziński, ilgai kar-tojo, kad jie neatsako už tai, kas įvyko šiame regione Antrojo pasaulinio karo metais ir t. t. Jie galėjo ir toliau tai kartoti, tačiau apsisprendė kitaip. Visų pirma todėl, kad jie gali tai padaryti. Tai principinis dalykas. Nes jei geopolitika veikia tradicine prasme, tai Baltijos valstybės visada buvo jūrinių valstybių interesų nuošaly. Visi sutinka, kad būtų galima kišti ten pirštus, bet veikiausiai įkišti tarp durų. Bet dabar atsirado techninių resursų, – o ir mūsų tautos pakito, yra tikimybė, kad ir mes tapsime Vakarų pasaulio dalimi, integruosimės į pilietines visuomenes, – įgalinančių mus ginti. Yra konkretūs gynybos planai. Niekas negali garantuoti mūsų saugumo, išskyrus JAV. Jos laikosi principo – jei nelendi, tai nelendi. O jei kuo nors rizikuoji, ką nors ir laimi.

Kitas veiksnys – lenkai, norėję, kad mums irgi būtų suteiktos garantijos. Ir jie veikė ne tik Europoje, bet ir JAV. Jie turi savo interesus, tačiau tai buvo vienas argumentų, privertusių JAV apsispręsti. O kai JAV apsisprendė – ji atėjo kaip NATO. Ir kai sprendimas jau buvo priimtas, visi pareiškė – priėmėme jį visi vieningai, nors galvojo, kaip ne vienu kitu klausimu, skirtingai. Turiu pasakyti, kad mes esame vienas tų veiksmų, kuris neprisidėjo prie NATO ir ES vienybės, veikia ją skaldė.

Kaip paaiškinti Europos šalių poziciją Baltijos šalių ir Rusijos atžvilgiu?

Į Rusiją žiūrima kaip į kitos politinės galios subjektą. Rusija apskritai yra kitos civilizacijos ir kitos politinės kultūros subjektas. Priešiškus jai yra neišvengiamas. Tik Europa, pasvėrusi visus už ir prieš, priklausomybę nuo naftos ir dujų, neturėdama kietų gynybos sričių ir į jas nesiorientuodama, o atsižvelgdama į institucines ir diplomatines priemones, – beje, svarbiausia čia buvo pačių rusų pozicija, – nutarė, kad čia eiti – reiškia pyktis su Rusija. Europai atrodė, kad Baltijos šalys yra kompromiso su Rusija objektas. Geriausias pavyzdys – 1990 m. Kohlio ir Gorbačiovo susitarimas, kai Vokietija mus praktiškai atidavė Rusijai. Tai buvo europietiškas sprendimas, padarytas remiantis jos gali-mybėmis, saugant savo interesus. Nepaisant to, kad į Rusiją žiūrima kaip į Europai grėsmę galinčią kelti galybę, su ja visų pirma siekiama bendradarbiauti – idant būtų galima žaisti pasauliniame galios žaidime. Gerai sugyvendama su Rusija, Europa turi svertą prieš

pavojingą islamo pasaulį, turi patogų susisiekimą su Kinija ir potencialiai – galimybę „atsikabinti“ nuo JAV.

O trečia galybė – Rusija – ar tęsia savo geopolitines tradicijas, ar jas modifikavo?

Galima spėlioti, kas yra Putinas ir kas yra Rusijos politika. Joje vyksta vidaus kova dėl to, kokių kelių Rusija pasuks – turiu galvoje autoritarizmą. Tačiau dabar ryškėja tam tikras geopolitinis žvilgsnis į pasaulį. Visų pirma suvokiama, kad Rusija yra nusilpusi, o norint atkurti jos galią, negalima konfrontuoti su pasauliu, ypač su stipriomis jėgomis. Kadangi JAV yra stipriausia galybė, tai pagrindinis tikslas – sumažinti santykių su JAV įtampą. Tuomet net padarydamas didžiausias nuolaidas, laimėsi daugiau nei konfrontuodamas. Toks elgesys prisideda prie JAV ir Europos santykių išsiskyrimo. O tai pagrindinė Rusijos strategijos linija – labai ramiai, bet metodiškai gilinti Europos ir JAV skilimą, nes tokiu atveju Rusijos akcijų kursas kyla. Ji darosi svarbi ir vienai, ir kitai pusei. Tai geriausiai matyti per viršūnių susitikimus, kur Rusijos vadovą viešieji ryšiai vaizduoja kaip lygiavertį partnerį.

Nemanau, kad rimtai tikima, jog ši strateginė linija perspektyvi, tačiau Rusija, matyt, mėgina laimėti laiko. Turbūt tikimasi, kad anksčiau ar vėliau JAV ištiks kokia nors krizė. Ir nors Rusijos administracija visai dangsto savo politiką, Dūmoje ir apskritai politinio elito apie tai kalbama gan atvirai.

Manau, kad Rusija ir toliau siekia didinti įtaką tradicinėmis kryptimis: per Iraną Persų įlankos link; na, ir Vidurio Europai. Baltijos šalys yra centrinis Rusijos politikos tikslas. Mus suvokia kaip esminį barjerą jos iniciatyvai – pirmiausia atkurti Sovietų Sąjungos erdvę.

Rusija galėtų pakeisti ekspansijos kryptį tik vienu atveju – jei paaiškėtų, kad pasaulio ekonomikos, kultūros ir apskritai galios centras yra nebe Vašingtonas, o Pekinas. Rusija nori būti centre.

Manau, kad pagrindinė Rusijos linija nesikeis, ji neturi strategijos Rytuose. Mentalitetas gena juos į Vakarus. Vienintelis klausimas – kokių momentų ji ką nors darys.

Ar Rusija nemėgina padaryti mūsų savo tiltu į Vakarus?

Visas Vidurio ir Rytų Europos regionas iš esmės yra Trojos arklys. Jo visuomeninės struktūros nestabilios, susidūręs su Vakarašiais jis yra gerokai pasimetęs, pri-

klausomas nuo Rusijos energetikos, kultūros, tradicijų požiūriu ir t. t., ir dabar, nuėjęs paskui JAV, visai nesunkiai gali atsidurti Rusijos įtakoje. Silpnieji visuomet jungiasi prie galią suponuojančio veiksnio. Rusija tikisi tuo pasinaudoti.

Dabar pačioje Rusijoje vyksta kova dėl valdymo modelio. Rusijoje labai stiprios antidemokratinės, antikapitalistinės nuotaikos. Todėl Putinas ir dorojasi su oligarchais. Nemanau, jog Rusija gali tapti demokratinė valstybe. Tačiau jei taip įvyktų, demokratija ugdytų pilietinę visuomenę, pati Rusija atsisakytų teritorinės ekspansijos ir kolonizacijos politikos. Jos įtaka išliktų didžiulė, būtų problemų, tačiau tai būtų visai kitokios problemos.

O ką mes galime daryti, bent formaliai tapę Vakarų dalimi?

Lietuva yra tam tikras demokratijos elementas, veikiančiantis Rytų link. Todėl ji gali būti reikalinga ir Europai, ir JAV. Pavyzdžiui, kai reikia derėtis su ukrainie-

James Walker. Kaubojai meškos medžioklėje. 1877. Denverio Meno muziejus

čiais, pasirodo, kad jie labiau linksta kalbėtis per mus, ne per lenkus. Tai mūsų koziris. Mes turime būti stabilūs ir patrauklus veiksnys. Bet jei Lietuvą ištiks vidinė krizė, prarasime savo ypatingą vaidmenį. Ką mes turime daryti? Mėginti kurti pilietinę visuomenę ir būti pavyzdžiu regione, tapti magnetu, kuris traukia gretimas šalis į Vakarus erdvę.

Ar Vidurio Europos šalys gali sudaryti bendrą bloką ES?

Taip, gali mėginti. Geriausias pavyzdys – Vilniaus dešimtukas. Tai daugiau mažiau panašaus likimo šalių mėginimas vienyti ir šlietis prie JAV. Nes tik JAV gali

būti atsvara ir ES, ir Rusijai. Toks modelis vertas dėmesio.

Prancūzijos–Vokietijos ašis yra imanentinė Europos ašis, be kurios Europa neįsivaizduojama. Panašiai mūsų regiono vienijimuisi būtinas glaudus Varšuvos ir Vilniaus bendradarbiavimas. Bet ar tai įmanoma? Viskas lieka inertiškos būsenos, paskutinis pavyzdys: ES konstitucijos klausimas – mes palikome lenkus. Mūsų fobių liekanos ir didžiavalstybinės lenkų ambicijos neleidžia sudaryti tokio aljanso. Mes susitaikėme su *status quo*, bet tik Vakarų spaudžiami. Tačiau idant suvoktume, kad Varšuvos interesai yra Vilniaus interesai, užsienio politikos žingsnius reikia derinti. Deja, nei lenkai, nei mes nerodome iniciatyvos.

Ir galiausiai, ES plėtra nesibaigė. Kokios tolesnės jos perspektyvos?

Kitaip tariant, ar reikia palaikyti Turkijos priėmimą į ES? Manau, kad taip; po to galima ES spausti ir dėl Ukrainos. Turkijos priėmimas pirmiausia sustabdytų ES federalizaciją. Manau, kad mūsų interesas yra siekti konfederacijos. Priėmusi Turkija, ES turės ieškoti tokio kelio. Turkų integraciją palaiko anglosaksai, o nenori ES centralizacijos šalininkai.

Akivaizdu, kad federacijoje mums būtų labai sunku išsaugoti savo trapią tapatybę.

Juk tendencijos nekokios. Lenkų ir rusų mažumų susivienijimas per rinkimus į ES liudija, kad neturime pilietinės visuomenės. Einame į Europą kaip etnosai.

Ko nori Rusija, kalbant apie ES raidą? Manau, kad ji remia centralizaciją, idant gilėtų Europos konfliktas su JAV. Bet vargu ar Rusija nori vieningos ir stiprios Europos. Dar vienas klausimas, dėl ko ta ES centralizacija vyksta taip sparčiai? Juk iki šiol visą laiką kiekviena smulkmena būdavo ilgiausiai derinama, o dabar akivaizdu, kad „Senosios Europos“ politika aiški: išplėsti mus iš JAV įtakos. Kita vertus, mes įdomūs tik kol laikomės JAV. O kas būtų, jei Jungtinės Valstijos išeitų iš šio regiono? Pradėtų didėti įtampa tarp Rusijos ir Europos dėl įtakos regione. Atsirastų problemų. Pavyzdžiui, Europa galėtų leisti Rusijai suskaldyti Latviją ir Estiją; latviams ir estams sukurti vieną bantustaną, o tų šalių rusams – kitą.

Todėl vizų į JAV panaikinimo klausimas yra mums tikrai labai svarbus. Tai vienas svarbiausių konkrečių užsienio politikos, mūsų politinės biurokratijos tikslų. Jo sprendimas padėtų sustiprinti ryšius su JAV ir politine, ir mūsų pačių identifikacijos prasme. Jau ir dabar emigracija natūraliai krypsta į Didžiąją Britaniją, ne į kontinentines ES valstybes. Jei JAV vizų režimas nebus pakeistas, jei izoliacija išliks, tai reikš, kad išlieka grėsmė, jog JAV išeis iš mūsų regiono. ☒

Naujasis ŽIDINYS
 AIDAI

PRENUMERATA 2004 m.

ŽURNALĄ GALIMA PRENUMERUOTI VISUOSE „LIETUVOS PAŠTO“ SKYRIUOSE NUO KIEKVIENO NUMERIO
 ŽURNALAS ĮTRAUKTAS Į „LIETUVOS PAŠTO“ KATALOGO PAPILDYMUS, INDEKSAS 5063

UŽSIENYJE PRENUMERATOS KAINA METAMS (ORO PAŠTU) 50 USD (51 EUR)
 ČEKIUS SIŪSKITE Į REDAKCIJĄ ADRESU
 TILTO G. 8/3, LT-01101, VILNIUS, LIETUVA

EILĖRAŠČIAI

Geert van Istendael

x x x

*Ir trokšti vis, ir žlugti vis*J. J. Slauerhoff, *Garbingo jūrininko kapas*

Lig vartų jie dangaus nuplaukt ketino,
naktis žadėjo viską, tarp žvaigždžių
gryniausio aukso balos teliūskavo.

Dreifavo užmaršties vandenimis,
jų kelias ilgas, troškulys lyg smėlis,
jų žygis – lyg gyvenimo mįslė.

Atėjo galas. Keltininkas muito
pareikalavo. Iki rojaus vartų
pakėlė paskutinė juos mūša.

Kur traukė jie? Ką plaukdami atrado?
Pakrantėj juodos moterys be žado.

PEMPĖ

*Cyvenk ežiom nepadalintose dangaus
platybėse, sparnuočių santarvėj*

Guillaume van der Graft

Matai ją stovint? Pamušama lengvai
virš nušienauto lauko,

trumpos, šaltos žolės,
gerai apžvelgiamos jos riksmo terpės.

Jos sakinių pabaigoje –
vos virpantys kuodeliai.

GEERT VAN ISTENDAEL (g. 1947 m.) – flamų poetas, prozininkas, žurnalistas. Yra paskelbęs romanų, apsakymų rinkinių, pasakų, esė ir poezijos knygų, išvertęs Goethe'ės, Heine'ės ir Brechto kūrinių. Reikšmingiausias jo veikalas – „Belgijos labirintas“ (*Het Belgisch labyrinth*, 1993), naujausia poezijos knyga – „Kalbos mašina“ (*Taalmachine*, 2002). Iš flamų k. vertė *Antanas Gailius*.

Neperskaitomi tam,
kuris skraidyt nenori.

Dar negaląstu kovo
balsu byloja pempės.

Prie žemės, kuo arčiau, prigluski, pempe,
eilių šešėliai gula ant kalbos.

Triukšmingas jos poravimosi metas.
Kai skrenda ji – tarytum kūlio verčias.

PAULUI VAN NEVELUI
ILUSTRISSIMUS MAGISTER POLYPHONIAE

Amice,
iš Peterburgo man rašai:
„Kodėl gi mes ne rusai?“

Sūnus man, Paulai, Puškina
cituoja meiliai jo gimtąja
botago ir juodžemio kalba.
Ne rusai, sako man sūnus,
mes esam, tėve, tai platybės,
erdvus dangus, kur slepiasi jų Dievas.
Sūnus keliauja, studijuoja, žino,
kas nesam mes.

Ar aš
žinau, kas aš. Kokie balsai
balsu byloja mano? Ir kokiom
pėdom seku istorijos tarpeklius,
etimologijų sunykusiuose miestuos,
vis vengdamas ideologijų
versmės, nors man liežuvį
tiesos troškimas degina?

Kiek laiko jau keliauji
per sluoksnius, kur Europa snaudžia,
kur tylūs sedimentai
balsų Europos slūgso.
Į popieriaus kalėjimus skverbies,
kantrybės mokaisi iš raktų,

iš penklinių narvu
balsus Europos leidi.

Caeli movendi sunt. Ausies kriauklėn
man smelkias polifonija,
lotyniškoji rožė.

Nuo Ventadūro iki pat Gijemo
pažįstamos romėnų kalvos,
mes klausom tų pačių kaimiečių,
juk kultūra – dirva, akmuo ir balsas.
Sakai, kad čia naujos kalbos lotynų
sušildė žiedus saulė.
Bet man į tavo vardą¹,
į naktį, į miglas vis noris trauktis,
šiaurietišką lojimą aš girdžiu,
atsiliepiu pašokęs, o tada
pastoge žodžiai nuo lietaus,

¹ Pavardė „Nevel“ nyderlandų kalba reiškia „migla, rūkas“ (vert. past.).

ugnim per speigą virsta.
Šio lakšto poldery siauri
takeliai mano – ataudai,
palaidos gijos flamiškos,
pro nyderlandų mylimos kalbos
prašautos apmatūs.

Kas, Paulai, aš? Gal žodis, oro
virpėjimas pažemiuose? Knyga,
kurioj klajoja svetimi garsai?
Kas, Paulai, mes? Gal mes ženklai
paskuigalyje Azijos?
Gal mes vandalai,
per amžius pasmerkti viens kito aukštas
trobas iš pamatų vis versti, versti?

O gal mes dainininkai,
nuo brangvynio germaniškai miestos
kalbos lotynų svaigstantys?

*Tibi,
Geertas.*

James Ensor. Katedra. XX a. trečias dešimtmetis. Vario raižinys

VILIUS ORVIDAS IR JO MITO LOGIKA

Dangė Čebatariūnaitė

Prieš porą metų apsilankiau Orvido sodyboje, suintriaguota Vytauto V. Landsbergio dokumentinio filmo „Vilius Orvidas“ bei kelių perskaitytų straipsnių, kuriuose jis buvo vaizduojamas kaip „mistikas akmenorius“. Tiesa, nesu tikra, ar man mistiškumo išpūdį paliko pati sodyba, ar nepaprastos žemiškos kelionės aplinkybės.

Su pačiu Orvidu nėra tekę bendrauti, nesu jo nė gyvo mačiusi. Pažįstu jį daugiausia iš kitų žmonių atsiminimų. Nors apie Orvidą yra prirašyta, pripasakota, privaizduota nemažai, tačiau jis vis dėlto labiausiai rūpėjo tiems, kurie jį pažinojo ir norėjo pasidalyti asmeninio bendravimo patirtimi. Tokios patirties stygius yra trūkumas, jei norima kalbėti apie asmenį, tačiau mano atveju, rengiantis aptarti Orvidą kaip kultūrinį fenomeną arba pažvelgti į jį kaip į tą, apie kurį buvo sukurtas mitas, tai gali būti savitas privalumas – tai padeda išlaikyti reikiamą distanciją tarp reiškinių ir vertintojo.

Mano matyta filmuota medžiaga, girdėti liudytojų pasakojimai yra pakankami susidaryti išpūdžiui, jog Orvidas buvo savamokslis menininkas, akmenorius, sovietmečiu Gargždėlių kaime Kretingos rajone sukūręs net pasaulio mastu unikalią ir dar šiandien prieštarai vertinamą sodybą, traukusią neformaliai mažesnius žmones. Ir nors pats jis nemėgo interviu, įjungtų kamerų bei fotoaparatus blyksčių, taigi viešumos, vis dėlto susilaukė nemenko susidomėjimo, netgi tam tikros invazijos. Kita vertus, tokią invaziją tylus Orvido nenoras, kad apie jį būtų daug kalbama, dar labiau provokavo.

Orvidui buvo ir yra taikomi įvairiausi epitetai: budistas, krikščionis, atskaitos taškas, Dievo įrankis, Dievo vyras, vedlys, žvaigždė, idiotas, šventasis, neformalas, dovana, pasaulinis durnius, apibendrinant – kitoks. Rašytinės arba sakytinės interpretacijos „paslėptų prasmų“ ieškojimu dažnai pranoksta tą, kuri interpretuoja. Šia prasme epitetai, metaforos bei palyginimai primena reklamą. O tai, kas šitaip reklamuojama, tarsi išstatoma prekybos centre, siekiant patraukti vartotojo dėmesį. Tik štai gero tono požiūriu, palyginti vieną ar kitą procesą su vyksmu prekybos centre, reiškia blogai įvertinti. Reklama ir prekybos centrai yra vartotojiškos visuomenės vertinimo simbolis, bet galima vertinti pasitelkiant ir kitokias sąvokas, pavyzdžiui, mito kūrimo.

Mythos ir *logos* sudaro antinomija, tačiau, pasak Claude'o Lévi-Strausso, mitologiją reikia traktuoti kaip mitologiką, kitaip sakant, kaip tam tikros logikos taikymą. Mitas visų pirma yra diskurso forma arba kalbėjimo būdas.

Prieš keletą mėnesių knygynuose pasirodžiusi Dainos Parulskienės sudaryta knyga apie Orvidą „Kitoks Vilius Orvidas“ (žr. *NŽ-A*, 2004, Nr. 3, p. 142), daugiau nei prieš metus Juozo Valiušaičio parengti atvirukai su Orvido portretu, maldų bei pokalbių ištraukomis, Juozo Dapšausko straipsnis „Visiems tapęs viskuo“ (*XXI amžius*, 1997 10 08) bei daugybė kitų tekstų (publikuota gerokai virš pusšimčio) yra geri mito logikos pavyzdžiai, jei taikysime jiems *metaforizacijos modelį*.

Metaforos, kurios pasitaiko mūsų kalboje, yra retorinės raiškos priemonės. Įprasta kalbėti apie mitą populiariaja ir tiesiogine žodžio prasme, tačiau, žvelgiant atidžiau į daugelį vykstančių procesų, jiems taip pat galima pritaikyti mito bei metaforizacijos sąvokas. Ypač dažnai mito bei metaforizacijos tapsmą inspiruoja asmenybės, turinčios charizminių savybių. Publikacijų apie Orvidą sraute prasmės slepiasi po daugiau ar mažiau pompastiškais epitetais, vietomis virstančiais metaforomis. Sprendžiant iš jų, apie Orvidą galima kalbėti kaip apie *tą, apie kurį yra kuriamas mitas*.

Kalbėti apie dėmesio vertus reiškinius ar žmones nėra ydinga. Kitaip yra su panegirika. Kai kalbama apie Orvidą, išsakoma labai daug panegirikos arba labai daug paniekos. Tokie prieštaravimai visų pirma reiškia tai, kad tas, kuris juos išprovokavo, vertas dėmesio.

Orvido gyvenimo istorija išties stimuliuoja ir provokuoja, tačiau jam yra sugalvota tiek daug apibūdinimų (šiuo atveju tankus epitetų bei asociacijų tinklas sudaro dvasingumo iliuziją – dvasingas atrodo ir tas, kuris kalba, ir tas, apie kurį kalbama), kad tampa labai sunku pasakyti ką nors nauja. Tačiau galima kalbėti apie tai, apie ką kalba jo mitas.

Jonas Mekas bando gėdinti Lietuvą, kad ši neįvertina savo genijų... Tačiau ką reiškia įvertinti? Ar tai reiškia, jog reikia sukurti mitą? Kaip yra kuriami mitai, kas jų autoriai? Ir Orvido asmenybė, ir gyvenimas atitinka reikiamus veiksmingo ir gyvybingo mito kriterijus? Minėta knyga, pretenzingu, nors kiek primityvoku pa-

vaadinimu „Kitoks Vilius Orvidas“, yra paradigmintis atvejais, nurodantis, kad *kitokio*, *kitoniškumo* poreikis yra labai didelis.

Kitokie nei visi yra mėgstami. Kai *kitokie* yra netoli tavęs, tavo *kitoniškumo* poreikis yra patenkintas. Paradoksalu, tačiau *kitokie* nesijaučia esą keisti, tai reiškia, kad jų keistumas iš esmės yra priskirtinis, o ne prigimtinis. Neturiu galvoje veidmainių keistuolių; Vilniuje jų ne vienas. Surasti savyje *kitoniškumą* laikoma netgi egzistenciškai svarbiu dalyku – tai skatina kūrybines jėgas. Yra netgi interneto tinklapis *kitoks.lt* – duoklė *kitoniškumui*, taip pat gera terpė pretenzingsiems paaugliams.

Galbūt *kitoniškumo* kriterijus ir yra toks: esi autentiškas keistuolis, jei pats nesijauti toks esąs, o jei jautiesi, nesi... Atrodo, elementaru, tačiau tapti *kitokiu* ne taip jau paprasta. Karnavalinės aprangos, nepaaiškinamų atributų, susigalvotų vardų tam neužtenka. Net jei norėtum susikurti *kitoniškumą*, reikalingas suvokėjas, kuris matytų tave toki, o ne kitoki. Būtina sąlyga: tie, kuriems tu „vaidini“, tave sukuria. Tai vienintelis kelias į *kitoniškumo* sėkmę, jeigu nesi autentiškas keistuolis.

Orvidas, berods, autentiškas. Mitas buvo sukurtas (savime tai nėra neigiamas dalykas), tačiau paties veikėjo pastangų ir „kryptingo darbo“ šiame kūrybos akte nematyti, būta kaip tik priešingai. Galų gale – mirtis.

Mirtis, juolab mirtis tinkamu laiku – vienas parankiausių veiksnių, sustiprinančių ir įtvirtinančių mito egzistavimą. Daug yra mito vertų genijų (muzikantų, aktorių, politikų...), kurie nespėjo laiku numirti arba laiku nulipti nuo „scenos“. Viliui Orvidui pasisekė. Jis netapo *nebeįdomiu*; neįdomiu yra tampama, kai pretendentas į mitologinį asmenį vilkina laiką: „Na, dar truputį, dar, aš dar stiprus, aš vis dar įdomus“. Artejančią ribą užčiuopti sudėtinga, juolab kad ji gali pasirodyti netikėtai ir nelauktu pavidalu. Vieni mitai atsparūs, gerai prisitaikantys prie besikeičiančių aplinkybių, kiti – priešingai. Greičiausiai žlunga tie, kuriems yra priskirta dvasingumo bei idealizmo aureolė. Taigi ir Orvidas, jei būtų gyvas, priklausytų rizikos grupei. Dvasingojo ar idealisto įvaizdžiui ypatingas pavojus išskyla tuomet, kai „dvasingumo“ apylinkėse pasirodo politika ir politikai, strategai ir strategija, pinigai ir... pinigai. Dvasingumo mitą kuriantieji reikalauja kraštutinumų: grynas dvasingumas arba grynas ir bukas pragmatiskumas.

Orvidas, nekyla jokių abejonių, yra priskiriamas dvasingųjų pasauliui. Jo dvasingumas yra drastiškai supriešinamas su jo šeimos pragmatiskumu ir vulgariu materializmu: pastaroji gviešiasi pinigų, nori daryti verslą iš sodybos-muziejaus. Paskutiniais metais ji atkak-

liai spaudžia Vilių pradėti imti pinigus už įėjimą. Buvo kalbama, kad, likus keletui mėnesių iki Orvido mirties, bilietų sistema, nors ir su išlygomis (mokėti turėję užsieniečiai, taip pat tie, kurie atvažiuodavę su automobiliais) vis dėlto buvo pradėta taikyti. Nuosavybės dokumentai buvo giminaičių rankose, o tai reiškia, kad Orvidas negalėjęs priešintis.

Kalbėjimas apie Orvidą kaip apie dvasingą bei į mistiką linkusį keistuolį suformavo atskirą poezijos žanrą. Gausūs gražbyliavimai pasaldinti naivumu. Naujoji knyga „Kitoks Vilius Orvidas“, galima sakyti, pasiekė apogėjų. Šventumo auros kūrimas arba (net jei ji egzistuoja) išryškinimas yra nepateisinamas, nes silpnina žmogaus kritiškumo jausmą. Šio mito tikslas – sudievinėti, mistifikuoti, skatinti ieškoti pranašiško ženklo: „Kai paskutinį kartą pas jį lankiausi...“. Tai absurdiška, tačiau drauge liudija, kad į keistumo erdvę, kadaise buvusią akmeninės alternatyvos bastionu, įžengia vartotojiškumas, nors ir pretenduojantis į dvasingumą. Kai *kitokio nei visi* mitas yra patvirtinamas, jis lyg magnetas traukia dvasinguosius epigonus. Čia matome tuos, kurie *keistuolių* pažinojo, tuos, kuriems jis ką nors patarė, arba tuos, kuriems jis nusišypsojo. Tokie prisiminimai, kai jie išsakomi, nuskamba komiškai, nes jie svarbūs vien pačiam prisimenančiajam. Dar komiškiau, kai visa tai sudedama į prisiminimų apie „grandus“ knygas. Greta žmonių ar meilužių, vaikų, tėvų ar geriausių draugų prisiminimų atsiduria pasakojimai tų, kuriems „įžymybė“ paspaudė ranką... Abejotina, ar tai, kad tu vienasysk dalyvavai išgertuvėse su Volodia (Vladimiru Visockiu), versta atskiro skyriaus prisiminimų knygoje. Tai paženkлина nebent tave patį.

Viskas tampa vienodai vertinga – net ir kojines ar geltona kepurė nuo saulės (iš muzikos mokytojos Liudos Petrauskienės prisiminimų). Tai primena vėlyvuosius Viduramžius, kai Europos rinkoje, atsižvelgiant į didžiulę paklausą, atsirasdavo dvidešimt šv. Petro blaudikaulių arba keletas Jono Krikštytojo galvų, o Jėzaus barzdos plaukai arba vystyklai mažomis dalimis būdavo dovanojami bažnyčioms.

Keistuoliai graibstyte graibstomi, nes jie yra tapę vientisu ir nedalomu ženklu. Juo stipresnis mitas, juo labiau patenkinama prisiliečiančių prie jo epigonų tuštybė.

Mitas stipresnis tada, kai jis kalba apie tai, ko jau nėra, nes tuomet lengviau idealizuoti ir įtikinti. Tačiau nejaugi praeitis vien todėl, kad ji jau buvo, yra baigtinė ir nekintama? Argi Maironis vien todėl, kad jau miręs, negali būti perskaitytas kitaip?

Mito pasekmės nėra vienpusės, jis išprovokuoja ne tik euforiją, „pažinimo džiaugsmą“ ar „nuoširdų susidomėjimą“ populiariu objektu. Jis gali ne tik sužavėti, bet ir atstumti ar suerzinti. Kadangi mitą maitina kraštutinumai, jis nepripažįsta prieštaravimų, o mito

vienareikšmiškumas ignoroja kitaip maštanti. Naikinti galima ir gražbyliavimais...

Vienokią ar kitokią radikalią poziciją sąlygoja naivumas, taip pat per didelė distancija tarp vertinančiojo ir vertinamojo arba tokios distancijos nebuvimas. Skaitant prisiminimus apie Orvidą bei tų prisiminimų interpretacijas, susidaro išpūdis, kad Orvido mitas buvo sukurtas labai intensyviai gražbyliaujant. Šiuo atveju gražbyliavimas yra tiesioginė naivumo pasekmė ir, nors pastarasis yra sveikos bei atviros sielos požymis, jis taip pat signalizuoja tai, jog vertintojui trūksta informacijos. Juk idant atsirastų skeptiškumas, reikia pajusti ir kritiškai apdoroti visą prieštarinę informaciją. Netgi nūdienos (pvz., politikos) aktualijos, pasireiškiančios kraštutiniais pasisakymais, rodo informacijos trūkumą. Tačiau mitas yra neatsparus kritinėms analizėms, jis vengia jų kaip velnias kryžiaus, nes žino, kad, jeigu bus išvelgtas bent menkiausias prieštaravimas, jis liausis egzistavęs arba bus devaluotas.

Mitai dažniausiai kuriami apie charizmines asmenybes, ir prieštaravimai bei tezės – antitezės – sintezės principas sudaro sąlygas atrasti savą stebėjimo ir vertinimo perspektyvą. Charizminė asmenybė nebijo savo mito išbandymų, ji veikiau juos priima kaip patvirtinimą. Prieštaravimų griaušančiu poveikiu mitui gali tikėti nebent greitai dūžtantys epigonai. Jeigu tikėtume pasakojimais, Orvidas pernelyg nepaisė nuomonių, o gal slapčia jomis mėgavosi. O jo „sėkmės formulė“ veikiausiai labai paprasta ir drauge geniali: ne vien suteikti užmaršties paguodą, bet ir atidžiai išklaudyti, nevarginti klausimais, nemoralizuoti ir dar keletas išganingų „ne“. Galbūt to nepakanka Tolerancijos žmogaus titului pelnyti, nes Orvidas viešajame diskurse nepasižymėjo pasisakymais prieš ksenofobinius prietarus ir nepakantumą kitaminčiams. Orvido „sėkmė“, kitaip sakant, veiksnų mitą apie jį kaip apie „naivų ir tyrą keistuolį“ laidavo labai daug aplinkybių. Kaip jau minėta, mirtis tinkamu laiku, šiek tiek naivokas, o gal veikiau vaikiškai suprastas dvasinumas, taip pat mistiškumo aureolė – visa tai buvo palankūs veiksniai nesąmoningai kuriamam mitui. Šis mitas kalba apie *kitokį* Vilių Orvidą.

Orvido triumfo laikas buvo sovietmečiu ir dar vienerius metus po Nepriklausomybės atkūrimo. Pas jį užklysdavo ir diskriminuojamieji bei prispaustieji, ir nemokantieji išnaudoti savo lais-

vės. Paradoksalu, tačiau laisvės imperatyvas pasirodė apgaulingesnis ir sunkiau pakeliamas. Galima tik išivaizduoti, kaip būtų, jei Orvidas tebebūtų gyvas. Kyla eretiškų minčių... Sunku išivaizduoti, kaip reikėtų apsiginti nuo destruktiviai nusiteikusių „budulių“, juk jie – tai ne buldozeriai – degtinės litru noro pasiausti nenumalšinsi... Ar nesulauktų Orvidas svečių iš „Be tabu“, kurie norėtų sukurti reportažą apie „absurdo muziejų“ ir jame vykstančius „absurdus“? Skamba kiek marazmiškai, tačiau subtilus ir draudimais negrindžiamas griovimas yra grėsmingesnis. Apie tai yra daug kalbama. Orvidas mirė laiku ir mums nereikia įsitikinti šiandienos ciniškumu. ❧

Vilius Orvidas savo sodyboje. 1989 m. liepos 1 d.
Romualdo Požerskio nuotr.

CONVERSI AD DOMINUM: LITURGINĖS MALDOS KRYPTIS

Uwe Michael Lang

Po Vatikano II Susirinkimo įvykdyta Romos apeigų Mišių reforma davė pradžią daugybei tradicinio katalikų kulto pokyčių. Greta vietinės kalbos įvedimo turbūt žymiausias pokytis buvo priėmimas „veidu į žmones“ aukojamų Šv. Mišių, ir tai tapo visuotine lotyniškos Bažnyčios praktika. Atrodytu, jog šis pokytis buvo esminė posusirinkiminės reformos dalis; netgi teigta, jog *celebratio versus populum* reikalaujantys naujieji liturginiai potvarkiai. Tačiau dokumentai rodo, kad toli gražu nėra taip. Įsidėmėtina, kad Vatikano II Susirinkimo Konstitucija apie šventąją liturgiją *Sacrosanctum Concilium* apskritai nekalba apie mišias „veidu į žmones“. Žymus liturgijos tyrinėtojas Josefas Andreasas Jungmannas dar 1967 m. yra nusistebėjęs, kad viso pasaulio katalikų bažnyčiose taip greitai ir visur vienodai pastatyti „veidu į žmones“ atgręžti altoriai¹. Šį vyksmą iš pat pradžių kritikavo tokie tarptautinio masto teologai kaip Louis Boyer ir Josephas Ratzingeris, tuo metu buvęs Tiubingeno teologijos profesorius ir Susirinkimo *peritus*².

Paprastai pateikiami du pagrindiniai argumentai mišias aukojančio kunigo atsigręžimui veidu į žmones pagrįsti. Pirma, dažnai teigiama, jog tokia buvusi ankstyvosios Bažnyčios praktika, kuri turinti būti ir mūsų amžiaus norma. Tačiau atidus šaltinių studijavimas parodo, jog šis tvirtinimas negalioja. Antra, manoma, jog tikinčiųjų „aktyvus dalyvavimas“ – principas, kurį įdiegė šv. popiežius Pijus X ir kuris *Sacrosanctum Concilium* yra pagrindinis – reikalaujantis mišias aukoti atsigręžus į žmones. Pastaruoju metu, kritiškai apmąstant tikinčiųjų „aktyvų dalyvavimą“, randasi poreikis iš naujo teologiškai pasverti šį principą. Kardinalas Ratzingeris įvesdina naudingą perskyrą tarp dalyvavimo Žodžio li-

turgijoje, aprėpiančioje taip pat ir išorinius veiksmus, ypač skaitymą bei giedojimą, ir dalyvavimo Eucharistijos liturgijoje, kur išoriniai veiksmai yra visiškai anteriniai: „Iš tiesų *veikimas* turi visiškai liautis, kai priartėjame prie dalyko šerdies: *oratio*. Turi būti visiškai akivaizdu ne tik tai, kad *oratio* yra šerdis, bet ir kad ji yra svarbi būtent todėl, kad suteikia erdvę Dievo *veikimui*. Bet kuris tai suvokiantis nesunkiai pamatys, kad čia jau turime reikalą nebe su žvelgimu į kunigą arba jo kryptimi, bet visų drauge žvelgimą į Viešpatį ir išėjimą Jo pasitikti“³.

Eucharistijos šventimo, kaip ir apskritai visos krikščioniškosios maldos kryptis yra trinitarinė, t. y. ji skiriama Tėvui per Kristų Šventojoje Dvasioje. Akivaizdu, jog labiausiai geistina tai, kad ši teologija būtų išreikšta regimuoju liturgijos pavidalu. Kardinalas Ratzingeris aptarė klausimą, kaip tai būtų galima geriausiai padaryti. Su kuo nors kalbėdamiesi, mes, be abejo, į tą žmogų atsigręžiame. Atitinkamai, kai maldos ir atnašos teikiamos Dievui, visas liturginis susirinkimas – kunigas ir žmonės – turėtų atsigręžti ta pačia kryptimi. Ratzingeris teisėtai priešinasi klaidingam supratimui, esą tokiu atveju mišias aukojantis kunigas esti atsigręžęs „į altorių“, „į tabernakulį“ ar netgi „į sieną“⁴. Šiomis dienomis dažnai girdimas populiarus pareiškimas – neva atsigręždamas į rytus kunigas „atsukąs žmonėms nugarą“ – visiškai praleidžia esminį dalyką: Mišios yra bendras garbinimo veiksmas, kuriuo ir kunigas, ir žmonės, drauge atstovaudami žemėje keliaujančiai Bažnyčiai, ieško ir siekia transcendentiško Dievo.

Pabrėžtina, jog klausimas čia kyla ne dėl mišių „šven-

UWE MICHAEL LANG (g. 1972) – kun., šv. Pilypo Neri oratorijos Londone narys, teologijos dr. (2001 paskelbė disertaciją: „Jonas Filoponas ir kontroversija dėl Chalkedono VI a.“; išleido knygą: *Turning Towards the Lord: Orientation in Liturgical Prayer*, 2004). Straipsnis parengtas pagal pranešimą, skaitytą 2003 m. Kražiuose per grigališkojo choralo ir bažnyčios studijų savaitę „Ad fontes“. Tekstą iš anglų k. vertė Mantas Adomėnas.

¹ Jungmann, J. A., „Der neue Altar“, in: *Der Seelsorger*, 1967, 37, S. 375.

² Ratzinger, J., „Der Katholizismus nach dem Konzil“, in: *Auf dein Wort hin. 81. Deutscher Katholikentag vom 13. Juli bis 17. Juli 1966 in Bamberg*, Paderborn: Bonifacius-Druckerei, 1966, S. 253; Bouyer, L., *Liturgy and Architecture*, Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 1967, p. 105–106.

³ Ratzinger, J., *Der Geist der Liturgie. Eine Einführung*, Freiburg: Herder, 2000, S. 150.

⁴ Ratzinger, J., *Das Fest des Glaubens. Versuche zur Theologie des Gottesdienstes*, Einsiedeln: Johannes, 31993 (11981), S. 121–123.

timo atsigrėžus į žmones“, bet dėl bendros liturginės maldos krypties, krikščioniškojoje tradicijoje žinomos kaip „atsigrėžimas į rytus“. Atsigrėžti į rytus ir liturginėje, ir asmeninėje maldoje buvo visuotinis ankstyvosios Bažnyčios paprotys ir nuo to laiko – nuosekli Bažnyčios tradicija Rytuose ir Vakaruose. Šiame straipsnyje mėginasi argumentuoti, kodėl šios praktikos atgavimas būtinas šiandieninės Bažnyčios tolesnei gerovei.

MALDOS ORIENTACIJA ANKSTYVOJOJE BAŽNYČIOJE

Daugelyje didžiųjų religijų kūno padėti maldos metu ir šventųjų vietų išsidėstymą lemia „šventoji kryptis“. Religijotyroje terminas „šventoji kryptis“ dera labiau negu „orientacija“, nes pastarasis nurodo specifinį atsigrėžimą į „Orientą“, į rytus. Maldos orientacija buvo visuotinis paprotys, senajame pasaulyje paplitęs tarp įvairių saulės garbinimo formų nuo Viduržemio jūros kraštų iki Indijos⁵. Norint deramai suprasti šventąją kryptį krikščionybėje, mums privalu apsvarstyti atsiskyrimo nuo judaizmo procesą. Diasporos žydai meldėsi atsigrėžę Jeruzalės link, tiksliau, transcendentinio Dievo artybės link (*shekinah*) Jeruzalės Šventyklos Šventųjų šventoje (plg. *Dan 7, 10*). Netgi po Šventyklos išgriovimo sinagogos liturgijoje buvo išlaikytas paprotys atsigrėžti į Jeruzalę. Šitai žydai išreiškė savo eschatologinę Mesijo atėjimo, Šventyklos atstatymo ir Dievo Tautos surinkimo iš diasporos viltį.

Atsigrėžimas į Jeruzalę maldoje buvo neatskiriamai susijęs su mesijine Izraelio viltimi⁶. Todėl dėl šventosios krypties ir kilo vienas tų nesutarimų, kurie galiausiai atvedė prie krikščionybės atsiskyrimo nuo judaizmo. Krikščionys jau grėžėsi nebe į žemiškąją Jeruzalę, o į naująją, dangiškąją Jeruzalę. Jie tvirtai tikėjo, kad kai Viešpats vėl šlovingai ateis teisti pasaulio, Jis surankios savo išrinktuosius, idant iš jų sudarytų šį dangiškąjį miestą. Tekanti saulė buvo laikoma derama šios eschatologinės vilties išraiška. Nuo pat ankstyviausių laikų krikščionims savaime suprantama buvo melstis atsigrėžus į rytus⁷.

Naujajame Testamente ypatinga atsigrėžimo į rytus garbinant reikšmė nėra eksplikuojama. Tačiau netgi čia tradicija aptiko daugybę bibliinių nuorodų į tokius simbolius – pavyzdžiui, teisumo saulė (*Mal 3, 20*), iš aukštybių auštanti diena (*oriens ex alto; Lk 1, 78*), nuo saulėtekio kylantis angelas su Gyvojo Dievo antspaudu

(*Apr 7, 2*), ką ir kalbėti apie visą šviesos įvaizdyną Evangelijoje pagal Joną. Pasak ankstyvųjų krikščionių egzegezės, Žmogaus Sūnaus atėjimo su galia ir didžia šlove ženklas, kaip žaibas tvykstelintis iš rytų ir nušvintantis iki pat vakarų, yra Kryžius (*Mt 24, 27; 30*).

Esama įtakingų duomenų, jog jau nuo II a. didžiojoje dalyje krikščioniškojo pasaulio melstasi atsigrėžus į rytus⁸. To priežastis skaidriai paaikškino Origenas, gyvenęs ir rašęs III a. pirmoje pusėje Aleksandrijoje ir Palestinos Cezarėjoje. Savajame traktate „Apie malda“ (apie 231 m. po Kr.) jis rašo: „O dabar turime pridurti keletą pastabų krypties, kuria meldamiesi turime būti atsigrėžę, klausimu. Yra keturi ašiniai taškai: šiaurė, pietūs, rytai ir vakarai. Išsyk turėtų būti aišku, kad tekančios saulės kryptis akivaizdžiai nurodo, jog turėtume melstis palinkę ta kryptimi – tai veiksmas, simbolizuojantis sielą, žvelgiančią ten link, kur užteka *tikroji šviesa*“⁹.

Tas pagrindimas, kurį Origenas pateikia krikščioniškosios maldos orientacijai paaikškinti, pratęsia motyvus, aptinkamus jau Aleksandrijos žydų egzegezėje. Sykiu jo argumentacija persismelkusi ketvirtosios Evangelijos simbolizmu: joje Kristus atskleidžiamas kaip pasaulio šviesa. Rytinė maldos kryptis priimama kaip savaime suprantama, nes ji priklauso tiems Bažnyčios papročiams, kurių privalu laikytis, nors jų prasmė ir nėra kiekvienam žinoma. Origenas liudija, kad grėžimasis į rytus, drauge su kitais ritualais, „buvo perduotas ir patikėtas mums Vyriausiojo Kunigo bei jo sūnų“, taigi yra gavęs pradžią iš Kristaus ir jo apaštalų¹⁰.

Rytų kryptis taip pat buvo labai svarbi ir mirčiai bei laidojimui. Grigalius Nysietis rašė, kaip jo sesuo švento gyvenimo Makrina prieš pat savo mirtį tesikalbėjo vien su Kristumi, nenuilstamai į jį žvelgdama, „kadangi jos lova buvo pasukta saulės užtekėjimo kryptimi“¹¹. Noras atsigrėžti į Kristų, antrąsyk ateisiantį iš rytų, skatino mirusiuosius laidoti tekančios saulės kryptimi – tai akivaizdžiai matyti ankstyvųjų krikščionių laidojimo vietose Galijoje, Italijoje ir Šiaurės Afrikoje. III a. vidurio kankinių aktai liudija, jog savo kankinystės valandą krikščionys melstis atsigrėždavo į rytus.

Erikas Petersonas atskleidė glaudų ryšį tarp rytuosna nukreiptos maldos ir kryžiaus; tas ryšys akivaizdus vėlių vėliausiai pokonstantiniškuoju laikotarpiu. To meto sinagogose kampas, kuriame buvo Toros ritinių saugojimo vieta, nurodė *qibla*, maldos kryptį į Jeruzalę. Tarp krikščionių visuotinai įsigalėjo paprotys maldos kryptį pažymėti ant rytinės sienos esančiu kryžiumi:

⁵ Pamatinis veikalas apie orientaciją maldoje ir liturgijoje yra Dölger, F. J., *Sol salutis: Gebet und Gesang im christlichen Altertum mit besonderer Rücksicht auf die Ostung in Gebet und Liturgie*, Münster: Aschendorff, 1925 (1920).

⁶ Žr. Peterson, E., *Frühkirche, Judentum und Gnosis: Studien und Untersuchungen*, Freiburg: Herder, 1959, S. 1–4; Bouyer, L., *op. cit.*, p. 17–20.

⁷ Visai neseniai taip argumentavo: Wallraff, M., *Christus verus sol: Sonnenverehrung und Christentum in der Spätantike*, Münster: Aschendorff, 2001, S. 60–88.

⁸ Dölger, F. J., *op. cit.*, S. 136–286.

⁹ Origenas, *De oratione* 32: GCS Orig. II, 400.21–26.

¹⁰ Origenas, *Hom. in Num.* V,1: GCS Orig. VII, 26.14–27.3.

¹¹ Grigalius Nysietis, *Vita S. Macrinae*: PG 46, 984B.

taip daryta ir bazilikų apsidėse, ir privačiose patalpose – pavyzdžiui, vienuolių ir atsiskyrėlių kambariuose¹².

Šiame kontekste verta prisiminti ir maldos kryptį islame. Iš pradžių Mahometas sekė žydų papročiu melstis Jeruzalės kryptimi. Vėliau jo pozicija pakito, nemaža dalimi ir dėl to, kad jo skelbimas tarp žydų didelės sėkmės nesulaukė, ir tuomet jis perėmė senovinės arabų tradicijos elementus. 624 m. Mahometas nurodė, kad musulmonų ritualinė malda (*salat*) turi būti nukreipta griežtai į Mekos Kaabą. Su krikščionybe polemizuojantys islamo autoriai vėliau pasmerks krikščionišką paprotį

Veliuonos Švč. M. Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios altorius. 1966. Grambos nuotr. KPC archyvas

meldžiantis atsigręžti į rytus kaip saulės garbinimo recidyvą. Prieš įvesdinant maldos nišą (*mihrab*) mečetėse, islamo *qibla* buvo nurodoma specialiais akmenimis, panašiai kaip kad krikščionių kulto vietose rytinė siena būdavo pažymima kryžiumi¹³.

Siriška *Didascalía apostolorum*, IV a. Bažnyčios nuostatai, kurie remiasi graikišku originalu, kilusiu, kaip

manoma, iš III a. pradžios, nurodo, kad liturginis susirinkimas maldos metu turįs atsigręžti į rytus¹⁴. Psalmės eilutė, kuri pasitelkiama šios taisyklės autentiškumui pagrįsti („Giedokite šlovės giesmę Viešpačiui – tam, kuris joja dangų dangumi į rytus“; *Ps* 67 (68), 34), suvokiama kaip Viešpaties dangun žengimo pranašystė. Dangun žengimo metu Kristus pakilo rytuosna, į Rojaus vietą (*Pr* 2, 8), iš kur ir laukiama jo antrojo atėjimo. Ankstyvųjų krikščionių viltį gyvai išreiškia sušukimai „Ateik, Viešpatie Jėzau“ (*Apr* 22, 20) ir „Mūsų Viešpatie, ateik“ (*Maranatha*, *1 Kor* 16, 22). Kad malda į rytus turėjo eschatologinės reikšmės, galima aiškiai suvokti iš pirmojo siriškos *Didascalía Addai* kanono (tekstas veikiausiai priklauso IV a. antram ketvirčiui): „Todėl apaštalai paskyrė jums melstis į rytus, kadangi „kaip žaibas tvykstelėja iš rytų ir nušvinta iki vakarų, taip bus ir su Žmogaus Sūnaus atėjimu“ (*Mt* 24, 27). Lai iš to mes pažinsime ir suprasime tai, kad Jis staiga pasirodys iš rytų“¹⁵.

Abu šie Bažnyčios nuostatai yra juo informatyvesni todėl, kad pateikia ne kokio paskiro teologo mąstymą, bet veikiau, apeliuodamos į tradiciją, nustato bendrąją taisyklę. Kaip ir Origeno tekste, ši tradicija atsekama iki pačių apaštalų. *Didascalía Addai* kanonas savo stipria Viešpaties antrojo atėjimo viltimi suteikia senoviškumo išpūdį.

IV a. pabaigos *Constitutiones apostolorum*, kuris remiasi vadinamosios *Traditio apostolorum* tekstu – aštuntoje knygoje, po katechumenų išprašymo, visuotinės tikinčiųjų maldos ir ramybės palinkėjimo, diakonas paskelbia: „Atsistokime prieš Viešpatį su baime ir drėbėjimu, atnašaudami Jam auką“¹⁶. Tikėtina, kad tuo metu taip pat būdavo ir atsigręžiama į rytus. Palyginę graikiškąją, koptiškąją ir etiopiškąją liturgijas, aptinkame panašius diakono paraginimus stovėti statiems ir žvelgti į rytus anaforos pradžioje ir jos metu. Egiptietiškoje Šv. Morkaus liturgijoje diakonas prieš Trishagioną išžangą paskelbia: „Jūs, kurie sėdite, atsistokite... paisykite rytų“. Prieš anaforą vykstančiame dialoge, kuris bendras visoms liturginėms tradicijoms, atliepas *Habemus ad Dominum*, sekantis paskui kvietimą *Sursum corda*, veikiausiai implikuoja, kad bendruomenė yra atsigręžusi į rytus. Ankstyvojoje Bažnyčioje širdžių pakėlimą lydėdavo išraiškingi gestai: stovėjimas, rankų kėlimas, žvelgimas ir, užvis labiausiai tikėtina, atsigręžimas į rytus¹⁷.

Daugelis Augustino pamokslų baigiasi malda, kurios išžanga rankraštinėje tradicijoje būna kokia nors trumpa formulė, antai *Conversi (ad Dominum)*. Kartais

¹² Žr. Peterson, E., *op. cit.*, S. 10–14, 15–35.

¹³ Wensinck, A. J., „Kibla I“, in: *Encyclopédie de L'Islam. Nouvelle Édition*, t. V, Leiden–Paris: Brill, 1986, p. 84–85.

¹⁴ *Didascalía apostolorum* 12: CSCO 407, 144.

¹⁵ *Didascalía Addai*, can. 1: CSCO 367, 201.

¹⁶ *Constitutiones apostolorum* VIII,12,2: SC 336, 176.

¹⁷ Taft, R. F., „The Dialogue before the Anaphora in the Byzantine Eucharistic Liturgy. II: The *Sursum corda*“, in: *Orientalia Christiana Periodica*, 1988, 54, p. 74–75.

ta malda būna surašyta visa – pavyzdžiui, šiame pamoksle: „Atsisukime į Viešpatį Dievą ir Visagalį Tėvą, ir tyra širdimi teikime Jam gausias padėkas, kiek tik mūsų menkumas mums leidžia. Visa savo širdimi ir protu melskime Jo nepaprasto gailėstingumo, idant Jis teiktusi išgirsti mūsų maldas iš savo malonės. Tegu Jis savo galia nuvaro priešą tolyn nuo mūsų veiksmų ir minčių. Tegu Jis pagausina mūsų tikėjimą, valdo mūsų protą, suteikia mums dvasiškų minčių ir veda mus į savo palaimą, per Jėzų Kristų savo Sūnų. Amen“¹⁸. Paragimimas atsigręžti į Viešpatį aprėpia ir atsigręžimą į rytus. Augustinas aiškiai paliudija, kad tai yra seniai nusistovėjęs paprotys: „atsistodami maldai, atsisukame į rytus“¹⁹.

Liturginės orientacijos simboliškumas akivaizdus krikšto apeigose, aprašomose IV a. mistagoginėse katechezėse – pavyzdžiui, Ambraziejaus, (Pseudo) Kirilo iš Jeruzalės ir Teodoro iš Mopsuestijos. *Apotaxis* dalyje katechumenas atsigręžia į vakarus, idant atsižadėtų Šėtono, o tuomet atlieka fizinį *conversio* rytų kryptimi, idant pavestų save Kristui²⁰.

Patristinės epochos pabaigoje matome, jog skirtingų tradicijų teologai sutaria, kad malda atsigręžus į rytus išties yra viena savitų praktikų, kuria krikščionybė išsiskiria iš kitų Artimųjų Rytų religijų²¹.

ANKSTYVOJI LITURGIJA IR BAŽNYČIŲ ARCHITEKTŪRA

Maldos kryptis rytuosna buvo lemiamą ankstyvajai krikščionių liturgijai. Priešingai nei plačiai manoma, anaiptol nebuvo visuotinai priimta, kad prie altoriaus stovintis kunigas švęsti Eucharistijos atsigręžtų į žmones²².

Nors krikščionių bendruomenės joms priklausančius pastatus skirdavo liturginiam garbinimui ir iki Konstantino akto, seniausi paminklai išlikę beveik vien iš IV a., kai oficialus krikščionybės pripažinimas paskatino bažnyčių statybos proveržį. Išlikusios siriškos bažnyčios dažniausiai seka bazilikos modeliu, panašiai kaip ir to meto sinagogos, tačiau bažnyčios dažniausiai statytos apsidėmis atgręžtos į rytus. Ypač informatyvūs archeologiniai radiniai Šiaurės Sirijoje ir Mesopotamijoje. Ten, kur dar yra išlikę duomenų, leidžiančių spręsti apie altoriaus padėtį (nors tokių atvejų ir reta), altorius būdavęs arba tik truputį atitrauktas nuo rytinės sienos, arba tiesiai prieš ją. *Bema*, pakylėta platforma pasta-

to viduryje, buvo perimta iš sinagogos. Per Sirų rytietiškas (chaldėjų) apeigas vyskupas su kunigais sėdėdavo pagrindinėje navoje, vakarinėje *bema* pusėje, pasisukę apsidės link. Psalmidija ir skaitiniai, sudarantys Žodžio liturgijos dalį, būdavo atliekami nuo *bema*. Tuomet kunigai procesija eidavo į rytus prie altoriaus atlikti Eucharistijos liturgijos.

Ankstyvųjų bažnyčių pastatų Artimuosiuose Rytuose struktūra buvo igimtai susijusi su sinagogų architektūra, o semitų kilmės krikščionių bendruomenės itin ištikimai sergėjo kai kuriuos žydų kulto elementus. *Be-*

Veliuonos Švč. M. Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios altorius. 2003. A. Petrašiūno nuotr. KPC archyvas

ma išdėstymas taip pat buvo paplitęs ir sirų vakarietiškoje tradicijoje; galimas daiktas, jis buvo žinomas Bizantijos apeigose. Drauge Sirijos bažnyčios dažniausiai buvo orientuotos ta pačia kryptimi, kaip ir apsidė, ir mokslininkai plačiai sutaria, kad celebrantas turėjo stovėti

¹⁸ Augustinas, *Sermo* 67: PL 38, 437.

¹⁹ Augustinas, *De sermone domini in monte*, II,5,18: CCL 35, 108.

²⁰ Plg. Dölger, F. J., *Die Sonne der Gerechtigkeit und der Schwarze: Eine religionsgeschichtliche Studie zum Taufgelöbnis*, Münster: Aschendorff, 1918.

²¹ Žr. ypač Joną Damaskietį, *Expositio fidei* 85 (IV 12): ed. B. Kotter (PTS 12), p. 190–191.

²² Toks buvo išsamios Nušbaumo studijos aptarimo rezultatas; žr. Nušbaum, O., *Der Standort des Liturgen am christlichen Altar vor dem Jahre 1000: Eine archäologische und liturgiegeschichtliche Untersuchung*, 2 vol., Bonn: Hanstein, 1965; žr. J. A. Jungmanno recenziją Nušbaumo knygai (in: *Zeitschrift für Katholische Theologie*, 1966, 88, S. 445–450) ir Metzger, M., „La place des liturges à l’autel“, in: *Revue des sciences religieuses*, 1971, 45, p. 113–145.

prieš altorių, kartu su bendruomene žvelgdamas į rytus²³.

Apsidės orientavimas į rytus buvo plačiai pripažįstamas jau ankstyvaisiais amžiais. Tai taip pat akivaizdu iš išlikusių paminklų Mažojoje Azijoje, Graikijoje, Norike ir Dalmatijoje. Į rytus orientuotą įėjimą turinčios bazilikos daugiausia aptinkamos Romoje ir Šiaurės Afrikoje, kur buvo kruopščiai sekama Romos bažnyčios papročiais. Ten, kur bažnyčios būdavo statomos ant šventųjų kapų, šių itin gerbiamų *memoriae* išsidėstymas sąlygo-davo pastato planą ir kartais neleisdavo atgręžti apsidės į rytus. Faktą, kad dauguma Romos bazilikų nesilaiko rytų–vakarų ašies, paaiškinti nesunku: bažnyčios būdavo statomos ant ankstesnių pamatų; jau Konstantinui valdant, pasaulietinius pastatus pradėta pritaikyti krikščionių naudojimui; visų svarbiausia, nukrypimą nuo rytų–vakarų ašies lėmė tankiai apgyvento miesto gatvių plano apribojimai (pvz., Šv. Klemenso bazilikos įėjimas iš gatvės yra atsuktas į pietryčius).

Buvo pateikta įvairių hipotezių dėl liturginės maldos krypties bazilikose, kur įėjimas yra rytuose, o apsidė – vakaruose. Pasak Bouyer, visas susirinkimas – ir už altoriaus stovintis celebrantas, ir navoje esantys žmonės – eucharistinės maldos metu atsisukdavę į rytus²⁴. Šis teiginys susilaukė kritikos, paremtos tuo, kad neįmanoma nė pagalvoti, jog žmonės atsuktų nugaras altoriui, nes nuo ankstyviausių laikų altorius buvo laikomas šventu objektu, netgi Kristaus atvaizdu²⁵. Klausas Gamberis pateikia argumentus, kad bazilikose su rytiniais įėjimais tikintieji nebūdavo tiesiogiai atsigrežę į altorių, tačiau neatsukdavo ir nugarų. Pastarasis veiksmas būtų išties neįmanomas dėl altoriaus ir ant jo atnašaujamos aukos šventumo. Šoninėse navose esantiems žmonėms norint atsigrežti į rytus, tereikėdavo tik šiek tiek pakeisti padėtį; tada altorius būtų jiems iš kairės arba iš dešinės. Toks spėjimas atrodytų tikėtinas, – ypač jei altorius stovėdavo centrinėje navoje. Tokiu atveju Eucharistinės maldos metu bendruomenė būtų žvelgusi ta pačia kryptimi kaip ir celebrantas, į atviras bažnyčios duris, pro kurias navą užliedavo tekančios saulės šviesa – prisikėlusio Kristaus ir jo antrojo šlovingo atėjimo simbolis²⁶.

Esama rimtų prieštaravimų Bouyer ir Gamberio pasiūlytomis hipotezėms. Bent jau kalbant apie didžiąsias bazilikas kvestionuotina, ar Eucharistijos metu žmonės daugiausia stovėdavo būtent šoninėse navose, kurios būdavo naudojamos ir neliturginėms reikmėms, antai mirusiesiems paminėti skirtiems valgiams (*refri-*

geria). Dar kontroversiškesnis požiūris, kad rytinį įėjimą turinčiose bazilikose visas susirinkimas atsisukdavęs atvirų durų kryptimi. Tačiau mūsų sprendimo šiuo klausimu neturėtų nulemti šiuolaikiški supratimai. Senojo pasaulio religinės praktikos kontekste šis liturginis gestas neatrodo toks neįprastas, koks galėtų pasirodyti mūsų dienomis. Antikoje buvo visuotinai paplitęs paprotys melstis atviro dangaus kryptimi; tai reiškė, kad uždaroje patalpoje maldai būdavo atsiskukama į atviras duris ar langą. Tai liudija žydų ir krikščionių šaltiniai (žr. *Dan* 6, 10; *Tob* 3, 11; *Apd* 10, 9). Babilono Talmudas perduoda Rabbi Hiyya bar Abba nurodymą, liepiantį nesimelsti kambarėje be langų²⁷. Traktate „Apie maldą“ Origenas aptaria problemas, išskylančias tuomet, jeigu namai neturi durų ar langų, atgręžtų į rytus. Jis teigia, kad tuomet dera į rytus atsigrežti pačiam, kadangi tai pamatinis krikščioniškosios maldos principas, o atsigrežimas į atvirą dangų, kita vertus, tesąs tik susitarimo dalykas²⁸. Esama archeologinių duomenų, leidžiančių manyti, jog I a. po Kr. Galilėjos sinagogų įėjimas buvo atsuktas į Jeruzalę. Panašu, jog visas susirinkimas maldai atsigreždavo į atviras duris, ir šitaip žvelgė šventojo miesto kryptimi.

Kita argumentą galima formuluoti pradedant pastebėjimu, kad atsigrežimą į rytus lydėdavo žvelgimas aukštyn, būtent į dangų rytuose – jis buvo laikomas Rojaus vieta ir Kristaus antrojo atėjimo scena. Kaip minėta, širdžių pakylėjimas per kanoną ar anaforą taip pat apėmė stovėjimą, rankų pakėlimą ir žvelgimą į viršų. Daugelio bazilikų apsidės ir triumfo arkos neatsitiktinai buvo išpuoštos didingomis mozaikomis; jų ikonografinės programos dažnai atskleidžia glaudų ryšį su pojomis švenčiama Eucharistija²⁹. Mozaikos galbūt pasitarnaudavo ir tam, kad atkreiptų liturginio susirinkimo dėmesį – Eucharistinės maldos metu žmonių akys būdavo pakeltos. Prie altoriaus stovintis kunigas taip pat meldavosi ištiestomis, iškeltomis rankomis (kaip moters figūrėlė iš Romos katakombų, žinoma *Orans* vardu), neatlikdamas jokių tolesnių ritualinių gestų. Ten, kur altorius būdavo prie apsidės įėjimo ar centrinėje navoje, priešais jį stovintis celebrantas galėdavo nesunkiai pažvelgti aukštyn apsidės kryptimi. Su savo puikio mis dangiškąjį pasaulį vaizduojančiomis mozaikomis apsidė galėjo nurodyti „liturginius rytus“ ir drauge maldos fokusą.

Net jeigu priimtume prielaidą, kad rytinį įėjimą turin-

²³ Sirijos bažnyčių architektūros klausimu žr. Bouyer, L., *op. cit.*, p. 24–39; Taft, R. F., „Some Notes on the Bema in the East and West Syrian Traditions“, in: *Orientalia Christiana Periodica*, 1968, 34, p. 326–359.

²⁴ Bouyer, L., *op. cit.*, p. 55–56.

²⁵ Pz., Vogel, C., „L'orientation vers l'Est du célébrant et des fidèles pendant la célébration eucharistique“, in: *L'Orient Syrien*, 1964, 9, p. 26–29.

²⁶ Gamber, K., *Liturgie und Kirchenbau: Studien zur Geschichte der Meßfeier und des Gotteshauses in der Frühzeit*, Regensburg: Pustet, 1976, S. 23–25.

²⁷ Babilono Talmudas, *Berakhot* 5,1 (31a); 5,5 (34b).

²⁸ Origenas, *De oratione* 32: GCS Orig. II, 400–401.

²⁹ Plg. Belting-Ihm, C., *Die Programme der christlichen Apsismalerei vom 4. Jahrhundert bis zur Mitte des 8. Jahrhunderts*, Stuttgart: Steiner, 1992.

čiose ankstyvosiose krikščionių bazilikose kunigas ir žmonės būdavo atsisukę vieni į kitus, galime išsakyti bet kokio vizualinio kontakto galimybę, bent jau kanono metu. Kad ir kaip ten būtų, altoriuje ne kažin ką tebuvo galima pamatyti, nes ritualiniai gestai, antai kryžiaus ženklas, altoriaus bučiavimas, priklaupimas ir pakylėjimas buvo pridėti tik vėliau. Įsidėmėtina, kad senojo pasaulio ir ankstyvųjų Viduramžių krikščionys tikro dalyvavimo liturgijoje nebūtų sieję su žiūrėjimu į celebrantą bei jo veiksmus. *Celebratio versus populum* šiuolaikinė prasme ankstyvojoje Bažnyčioje buvo nežinomas.

LITURGINĖS MALDOS KRYPTIS: TEOLOGINIAI ASPEKTAI

Kokia prasme ankstyvųjų krikščionių praktika liturginės maldos metu visiems atsisukti viena bendra kryptimi tebėra svarbi šiandieniam Bažnyčios gyvenimui? Savo enciklikoje *Mediator Dei* Pijus XII giria ankstyvosios liturgijos studijas, tačiau taip pat ir perspėja nepasiduoti klaidingam „archaizmui“:

Ankstyvųjų amžių liturgija išties nusipelno visokeriopos pagarbos. Tačiau senovinė vartosena neturi būti laikoma tinkamesne ir deramesne – nei kaip tokia, nei savo reikšme vėlesniems laikams bei naujoms situacijoms – remiantis vien tuo paprastu pagrindu, kad ji atsiduoda senovės prieskoniu bei aromatu. [...] Nėra nei išmintinga, nei pagirtina visomis įmanomomis priemonėmis viską suvesti į senovę.³⁰

Dažnas rėmimasis krikščionių tikėjimo pamatus paklojusių ankstyvųjų Bažnyčios Tėvų mokymu bei praktika neabejotinai yra gyvybiškai svarbus Bažnyčios gyvenimui; tačiau toks patristinis *ressourcement* nėra savaime pakankamas. Johnas Henry Newmanas bei Oksfordo sąjūdis savo tvirtinimą, jog Anglikonų bažnyčia atstovaujanti *Via Media* tarp Romos Bažnyčios nuklydimų ir protestantizmo atskalos, grindė būtent „senoviškumo“ principu. Didžioji Newmano išvalga ir buvo ta, kad pati viena apeliacija į senovę neturi galios, nes ji negali paaiškinti krikščioniškojo mokymo bei kulto raidos, kuri vyko jau apaštalu amžiuje ir per Viduramžius tebesitęsė iki mūsų dienų; jos autentiškumą patvirtina neklystamas Katalikų Bažnyčios Magisteriumas. Dieviškąjį apreiškimą pasauliui kartą ir visiems laikams suteikė įkvėptieji mokytojai. Nepaisant to, ji priėmė ir toliau perdavė žmonėms, todėl jo visiškam nuskaidrinimui reikėjo laiko ir apmąstymo³¹.

³⁰ Pius XII, *Litterae Encyclicae de Sacra Liturgia „Mediator Dei“*, in: *Acta Apostolicae Sedis*, 1947, 39, p. 545 (Nr. 61–62).

³¹ Newman, J. H., *An Essay on the Development of Christian Doctrine*, new edition, London: Basil Montagu Pickering, 1878, p. 29–30.

³² Ratzinger, J., „Der Katholizismus nach dem Konzil“, S. 252–255.

Ankstyvoji Ratzingerio liturginės reformos kritika atitinka kertinę Newmano išvalgą ir apnuogina įdomią liturginio purizmo dviprasmybę: šis svyruoja tarp archaizmo tendencijos ir nekontroliuojamo impulso mestis prieš naujovių³². Tikėjimo mokslo kongregacijos prefektas beveik po dvidešimt metų šią kritiką pakartojo garsiajame „Ratzingerio raporte“, pridurdamas tai, kad Viduramžiais, o daugeliu atžvilgių – ir Baroko amžiuje, liturgija įgijo gelmę ir brandą, kurių negalima lengva ranka atsikratyti³³.

Stulbinamas tokio archaizmo pavyzdys yra dažnai išsakoma mintis, kad švenčiant Eucharistiją kunigas turįs būti atsisukęs į žmones, kadangi tokia buvusi Jėzaus padėtis apaštalu atžvilgiu Paskutinės Vakarienes metu. Toks sumanymas turi du fundamentalius trūkumus. Pirma, tylomis tariama, kad ritualinis Eucharistijos pavidalas yra ar bent jau turi būti Paskutinės Vakarienes atkūrimas. Naujosios Sandoros sakramentas buvo įsteigtas žydu valgio apeigų kontekste, tačiau Kristus liepė jo atminimui atkartoti būtent tą naująją tikrovę, o ne patį valgymą kaip tokį. Eucharistinė Mūsų Viešpaties Kūno ir Kraujo kančia įamžina (*perpetuates*) išganingąją Kryžiaus auką iki tol, kol Jis ir vėl šlovingai ateis. Krikščionių garbinimas yra nuoroda į Velykų slėpinį, t. y. į Kristaus kančios, mirties ir prisikėlimo tikrovės visumą, ir jo negalima redukuoti į „valgio“ kategoriją. Todėl visiškai normalu, kad jau ankstyviausiais laikais ši naujoji tikrovė buvo atskirta nuo savo žydiško konteksto ir įgavo savitą ritualinį pavidalą. Net jeigu bendruomenės valgis ir buvo pirminis Eucharistijos pavidalas, negalima apgręžti pirmųjų amžių raidos, kai Eucharistija vystėsi liturginio ritualo linkme³⁴.

Antrasis šios minties trūkumas yra klaidingas požiūris į pačią Paskutinę Vakarienę. Jėzaus Kristaus amžiuje valgytojais buvo pratę prigulti ant pusračiū sustatytų gultų. Maistui ir indams padėti buvo naudojami maži staliukai. Garbės vieta buvo dešinėje pusračio pusėje (*in cornu dextro*). Maždaug nuo XII a. vaizduojant Paskutinę Vakarienę buvo priimta to meto susodinimo tvarka, taigi Jėzus užima garbės vietą didelio stalo viduryje, o apaštalai susėdė jam iš dešinės ir kairės – pavyzdžiui, taip yra garsiojoje Leonardo da Vinci freskoje Milane. Tokio tipo atvaizdą galbūt turėjo omeny Martynas Liuteris, 1526 m. pasiūlęs, kad kunigas prieš altoriaus visuomet turėtų būti atsisukęs į žmones, kaip Kristus neabejotinai buvęs Paskutinės Vakarienes metu³⁵. Tačiau Liuteris dėl šio dalyko pernelyg nesispyrė, ir atitrauktus, viduryje stovinčius stalus Viešpaties

³³ Ratzinger, J., *Zur Lage des Glaubens. Ein Gespräch mit Vittorio Messori*, München: Neue Stadt, 1985, S. 136–137.

³⁴ Ratzinger, J., *Geist der Liturgie*, S. 68–69; panašiai Jungmann, J. A., „Der neue Altar“, S. 375.

³⁵ Luther, M., „Deutsche Messe und Ordnung Gottesdiensts, „Des Sonntags für die Laien““, in: WA, XIX, 80.

Vakarienės šventimui įvedė tik paskiri reformatų kunigai. Dauguma liuteronų bažnyčių bendrą liturginės maldos kryptį išlaikė iki visai neseno meto. Tiesą sakant, po Vatikano II Susirinkimo kilusius reikalavimus švęsti Komuniją atsigręžus į žmones anglikonų ir protestantų teologai pasitiko priešiška³⁶.

Tiesa, lotyniškojoje Bažnyčioje kosmologinė orientacija ir ją lydintis eschatologinis simbolizmas laipsniškai buvo prarasti. Vėlų vėliausiai nuo XVI a. statyti bažnyčias išilgai rytų–vakarų ašies Vakaruose nebeliko visuotinai priimta. De Blaauwas užfiksuoja svarbiausius šios raidos etapus ir parodo kaip, nebesuprantant orientacijos principo, galėdavo atsirasti neteisingų ankstyvosios Romos bažnyčių architektūros supratimų³⁷. Galbūt altoriaus pastatymą orientuojant į rytus laikyti lemtingu raktu teisingam Eucharistijos šventimui yra dar vienas toks „archaizmas“?

Į šį klausimą teigiamai atsakyti galėtume tik tuomet, jeigu mums rūpėtų vien geografinis bažnyčios ir altoriaus išdėstymas. Tačiau čia nuo atsakymo priklauso bendra kunigo ir žmonių kryptis liturginėje maldoje – kryptis, kuri pranoksta atsigręžimą į vieną iš ašinių taškų. Prieš mėgindamas nuskaidrinti išliekamąją teologinę ir dvasinę šios praktikos reikšmę, norėčiau atkreipti dėmesį į tai, jog bendra maldos kryptis iki pat neseniai buvo faktiškai visuotinė lotynų Bažnyčios praktika ir yra liturginio paveldo dalis bizantiškos, siriškos, armėniškos, koptiškos ir etiopiškos tradicijų Bažnyčiose. Tai tebėra galiojantis paprotys daugumoje Rytų apeigų Bažnyčių, bent jau anaforos metu. Nors kelios Rytų apeigų katalikų Bažnyčios, pavyzdžiui, maronitų ir sirų-malabarų, neseniai priėmė *celebratio versus populum*, tai nulėmė moderni lotynų Bažnyčios įtaka, o ne jų pačių autentiškų tradicijų sergėjimas. Dėl šios priežasties Rytų Bažnyčių kongregacija 1996 m. sausio 6 d. instrukcijoje *Il Padre incomprendibile* paskelbė, kad senovinė meldimosi į rytus tradicija turi gilią liturginę bei dvasinę vertę ir turi būti išsaugota Rytų apeigose³⁸.

Kardinolas Ratzingeris pabrėžia, kad senovinė praktika, kai kunigas ir žmonės žvelgia ta pačia kryptimi, išreiškia Eucharistijos kaip bendro Trejybės kulto akto prigimtį. Visas susirinkimas būva susivienijęs žvelgdamas į rytus, t. y. atsigręždamas į Viešpatį. Ratzingeris nepaprastai svarbiu dalyku laiko tai, kad šis kosminis simbolizmas buvo įtrauktas į bendruomenės šventimą. Per konkretų liturginį gestą išsiskleidžia tik-

roji Eucharistijos vieta ir jos kontekstas – visas kosmosas. Kosminis iš rytų tekančios saulės ženklas interpretuotas dvejopai: pirma, kaip prisikėlusio Kristaus ženklas ir drauge kaip Tėvo galios bei Šventosios Dvasios veikimo ženklas; antra, kaip Kristaus *parousia* vilties ženklas. Todėl bendra orientacija liturginėje maldoje ne tik perteikia Trejybinių Eucharistijos matmenį, bet taip pat yra ir vilties teologijos liudijimas³⁹; ji įgyvendina krikščioniškąją kosmoso ir istorijos sintezę.

Kosminis sakramentinio kulto simbolizmas leidžia pasauliui pasilikti atviram transcendentinei tikrovei. Maldos orientacija nusidriekia anapus regimojo altoriaus, prie būsimosios šlovės, laukiamos ir numatomos švenčiant Eucharistijas. Ta pačia kryptimi kaip ir tikintieji žvelgiantis, prie altoriaus stovintis kunigas veda Dievo tautą jos keliu pasitikti ateisiančio Viešpaties. Šis judėjimas link Viešpaties, kuris yra „tekanti istorijos saulė“, kilniausią išraišką įgavo pirmojo tūkstantmečio šventovėse, kur Kryžiaus arba pašlovinto Kristaus atvaizdai žymi susirinkimo žemiškosios maldingos kelionės tikslą. Toks Viešpaties dairymasis palaiko gyvą eschatologinį Eucharistijos pobūdį ir primena mums, kad sakramento šventimas yra dalyvavimas dangiškojoje liturgijoje, taip pat ir būsimosios šlovės gyvojo Dievo akivaizdoje laidas. Ši trejybinė dinamika suteikia Eucharistijai didybės ir apsaugo paskirą bendruomenę nuo užsidarymo savyje, atveria ją šventųjų susirinkimui dangiškajame mieste, kaip kad tai vaizduojama *Laiške žydams* (12, 22–24)⁴⁰.

Kardinolas Christophas Schönbornas išplėtoja šią mąstymo giją, pridurdamas mintį, jog visa liturgija švenčiama *obviam Sponso*, atsigręžus į Sužadėtinį. Šitaip tikintieji iš anksto laukia Viešpaties antrojo atėjimo ir gali būti prilyginti mergelėms Evangelijos prilyginime: „Vidurnaktį pasigirdo balsai: „Štai jaunikis! Išeikite pasitikti!““ (Mt 25, 6). Schönbornas pabrėžia, kad konkretūs ženklai ir gestai, antai bendra liturginės maldos kryptis, yra gyvybiškai svarbūs norint „įkūnyti“ tikėjimą⁴¹.

Ir atvirkščiai – nuolatinė kunigo ir žmonių pozicija veidas į veidą simbolizuoja pati save, keldama mintį apie uždara ratą. Krikščionių bažnyčios idealas nėra apskritas pastatas su centre esančiais altoriumi, sakykla ir *sedilia*; nėra vien atsitiktinumai ir tai, kad šio tipo pavyzdžių vargiai terandama iki antros XX a. pusės. *Celebratio versus populum* yra linkusi sumažinti transcendentinį Eucharistijos matmenį tiek, kad gimsta už-

³⁶ Žr. Macquarrie, J., „Subjectivity and objectivity in theology and worship“, in: *Worship*, 1967, 41, p. 152–160; Walther, V., „„Celebratio versus populum““. Evangelisches Echo und Fragen an den evangelischen Gottesdienst“, in: *Heiliger Dienst*, 1999, 53, S. 137–142.

³⁷ Žr. Blaauw, S. de, *Met het oog op het licht: Een vergeten principe in de oriëntatie van het vroegchristelijk kerkgebouw*, Nijmegen: Nijmegen University Press, 2000, p. 43–51.

³⁸ Congregazione per le Chiese Orientali, *Istruzione per l'applicazione delle prescrizioni liturgiche del Codice dei Canonici delle Chiese*

Orientali, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1996, p. 85–86 (Nr. 107).

³⁹ Ratzinger, J., *Fest des Glaubens*, S. 122. Ši mintis taip pat pareikšta „Editoriale: Pregare ‘ad orientem versus’“, in: *Notitiae*, 1993, 29, p. 246.

⁴⁰ Žr. Ratzinger, J., *Geist der Liturgie*, S. 60–63, 65–73.

⁴¹ Schönborn, C., *Leben für die Kirche. Die Fastenexerziten des Papstes*, Freiburg: Herder, 1998 (1997), S. 155–158.

daros, į vidinį dialogą pasinėrusios bendruomenės samprata. Bendruomeninis liturgijos pobūdis yra neabejotinai svarbus, tačiau tai tik vienas liturgijos aspektų. Kyla pavojus, kad bendruomenė gali tapti pernelyg patenkinta savimi, ją gali apimti neteisingai suprastos autonomijos jausmas, atjungiantis ją nuo kitų tikinčiųjų susirinkimų ir neregimojo šventųjų sambūrio danguje. Iš to matyti ne tik ydinga ekleziologija, bet ir klaidingas Dievo suvokimas. Transcendencijos išblėsimas yra galinga laiko dvasios tendencija, ir jos jėgos nederėtų sumenkinti. Prieš pusę šimtmečio Henri de Lubacas perspėjo krikščionis būti budriems „prieš dabartinę tendenciją absorbuoti Dievą į žmogiškąją bendruomenę“⁴². Šiandien mums gresia tai, ką Aidanas Nicholzas vadina „kulto imanentizmu“: „būtent pavojus, kai horizontaliame humanistiniame pasaulyje bendruomenė vogčiomis nurodo tik į save pačią“⁴³.

Ši argumentą sustiprina skvarbi protestantų religijos sociologo Peterio L. Bergerio analizė: „Ši naujoji padėtis nuostabiai aiškiai parodo, kad šventoji būtybė, kuri garbinama, egzistuoja ne susirinkusios bendruomenės išorėje, bet veikia jos viduje. Tai galingas simbolinis apvertimas...“⁴⁴ Bergeris tikrai neketina neigti bendruomeninio krikščioniško kulto pobūdžio. Jis prieštarauja būtent bendruomenės savęs garbinimui, kuri iš biblinės perspektyvos smerkia kaip stabmeldystės pavidalą. Pastarojo meto liturginiai pokyčiai akcentavo mėgavimąsi bendruomenės patirtimi, kuri neišvengiamai įgyjama krikščioniškosios liturgijos trejbinės ir eschatologinės dimensijų kaina. Pastangos suteikti liturgijai labiau „bendruomeninį“ pobūdį paradoksaliai privertė ją susitelkti prie celebruojančio kunigo. Hansas Ursas von Balthasaras aptarinėja tą ypatingą koreliaciją tarp liturginio jaukumo (*Gemütlichkeit*) ir šios naujosios klerikalizmo atmainos⁴⁵.

Nemažiau kritiška gaida skamba ir Tena'os Garriga'os balsas jo Katalikų Bažnyčios liturginio gyvenimo apžvalgoje. Toji apžvalga buvo pateikta Vatikano II Susirinkimo recepcijai skirtame simpoziume, kuris Vatikane buvo surengtas 2000 m. Didžiojo Jubiliejaus proga. Garriga regi plačiai išplitusią liturgijos desakralizaciją ir sekuliarizaciją, einančias koja kojon su grynai horizontalia krikščioniškojo gyvenimo vizija ir išsisknijusias ydingoje kristologijoje⁴⁶.

Kaip jau minėta, galimybė matyti celebruojančio kunigo veiksmus prie altoriaus pirmojo tūkstantmečio

krikščionims nerūpėjo. Maža to, žiūrėjimas į kunigą gali tapti tikro dalyvavimo liturginėje maldoje pakaitalu. Dera pastebėti, kad bendra maldos kryptis atitinka liturginės reformos intencijas, – nes jai svarbus buvo ne regimumo, bet girdimumo principas. Todėl ir kunigo veiksmų naujosiose Mišiolų nuorodose buvo gerokai sumažinta.

Padėtis *versum populum* neabejotinai yra prasminga per tas Mišių dalis, kur kunigas ir žmonės dalyvauja tarpusavio dialoge, ypač Žodžio liturgijoje. Tačiau pirminis krikščioniškojo kulto principas yra dialogas tarp Dievo tautos visumos, apimančios ir celebrantą, bei Dievo, kuriam jų malda skiriama. Jeigu šis principas nėra akivaizdus liturgijos formoje, tai Eucharistija suteikia tik katechetinio mokymo regimybę. Metzgeris argumentuoja, kad Mišių šventimas „veidu į žmones“ neišreiškia tikrojo Bažnyčios ir jos tarnystės aspekto. Frazės „veidu į žmones“ ir „nugara į žmones“ neima domėn To, į kurį visos maldos ir yra nukreiptos – Dievo. Kunigas nešvenčia Eucharistijos „veidu į žmones“; veikiau jau visa bendruomenė ją švenčia veidu į Dievą, per Jėzų Kristų su Šventąja Dvasia. Pabrėždamas principinį dalyką, Metzgeris komentuoja, kad žmogus yra apribotas erdvės ir laiko; tie patys apribojimai saisto ir jo malda Dievui. Kai šaukiamės Dievo, mūsų malda turi būti „išsikūnijusi“. Negalime visiškai atsisakyti bei palikti šių erdvių ir laikinių Dievo vaizdinių; tačiau visuomet turime siekti juos apvalyti ir išgryninti. Bendroji maldos kryptis į rytus yra aukščiausias šio erdvinio Dievo vaizdinio išgryninimas⁴⁷.

Bendra liturginės maldos kryptis atrodo glaudžiai susijusi su Šv. Mišių kaip aukos supratimu. Kritinėje Nußbaumo studijos apžvalgoje Jungmannas pastebi, kad patristiniai duomenys, liudijantys, jog celebrantas būdavo atsisukęs į rytus, yra gausiausi ten, kur anksti išsivystė Eucharistijos kaip aukos samprata – ypač tai matyti Sirijoje. Jungmannas atkreipia dėmesį, kad toks ryšys nėra atsitiktinis. Veikiau jau pamatinis principas, kad prie altoriaus stovintis celebrantas maldoje turėtų atsigrežti Dievop ir ta pačia kryptimi, kaip ir žmonės, išreiškia Mišių kaip Dievui skiriamos atnašos pobūdį⁴⁸. Jungmannas neišplėtoja šios savo minties, kad esama vidinio ryšio tarp Eucharistijos kaip aukos supratimo ir bendros kunigo bei žmonių maldos krypties. Akivaizdu, kad tam reikėtų plačių tolesnių tyrinėjimų, kurių čia atlikti neįmanoma. Nepaisant to, Jungman-

⁴² Lubac, H. de, *The Splendor of the Church*, translated by M. Mason, San Francisco: Ignatius Press, 1999, p. 226.

⁴³ Nichols, A., *Looking at the Liturgy: A Critical View of Its Contemporary Form*, San Francisco: Ignatius Press, 1996, p. 97.

⁴⁴ Berger, P. L., *A Far Glory: The Quest for Faith in an Age of Credulity*, New York: Free Press, 1992, p. 95–96.

⁴⁵ Balthasar, H. U. von, „Die Würde der Liturgie“, in: *Internationale katholische Zeitschrift*, 1978, 7, S. 484.

⁴⁶ Garriga, T., „La sacra liturgia fonte e culmina della vita eccle-

siale“, in: Fisichella, R., (ed.) *Il Concilio Vaticano II: Recezione e attualità alla luce del Giubileo*, Cinisello Balsamo (Milano): San Paolo, 2000, p. 51–54; taip pat žr. atvirus Thuriano apmąstymus: Thurian, M., „La liturgie, contemplation du mystère“, in: *Notitiae*, 1996, 32, p. 690–697.

⁴⁷ Metzger, M., *op. cit.*, p. 140–141. Panašų argumentą galima rasti jau pas Augustiną, *De sermone domini in monte*, II,5,17–18: CCL 35, 107–109.

⁴⁸ Plg. Jungmanno Nußbaumo knygos recenziją, *op. cit.*, S. 448–449.

no tezė atrodo labai tikėtina. Nuo III a. Eucharistija buvo vadinama *prophora*, *anaphora* ir *oblatio* – terminais, kurie iš esmės perteikia „atnešimo“ ir „įteikimo“ kam nors, taip pat ir judėjimo Dievo link prasmę. Atnašą įteikiantis asmuo būva veidu atsikus į tą, kuris tą atnašą priima; tad kunigas, stovėdamas priešais altorių, stovi *ad Dominum*, veidu į Viešpatį.

Pastarųjų keturių dešimtmečių pastoracinė patirtis rodo, kad Šv. Mišių kaip Kristaus ir Bažnyčios aukos supratimas tarp tikinčiųjų smarkiai sumenko, jeigu ne visiškai išblėso. Nenorėčiau teigti, jog visuotinis Mišių šventimo *versus populum* triumfas yra vienintelė šios apgailėstaitinos raidos priežastis. Tačiau pabrėžiant Eucharistijos kaip maisto aspektą, kuris papildė celebruojančio kunigo atsigręžimą į žmones, buvo gerokai perdėta, ir toli atsitraukta nuo Eucharistijos kaip „regimos aukos (kaip to reikalauja žmogaus prigimtis)“⁴⁹. „Mišios neatskiriamai yra ir aukos atminimas, kuriuo įamžinama kryžiaus auka, ir šventasis susivienijimo su Viešpaties kūnu ir krauju pokylis“⁵⁰, kaip aiškiai tvirtina *Katalikų Bažnyčios Katekizmas*, ir šių dviejų aspektų negalima vieno nuo kito atskirti. Aukojamasis Eucharistijos pobūdis turi rasti deramą išraišką pačiame rituale. Tarp katalikų vyraujančio Mišių sampratos nuosmukio kompensuoti negali netgi geriausia mistagoginė katekezė, jeigu liturgijos šventimas nuolat siunčia jiems tai sampratai priešingus signalus.

BAIGIAMOSIOS PASTABOS

Celebratio versus populum istorija tikraja prasme prasidėjo vėlyvaisiais Viduramžiais ir Renesanso laikais, kai krikščioniškasis meldimosi atsigręžus į rytus

principas buvo menkai besuvokiamas ir bepradedaš nykti. Nepaisant to, išskyrus keletą išimčių, tebebuvo laikomasi visiems bendros liturginės maldos krypties. Mintis, kad kunigas, švėsdamas Mišias, turėtų atsiskirti į žmones, prigijo tik XVIII a. katalikiškosios Apšvietos metu. Racionalistinė amžiaus dvasia taip pat paveikė ir liturginį mąstymą bei praktiką. Buvo manoma, kad krikščioniškasis kultas turys būti naudingas moralinei individo auklybai ir visuomenės kūrimui. Nereikia nė sakyti, kad tai buvo daroma kulto latreutinės ir mistinės prigimties sąskaita; iš čia kyla ir estetinio „kilnaus paprastumo“ idealo palaikymas, ir reikalavimas, kad ritualai būtų supaprastinti ir suprantami. Šios tendencijos sutapo su įvairiomis katalikybės srovėmis, kurios rėmė panašias idėjas, nors kartais tai darė dėl kitų motyvų, pvz., taip buvo jansenizmo ir jozefinizmo atvejais. Tačiau atrodo, kad kvietimas švęsti Mišias atsisukus į žmones praktikoje beveik niekada taip ir nebuvo įgyvendintas⁵¹.

XX a. liturginio sąjūdžio pradininkai pirmiausia norėjo sustiprinti Eucharistijos kaip šventosios puotos suvokimą, kuris, jų nuomone, buvo gerokai nunykęs. Šv. Mišių šventimą veidu į žmones jie regėjo kaip adekvacią priemonę šiam trūkumui pagydyti. Šiandien mūsų padėtis visiškai kitokia, dabar tikintieji didžiąja dalimi nesuvokia būtent Eucharistijos kaip aukos aspekto. Panašu, kad atgauti bendrą maldos kryptį būtų itin pageidautina liturginio gyvenimo, o todėl ir Bažnyčios gerovės labui. Tikiuosi, kad šiame straipsnyje pateiktieji istoriniai ir teologiniai argumentai pasitarnaus šios senovinės tradicijos atgaivinimui. Kaip kardinolas Ratzingeris mums primena, „altorius yra ta vieta, kur atsiveria dangus. Jis neužskliaudžia bažnyčios, bet ją atveria – ir veda ją į amžinąją liturgiją“⁵². ☒

⁴⁹ *Concilium Tridentinum* (1562): Denzinger-Schönmetzer 1740, cituojamas *Catechismus Catholicae Ecclesiae*, Nr. 1366.

⁵⁰ *Catechismus Catholicae Ecclesiae*, Nr. 1382.

⁵¹ Plg. Nichols, A., *op. cit.*, p. 17–23; jis pateikia tolesnį literatūros sąrašą.

⁵² Ratzinger, J., *Geist der Liturgie*, S. 62–63.

Walerian Meysztowicz
Pašnekesiai
apie laikus ir žmones

Walerian Meysztowicz
PAŠNEKESIAI APIE LAIKUS IR ŽMONES

Jis gimė 1893 metais Lietuvoje – Pajuostyje. Pirmojo pasaulinio karo metais buvo paimtas į rusų kariuomenę ir pasiųstas į frontą. Paskui kovojo dėl Lenkijos laisvės. Įstojo į Vilniaus kunigų seminariją, Vilniuje ėjo bažnytinės pareigas, buvo kanoninis patarėjas Lenkijos ambasadoje prie Šventojo Sosto... Antrasis karas – traukiasi nuo sovietų; per Lietuvą, Švediją, Prancūziją grįžta į diplomatinę tarnybą Vatikane. Liko ten iki mirties 1982. Inicijavo Lenkų istorijos instituto Romoje steigimą. Leido Lenkijos ir Lietuvos istorijos šaltinius, skaitė paskaitas.

Šis karys, kunigas ir istorikas parašė ir atsiminimus. Apie Lietuvą, „kurios nebėra ir niekada nebebus“, apie Vilnių ir Vilnių, apie Vatikaną, kurį pažinojo iš vidaus. Apie sutikus žmones – valstiečius, politikus, hierarchus, dvarininkus ir dvarininkėlius. Tai neįtikėtina gyvos „gavendos“ – lietaviškas žodis „pašnekesiai“ neperteikia to pasakojimo privatumo, laisvumo ir sąmojo.

HALIČO VOLUINĖS METRAŠTIS APIE KUNIGAİKŠČIO VAIŠELGOS VIENUOLYSTĘ

Tetjana Vilkul

Pasakojimas, – tiksliau du, datuojami 1255 ir 1262 m., – apie lietuvių kunigaikščio Vaišelgos tapimą vienuoliu, įrašytas Haličo Voluinės metraštyje (toliau – HVM). Be abejo, chronologija sąlyginė, nes žinoma, jog šiame neįprastame rusų metraščiui savade datos įrašytos vėliau ir tik viename iš nuorašų¹. Tačiau šiuo atveju mums svarbiausia, kad egzistuoja du lygiagretūs pasakojimai, be to, išlikę viename metraštyje. Istoriografinė tradicija šias pakartotas žinias dažniausiai laiko tarpusavyje nesusijusių žmonių apie tuos pačius įvykius paliktais įrašais. Įprasta manyti, kad abu pasakojimus rašė skirtingi metraštininkai (arba du informatoriai papasakojo metraščio sudarytojui arba sudarytojams). Remiantis tuo, mėginama nustatyti tekstų priklausomybę vienai ar kitai HVM redakcijai². Plačiausiai Vaišelgos vienuolystės siužetą tyrinėjo Vladimiras Pašuta. Jis iškėlė hipotezę apie dvi jos versijas – rusiškąją ir lietuviškąją. Lietuviškąją jis sutapatino su antrąja, kas bus atskleista vėliau, hagiografinė 1262 m. versija³.

Lygiagrečios metraštinės žinios pasitaiko gana dažnai. Bet tokių, kurios išliktų tame pačiame sąvade, – reta, ir jos turi tam tikrų ypatybių. Dvigubų žinučių lyginimas atskleidžia pertvarkymo ir redagavimo tendencijas⁴. Dėl to verta vėl imtis dviejų pasakojimų apie lietuvių kunigaikštį vienuolį tyrimo. Tekstų palyginimas atskleidžia, viena vertus, esant jiems bendrą informacinį bloką, kita vertus, – reikšmių akcentų skirtumus, bendrą faktų karkasą praplečiant skirtingomis detalėmis. Skir-

TETJANA VILKUL (g. 1969) – istorijos mokslų kandidatė, Ukrainos Nacionalinės mokslų akademijos Istorijos instituto (Kijevas) mokslinė bendradarbė. Moksliniai interesai: rusų metraščiai (naratyviniai modeliai, metraščių sąvadų tekstologija); socialiniai politiniai santykiai senojoje Rusijoje XI–XIII a. Svarbesni straipsniai: „Новгородская первая летопись и Начальный свод“, in: *Palaeoslavica*, vol. 11, Camb. (Mass.), 2003, p. 5–35; „Новгородцы и русские князья в летописании XII в.“, in: *Russia Mediaevalis*, t. X (1), München, 2002, S. 34–54; „Віче в паралельних повідомленнях літописів“, in: *Український історичний журнал*, 1998, № 4, c. 70–81. Straipsnį iš rusų k. vertė Artūras Dubonis.

tumus patenkinamai paaikšintų prielaida apie Danilos metraščio fragmento pertvarkymą į Gyvenimą XIII a. pabaigoje, matyt, atliktą valdant Volodimirui Vasilkovičiui. Plg. tekstus:

¹ Tik Hipatijaus (toliau – Hipat.). Chlebnikovo nuoraše (toliau – Chlebn.) jų beveik nėra. Apibendrinama, kad chronologiniai duomenys Hipat. redakcijoje buvo įrašyti XV a.; žr., pvz., Грушевський, М., „Хронологія подій Галицько-Волинської літописи“, in: *Записки Наукового Товариства ім. Шевченка*, т. 41, Львів, 1901, с. 1–72; Романова, О., „О хронологии Галицко-Волынской летописи XIII в. по Ипатьевскому списку“, in: *Прошлое Новгород и Новгородской земли*, Новгород, 1997, с. 66–70; Толочко, А., О хронологии Ипатьевского списка Галицко-Волынской летописи, [spausdinama]. Noriu padėkoti Autoriui už galimybę pasinaudoti straipsniu.

² Žr., pvz., Грушевський, М., *op. cit.*, с. 38, 43; Генсьорський, А., *Галицько-Волинський літопис (процес складання, редакції і редактори)*, Київ, 1958, с. 57–58, 65; Огицкий, Д., „Великий князь Войшелк“, in: *Богословские труды*, т. 24, Москва, 1983, с. 177; Goldfrank, D., „Lithuanian Prince-monk Vojselk“, in: *Harvard Ukrainian Studies*, vol. 11/3–4, 1988, p. 46–49. Kartais, beje, į pakartotus pasakojimus nekreipiamas dėmesys, pvz.: *Галицько-Волинський літопис*, коментар М. Котляра, Київ, 2002, с. 290, 310; Dąbrowski, D., *Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich*, Poznań–Wrocław, 2002, s. 199.

³ Пашута, В., *Очерки по истории Галицко-Волынской Руси*, Москва, 1950, с. 113–115; Idem, *Образование Литовского государства*, Москва, 1959, с. 37–39.

⁴ Metraščių žinių dvejinimas – nėra paplitęs reiškinys, nors ir ne unikalus. Reikia manyti, kad redaguojant sąvadus būdavo įprasta išmesti pirminius variantus, bet yra atvejų, kai pasikartojimas išliko, ir abi redakcijos igijo skirtingas datas. Kartu su Vaišelgos vienuolyste galima, pvz., paminėti Dolobsko susirinkimą, kunigaikščiams Sviatopolkui ir Vladimirui Monomachui ruošiantis žygiui prieš polovcus, Michalkos Jurjevičiaus žygį prieš polovcus. Pirmasis aprašytas „Būtųjų laikų pasakojime“ 1103 ir 1111 m., antrasis dėstomas Laurentijaus metraštyje 1169 ir 1171 m. datuojamose žinutėse, o Hipatijaus metraštyje – 1172 ir 1173 m. Kodėl šie dubliai pateko į metraščių – neįmanoma tiksliai atsakyti. Gali būti, kad atsitiktinai atsidūrė skirtingais metais datuojamuose pasakojimuose, ir sąvado sudarytojas nepastebėjo pasikartojimo. Arba atvirkščiai, medžiaga antrą kartą buvo panaudota labai sąmoningai, pvz., „kovotojo su polovcais“ Monomacho įvaizdžio kūrimui. Palyginus pakartotuosius siužetus, galima pastebėti, kad viena iš redakcijų pagal kai kuriuos požymius yra vėlyvesnė. Be to, tarpusavyje nesusiję metraštininkai dirbo maždaug vienodai. Pertvarkydami pirminius fragmentus, redaktoriai stengdavosi perrašyti scenas pagal asmeninį etiketą, „tinkamo“ kuriam nors poelgiui scenarijaus ir vienokio ar kitokio poelgio normalumo supratimą. Dažnai antriniuose tekstuose būdavo ryškesnė bažnytinės literatūros kryptis. Pavyzdžiui, pasakojimas apie Michalkos žygį 1169–1172 m. priklausau nuo Dievo Motinos keršto polovcams už skriaudas idėjos. 1110–1111 m. žygio prieš polovcus aprašyme pabrėžiama Dieviškoji apvaizda ir

A redakcija	B redakcija ⁵
1. Потом же Воишелкь сътвори мир съ Данилом и выда дъщерь Миндог-довоу за Шварна сестроу свою (<i>Vėliau gi Vaišelga sudarė su Danila taiką ir ištekino Mindaugo dukrą už Švarno, savo seserį</i>). 2. и прииде [в] Холмъ къ Данилоу, оставив княжение свое, и восприемъ мни[ше]ский чин, и въдасть Романови сынови королевоу Новгородъкъ от Миндога и от себе и Вослоним и Волковыескъ и всѣ города (<i>ir atėjo [į] Cholmą pas Danilą, palikdamas savo valdas, ir davė vienuolio įžadus, ir perdavė Romanui karaliaus sūnui nuo Mindaugo Naugarduką ir nuo savęs ir Slonimą, ir Volkovyską, ir visas pilis</i>), 3. а сам просия ити во Святоую Гороу и наиде емоу король поуть оу короля оугорьского, (о pats prašėsi į Šventąjį Kalną ir surado jam karalius kelią per Vengrų karaliaus [žemes]) 4. и не може [до]йти Святое Горы и воротися въ болгарех (<i>ir negalėjo nueiti iki Šventojo Kalno ir sugrįžo nuo Bulgarų</i>)	1a. Бяше ше [же] оу него (Миньдовга) сынъ Воишелкь же [и] дъчи, дщерь же отда за Шварна за Даниловича до Холма (<i>Turėjo gi jis (Mindaugas) sūnų Vaišelgą gi [ir] dukterį, dukterį gi ištekino už Švarno už Danilovičiaus į Cholmą</i>). 1b. Воишелкь же нача княжити в Новѣгородѣ в поганьствѣ боуда и нача проливати крови много. Оубивашет бо на всяк день по 3 по 4 (<i>Naugarduką gi Vaišelga ėmė valdyti būdamas pagoniu ir ėmė lieti daug kraujo. Nes kiekvieną dieną nužudydavo po 3 po 4 [žmones]</i>). <i>Которого же дни не оубьяшеть кого, печаловашеть тогда. Коли же оубьяшеть кого, тогда весель бяшеть (Jeі kurią nors dieną nenužudys ko nors, tuomet [dėl to] krimsdavosi. Kai nužudys – tuomet būdavo linksmas).</i> 1c. По сем же вниде страх Божию во сердце его. Помысли въ собѣ, хотя приати святое крещение и крестися тоу в Новѣгородѣ нача быти во крѣствьяньствѣ (<i>Po to gi įsi-smelkė Dievo baimė į jo širdį. Nusprendė norįs priimti šventąjį krikštą ir krikštijosi ėia Naugarduke ir tapo krikščionimi</i>). 2a. И по семь иде Воишелкь до Галича къ Данилови князоу и Василкови хотя приати мни[ше]ский чинь. (<i>Ir po to nuėjo Vaišelga į Haličą pas Danilą, kunigaikštį, ir Vasilką ketindamas tapti vienuoliu</i>). 2b. Тогда же Воишелкь хрести Юрья Лвовича, тоже потомъ иде в Полониноу къ Григорьеви в монастырь и пострижеса во черньѣ и бысть въ манастири оу Григорья три лѣта (<i>Tuomet gi Vaišelga pakrikštijo Jurijų Lvovičią, taip pat vėliau ėjo į Poloniną pas Grigorijų į vienuolyną ir davė vienuolio įžadus ir išbuvo vienuolyne su Grigorijumi trejus metus</i>). 3a. Оттолѣ же поиде во Святоую Гороу (<i>Iš ten gi iškeliavo į Šventąjį Kalną</i>), 3b. приемъ благословение от Григорья. Григорѣ же бяшеть человекъ святъ, акоже не боудеть /Хлебн. не бысть/ перед ним и по нем не боудеть (<i>gavęs Grigorijaus palaiminimą. Grigorijus gi buvo šventas žmogus, kokio nebebus /Chlebn. nebuvo/ iki jo ir po jo nebus</i>). 4a. Воишелкь же не може дойти до Святѣи Горѣ, зане мятежъ бысть великъ тогда в тыхъ землях (<i>Vaišelga gi negalėjo nueiti į Šventąjį Kalną, kadangi tuomet buvo didelė sumaištis tose žemėse</i>). 4b. И приде опять в Новѣгородок, оучини собѣ манастирь на рѣцѣ Немнѣ между Литвою и Новымъгородкомъ и тоу живяше (<i>Ir sugrįžo į Naugarduką, prie Nemuno upės pasistatė sau vienuolyną – tarp Lietuvos ir Naugarduko – ir ėia gyvenę</i>).

Pradinis, spėtina, yra pirmasis, pasaulietinis pasakojimas. Jis lakoniškas, sudarytas iš metraštinėjų formulių, ir jame beveik netuščiažodžiaujama. Beje, net ir jo neturėtume laikyti paprastu įvykių užfiksavimu. Jungtis – „Воишелкь створи мир с Данилом“⁶ (Vaišelga sudarė su Danila taiką), davė vienuolio įžadus Chol-

me – Danilos sostinėje, ir visas savo valdas atidavė Danilos sūnui Romanui, – verčia susimąstyti⁷. O jei prisiminsime, kad vėliau lietuvių kunigaikštis atsisakė vienuolio įžadų ir sučiupo Romaną, – tai leidžia kalbėti apie sąmoningą faktų iškraipymą.

Savanoriška kunigaikščių vienuolystė – iš viso abe-

⁵ Žr. *Полное собрание русских летописей* (toliau – PSRL), t. 2, stb. 830–831 (čia pavadintas A redakcija, lpat. 1255 m. data) ir stb. 858–859 (B redakcija, lpat. 1262 m. data). Kursyvu pažymėti skirtingi teksto fragmentai, pajuodinti, – matyt, dėl redaktoriaus perstatymo atsidūrę kitose vietose. Būtent apie Mindaugą B redakcijoje pasakojama prieš Vaišelgos krikštą („Миновушоу лѣтоу одиномоу и во осень оубить бысть великий князь литовський Миньдовгъ...“), o B redakcijoje – iš karto pasakojimo pradžioje. Lygiai taip Cholmo vardas minimas skirtinguose abiejų redakcijų kontekstuose.

Pasvirusiuose skliaustuose – Chlebn. nuorašo skirtybės; atsižvelgiame tik į svarbiausias.

pagalba: rusų kariai nugalė, padedami šviesiosios angelų kareivijos. Knygiai pasirūpindavo ir sąsają tarp epizodų rišlumu, papildydami teksto pertrūkius, nepabaigtus žodžius, išplėsdami lapidarinius pasakymus. Plačiau žr. Vilkul, T., „Дублі в літописах XII–XIII ст.“, in: *Походження текстів*, [sprausdinama].

⁶ Beje, frazė „просити мирь“, „створити мирь“, „вдати мирь“ – rusų metraščių formulės, ir galėdavo liudyti apie vienos iš šalių ganėtinai nepavydėtiną padėtį. Pavyzdžiui, per Vsevolodo Jurjevičiaus (Didžiojo Lizdo) konfliktą su riazaniečiais, jis apgulė Pronska, Riazanės žemės pilį, kur slėpėsi Iziaslavas Vladimirovičius, vienas iš tos žemės kunigaikščių. Po to, kai Vsevolodas nutraukė vandens tiekimą, pronskiečiai turėjo pasiduoti, ir Vsevolodas Iziaslavui „vda мирь“. Vėliau Pronske pasodino kitą kunigaikštį, o Iziaslavas prarado savo valdas. Taip pasakojama Perejeslavlio Suzdalės metraštyje; lygiagrečios, nors šiek tiek besiskiriančios versijos yra Laurentijaus ir Naugardo pirmajame metraštyje; PSRL, t. 38, Leningradas, 1989, c. 163 (6716 m. / 1207 ultrakovo kalendoriaus metai).

⁷ Kartu reikia pridurti, kad įrašė apie taikos sutartį su Danilu pirmą kartą HVM minimas Vaišelga. Nors prieš tai (lpat. redakcijoje 1253 m.), aprašant kovas prie Turijsko (PSRL, t. 2, stb. 819–820), sakoma, kad Mindaugas pasiuntė kažkurį iš savo bevardžių sūnų į karą, o po to „прося мироу и хотя любви о сватьствѣ“. Manoma, kad čia minimas Vaišelga.

jotinas dalykas. Be Vaišelgos, rusų metraščiai žino tik apie Sviatošos Davydovičiaus (1106 m.) atvejį. Tuo tarpu Sudislavas Volodimirovičius (1059 m.), Igoris Olgovičius (1146 m.) ir Riurikas Rostislavičius (1205 m.) buvo jėga priversti duoti vienuolio įžadus. Ar Vaišelga „susimąstė apie teisų gyvenimą“? – vargu ar įmanoma atsakyti. Iš tikrųjų Europos istorijoje esama keletu valdžios atsiskaičiusių ir vienuoliais tapusių valdovų. Beje, tik Ankstyvųjų Viduramžių valdovo šventumo modelyje būdavo numatytas jo pasitraukimas iš valdžios. Ir Europoje, ir Rusioje XII–XIII a. formuojasi samprata, kad valdovas gali būti dievobaimingas ir neatsisakydamas savo pareigų bei atsiribodamas „nuo nuodėmingo gyvenimo“⁸. Tačiau šiuo tiriamuoju atveju net nereikia spėlioti apie kunigaikščio ketinimus. Politinis tapimo vienuoliu kontekstas bei vėlesnis konfliktas su Danila ir Romanu prieštarauja savanoriškos vienuolystės versijai. Konflikto aplinkybės politinės. Į Lietuvą žygiuoja Burundajus, ir tuojau pat metraštininkas užsimena apie tai, jog Vaišelga sučiupo Romaną. HVM (1260 m. Ipatijaus redakcija) skaitome: „Данило король... еха ко Волковыскоу, лова яти ворога своево Вышелка и Тевти/ви/ла⁹ [...] Искаше ею [их, – Т. V.]¹⁰ по стаемь, посылая люди и не обрѣте ею, бѣста бо великоу леств оучинила: я [схватил, – Т. V.]. Вышелгъ сына его Романа“ (Danilas karalius [...] žygiavo į Volkovyską, norėdamas pagauti savo priešą Vaišelgą ir Tautvilą [...] Siuntė žmones ieškoti jų [kariuomenės] stovyklose (?), bet jų nerado, nes buvo suregžta didelė klasta: Vaišelga sučiupo jo sūnų Romaną). Tiesa, toliau HVM sudarytojas visai tinkamai paaiškina Vaišelgos atsisakymą nuo vienuolio įžadų. Šio išviešpatavimą Lietuvoje jis susieja su Mindaugo mirtimi ir būtinybe atkeršyti tėvo žudikams (1263 m. Ipatijaus redakcija)¹¹. Tačiau nesunku pastebėti, kad čia paaiškinamas vienuolystės atsisakymas po „įžadų davimo 1262 m.“ (B redakcija), bet ne po 1255 m. (A redakcija). Jei laikysimės pastarosios, t. y. pirmosios versijos, paaiškės, kad Vaišelga, būdamas vienuoliu, negalėjo sučiupti Romano ir kad šitai įvyko prieš Mindaugo mirtį.

Atrodytų, kad prievartinės vienuolystės hipotezei prieštarauja tai, jog Vaišelga vėliau dar kartą kreipėsi į Haličo kunigaikščius, tarp jų – į savo žentą Švarną, ir palaikė su jais visai taikius santykius. Bet mes nežinome, kokių mastu tais laikais būdavo „atleidžiama“¹².

⁸ Парамонова, М., *Святые правители Латинской Европы и Древней Руси*, ч. 1, Москва, 2003. Tarp jų teisingieji, valdžios neatsisakę, Rusios valdovai – Vladimiras Sviatoslavičius ir kunigaikštienė Olga, su kurių vardais siejama Rusios krikšto sąvoka. Tad ir lietuvių kunigaikštis, likdamas savo pareigose, galėjo surasti nemažą veiklos sritį.

⁹ *Тевтивила* – Chlebn. redakcijoje, Hipat. – defektuotas variantas.

¹⁰ Taip Chlebn. redakcijoje, Hipat. – *ego. Eю* – dviskaita, nes pasakojama apie Vaišelgą ir Tautvilą; žr. *PSRL*, t. 2, stb. 847. Apie Burundajaus žygį žr. *ibid.*, stb. 846–847.

¹¹ Pasakojimas apie įvykius po Mindaugo mirties – Vaišelgos sprukimas į Pinską ir pakartotinas jo išviešpatavimas Lietuvoje po Trenio ir Tautvilo nužudymo; žr. *PSRL*, t. 2, stb. 860–861.

Pavyzdys – viena XII a. pabaigos istorija. Suzdalės kunigaikštis Vsevolodas Jurjevičius vienu metu pykosi su Kijevo kunigaikščiu Sviatoslavu Vsevolodovičiumi, kariavo su juo, vėliau sugavo jo sūnų Glebą ir įkalino belangėje žeminėje (*норуб*). Po to kunigaikščiai susitakė, ir Vsevolodas ištekino savo giminaitę už jaunesniojo Sviatoslavo sūnaus¹³. Buvę priešai tapo sąjungininkais.

Tiriamuoju atveju svarbiau netgi ne realijos, bet temos metraštinio apdoravimo dėsningumai. Jei pritarsime, kad HVM siužetas buvo transformuotas ir pateiktas metraštyje taip, kad atrodytų, jog vykdomas paties lietuvių kunigaikščio noras, tuomet šiam reiškiniui galima surasti analogiją. Panašų prievartinės vienuolystės virtimo savanorišką atvejį atskleidžia šimtmečiu ankstesni tapatūs tekstai Ipatijaus ir Laurentijaus metraštyje. 1147 m. žinutėje pasakojama apie Igorio Olgovičiaus tapimą vienuoliu. Po brolio mirties iš tikrųjų vos kelias dienas viešpatavusį Kijevo soste, Igorį kautynėse nugalėjo Perejeslavlio kunigaikštis Iziaslavas Mstislavičius. Tas pamėgino pasprukti iš kovos, tačiau nuo kautynių praėjus keturioms dienoms buvo sugautas ir įkalintas belangėje žeminėje (*всадуша в норубь*). Naujasis Kijevo valdovas Iziaslavas uždarė belaisvį Vydubicicos vienuolyne, po to išgabeno į Šv. Jono vienuolyną Perejeslavlyje (jame buvo belangė)¹⁴, o davus vienuolio įžadus perkėlė į Šv. Teodoro vienuolyną Kijeve, kuri buvo ikūręs Iziaslavo tėvas. Laurentijaus metraštis įvykius aprašo gana paprastai. Igoris davė vienuolio įžadus po sunkios ligos ir Iziaslavo antpuolio prieš jo brolių. Iš esmės vienuolystės pasirinkimas leido jam išlikti iš belangės ir išsaugojo gyvybę. Visą laiką – ir belangėje, ir vienuolystėje – jis išbuvo Iziaslavo Mstislavičiaus kontroliuojamuose vienuolynuose. Tuo tarpu Kijevo metraštis Igorio nesėkmę mėgina paversti savanorišku ir sąmoningu poelgiu¹⁵. Kreipdamasis į Iziaslavą, pasiligojęs kunigaikštis esą sako, kad „mintis tapti vienuoliu“ jam gimė dar iki pralaimėjimo; išlindęs iš belangės ir pasveikęs, jis ne tik įvykdo savo pažadą ir tampa vienuoliu, bet netgi duoda schimos įžadus, t. y. pasižada pagal griežčiausius vienuolystės reikalavimus¹⁶. Pridurtina: Iziaslavui atiteko Igorio valdos, kaip Danilai – Vaišelgos. Vaišelga su Igoriu panašūs dar vienu aspektu. Abu nužudomi: Vaišelgą užmuša Levas Danilovičius, Igorį – kijeviečiai, beje, egzistuoja hipotezė, kad žmogžudystės bendrininkas galėjo būti Iziaslavas Mstislavičius¹⁷. Matyt,

¹² Be to, ką pastebėjo Artūras Dubonis, santykiai su Švarnu jau normalizuojami tuo metu, kai Danila buvo prie mirties; žr. Dubonis, A., „Lietuva po karaliaus Mindaugo mirties: kova dėl sosto 1264–1268 m.“, [spausdinama].

¹³ *PSRL*, t. 2, stb. 614, 624.

¹⁴ *PSRL*, t. 1, stb. 313.

¹⁵ Be to, Hipatijaus metraščio tekstas dažnai turi vėlyvesnio požymių palyginus su Laurentijaus; žr. Вілкул, Т., „Літописна повість про вбивство Ігоря Ольговича 1147 р.“, in: *Київська старовина*, 1999, № 6, с. 24–36.

¹⁶ Plg. *PSRL*, t. 1, stb. 314; t. 2, stb. 337–338.

¹⁷ Žmogžudystė įvykdoma prasidėjus naujam konflikto etapui su Černigovo kunigaikščiais, kurie buvo tikri Igorio broliai ir pusbroliai, kaip pastebėjo P. Toločko.

kad Rusioje formavosi šventojo Igorio kultas¹⁸, bet ir šiaip kunigaikščio pasitraukimo į vienuolius siužetas buvo panaudotas paverčiant jį vienu iš Kijevo sąvado išplėstinių pasakojimų.

Toks pats, gal net patrauklesnis pagonio Vaišelgos krikšto ir užsidarymo vienuolyne epizodas negalėjo nesudominti rusų knygų. Pirmasis perdirbinys ir buvo versija, atsiradusi HVM keleriais metais vėliau už A redakciją¹⁹. Iš visko matyti, kad nuoširdžiai tikinčio, tvirtai apsisprendusio tapti vienuoliu lietuvių kunigaikščio įvaizdis nėra tikroviškas. Kartu su minėtu

Laurušavo Evangelijos (XIV a. pirma pusė, Naugarduko apylinkės) pirmasis kietviršis, įrėmintas paaukuoto metalo apkaustais. Centre, paaukuotame raižinyje, pavaizduotas karys su ietimi, skydu ir kalaviju (kalavijo nesimato, bet jį segint prie kairio šono išduoda į kairę pusę prasiskleidęs kario apsiaustas). Spėjama, kad Laurušavo vienuolyną įsteigė Mindaugo sūnus Vaišelga, todėl dažnai tvirtinama, jog raižinyje jis ir vaizduojamas. Tačiau čia yra šv. Dimitrijaus Tesalonikiečio atvaizdas. Tai vienas žymiausių stačiatikių Bažnyčios kankinių (IV a. pradžia), gerbiamas serbų, bulgarų ir rusų (ypač Vladimiro didžiųjų kunigaikščių, vėliau – Maskvos). Seniausias lietuviškas pėdsakas joje – tai viršelyje pavaizduoto šventojo ir Kaributo Algirdaičio, krikštyto Dimitrijumi (jo stačiatikiškas krikštas apie 1380 m.), vardų tapatumas. Dimitrijui-Kaributui Algirdaičiui (mirė po 1404 m.) priklauso seniausia Evangelijos marginalija (iki 1388 m.) apie Laurušavo vienuolynui dovanotas žemes. (lit.: *Восточнославянские и южнославянские рукописные книги в собраниях Польской Народной Республики*, Москва, 1976, c. 78–79.)

Romano Danilovičiaus paėmimo į nelaisvę epizodu tai netiesiogiai paliudija „Eiliuotoji Livonijos kronika“. 7204–7206 (1265 m.) eilutėse sakoma: „Jis [Vaišelga, – T. V.] dabar susivienijo su savo žmonėmis, ir jie jam prisiekė ištikimybę pagal pagonišką paprotį“²⁰.

Be to, ir tekstologinė specifika parodo, kad versija B sudaryta pirmojo teksto pagrindu. Iš to, kaip autorius apibūdina veikėjus ir lokalizuoja įvykius, ryškėja nuo paskutinių karaliaus Danilos valdymo metų reikalų atitolusio redaktoriaus vertinimo pozicija. Minima ne tikroji tų laikų Danilos sostinė – Cholmas, bet apibendrinimas pagal visą Haličo žemę – Haličas (vis dėlto apie Cholmą pasakoma, tačiau kaip apie Romano rezidenciją, – tai vėlyvo įrašo požymis)²¹. Pasakojime veikia ne Danila su sūnumi Romanu, turėję didžiausios įtakos įvykiams Lietuvoje, bet Danila su Vasilku, Levas ir Jurijus Lvovičius, pagrindiniai XIII a. pabaigos metraštininko dėmesio objektai. Be to, naujesni pasakojimo blokai yra neinformatyvūs, „tušti“: jiems parašyti prireikė ne naujų duomenų, o tik bažnytinės raštijos topų.

Tekstas buvo tvarkomas dviem lygiais. Vaišelgos krikštas ir „gyvenimas“ buvo sutvarkyti pagal hagiografinių kanonų reikalavimus, be to, išmestos visos įtartinos pasaulietiškos smulkmenos. Antai įrašas apie lietuvių kunigaikščio sudarytą taiką su Danila pakeičiamas įprastu pagonio nuodėmių apibūdinimu, pomėgiu žudyti ir vėliau širdin išismelkusia „Dievo baime“²² (1b–1c). Krikšto apeigos atliekamos Naugarduke, ir jos niekaip nesusijusios nei su rusų kunigaikščiais, nei su taika ar karu, tačiau atitinka bendrąsias šios versijos tendencijas. Topografiniai B redakcijos duomenys skirti tam, kad Vaišelga būtų atskirtas nuo Danilos dvaro. Joje lietu-

¹⁸ Толочко, О., „Смерть митрополита Константина (До розуміння давньоруської моделі святості)“, in: *Mediaevalia Ucrainica: Ментальність та історія ідей*, вип. 2, Київ, 1993, c. 30–48.

¹⁹ Apie dažnus šio siužeto pertvarkymus žr. Goldfrank, D., *op. cit.*, p. 51–63; Огицкий, Д., *op. cit.*, c. 180–196.

²⁰ *The Livonian Rhymed Chronicle*, English translation by J. C. Smith and W. L. Urban, Indiana University Publications: Uralic and Altaic Series, CXXVIII, 197, lines 7204–7206, p. 165, transl. – p. 89. Cit. pagal Rowell, S. C., *Lithuania Ascending: A Pagan Empire Within East-Central Europe, 1295–1345*, Cambridge, ed. 1994, reprinted 1995, p. 140. Dėkoju Katiai Kiričenko, parodžiusiai man šį faktą.

²¹ Pastebėtina, kad V. Pašuta, A. Gensijorskis ir kiti buvo linkę manyti, kad Cholmas pagal A redakciją – tai pirminė informacija, o B redakcijos Haličas – jos perdirbinys; žr. Пашуто, В., *Очерки по истории Галицко-Волынской Руси*, c. 114–115, 121; Генсьорський, А., *op. cit.*, c. 65. Taip pat buvo panaudojamas ir krikštas Naugarduke iš B redakcijos, t. y. buvo padaryta laisva skirtingų tekstų kontaminacija.

²² Tiesa, galbūt taika su Danila B redakcijoje neminama dar ir todėl, kad ten pabrėžiamas Vaišelgos pavaldumas Mindaugui. Pavyzdžiui, seserį už Švarno ištekina ne Vaišelga, o jo tėvas. Šioje transformacijoje galima pastebėti vieno iš hagiografinės literatūros topų įtaką: tėvo–pagonio ir sūnaus–krikščionio konflikta; taip pat žr. pasakojimo apie Vaišelgą tęsinį, *PSRL*, t. 2, stb. 859: „отець же его Миндовгъ оукаривашеться [Chlebn. – оукариваше] емоу по его житью [Chlebn. – про его житие]“. Apie karingo pagonio „virtimą“ visiškai taikiu krikščionimi žr. Vladimiro Sviatoslavičiaus įvaizdį metraštyje „Būtųjų laikų pasakojimas“; žr. Толочко, О.; Толочко, П., *Київська Русь*, Київ, 1998, c. 116–118.

vių kunigaikštis tik „pakeliui“ užsuka į Haličą, vykdamas iš Naugarduko į Polonino vienuolyną, vėliau keliauja į Atoną, o iš Šventojo Kalno – atgal į Naugarduką. Taip paslepiamas įtarimas dėl Vaišelgos patekimo į nelaisvę, tai, beje, jau spėjo V. B. Antonovičius²³. Ir dar – ankstyvojoje redakcijoje nemotyvuotas vienuolystės pasirinkimas vėlesniojoje paverčiamas viena iš natūralių nuolatinio krikščionio tobulejimo pakopų, kuris vykdomas atliekant noviciato išbandymus. Iš pradžių Vaišelga krikštijasi, po to eina pas Danilą ir Vasilką, norėdamas tapti vienuoliu, – bet įžadus duoda laikydamasis visų reikalavimų viename iš vienuolynų, pas dvasios mokytoją Grigorijų (1c–2b). Panašiai transformuojamas ir kunigaikščio ketinimas keliauti į Atoną. Ankstyvojoje redakcijoje apie kelionę pasakojama iš karto Vaišelgai savo valdas perdavus Romanui – tai panašu į išlaisvinimą, atsisakius valdų. Kunigaikštis lietuvis visiškai priklauso nuo karaliaus Danilos valios: „А сам просия ити въ Святоуоу Гороу, и наиде емоу король поуть“ (О pats prašėsi į Šventąjį Kalną ir surado jam karalius kelią per Vengrų karaliaus [žemes]). Vėlesniojoje versijoje įžadų davimą nuo ketinimų keliauti į Atoną skiria netrumpas bandomasis laikas – treji metai vienuolyne (kuo, beje, daug kas grindžia chronologinius skaičiavimus, neįvertindami to, kad šiuo atveju susiduriama su šventu ir „literatūrinu“ skaičiumi, būdingu ir folklorui). Be to, Vaišelga į Šventąjį Kalną eina iš vienuolyno, ne nuo Danilos, nuo kurio valios ir nepriklauso. Išeidamas jis gauna Grigorijaus palaiminimą – geriausiojo iš visų mokytojų, „...человѣка свята, яко ж не бысть пред ним и по нем не будет“ (šventas žmogus, kokio nebuvo iki jo ir po jo nebus) (3a–3b). Dažniausiai manoma, kad tokia charakteristika paliudija asmeninę teksto autoriaus pažintį su tuo Grigorijumi. Vis dėlto čia nieko kita, tik superlatyvas, pasakytas metraščiams įprasta forma²⁴. Kad atsirastų tokios konstrukcijos, visai nereikia asmeninės pažinties ir netgi to, kad tokia figūra iš tikrųjų egzistuočiau, visai pakanka „menamos tikrovės“. Vienuolis privalo turėti mokytoją, idealus vienuolis – idealų mokytoją... Galop Vaišelgos nesėkmė – nukeliavo į Atoną ir privalėjo grįžti – būtent vėlesniojoje versijoje buvo išsamiai paaiškinta, pateikus „objektyvias priežastis“: tuomet, vadinasi, tose žemėse buvo maištas (замятня). Atono epi-

zodas pabaigiamas vienuoliškam pamaldumui deramu pavyzdžiu: „прииде опять въ Новгородок, оучини собѣ монастырь... и тоу живяше“ (sugrižo į Naugarduką, pasistatė sau vienuolyną ir čia gyveno).

Vienintelė hagiografinė versijoje atsidūrusi pasaulietinė detalė – neofito pakrikštytas Jurijus Lvovičius²⁵. Galima atsargiai spėti, kad ji irgi atsirado dėl Volodimiro Vasilkovičiaus metraščio pozicijos. Šis epizodas Vaišelgos vienuolystę ir nužudymą sujungia į vientisą pasakojimą. Sąryšis gali būti dvejopas. Rusų metraštininkai be galo mėgo smulkmenas, kurios turėdavo pabrėžti kontrastą tarp padėties iki nelaimės (išdavystės, nužudymo) ir po jos²⁶. Be to, anot HVM, Vaišelgą nužudė Levas Danilovičius. Taigi Levas nužudė savo sūnaus krikštatėvį, – taip yra sustiprinama neigiama žudiko charakteristika. Paskutinėje HVM dalyje abiem šios Romanovičių šakos atstovams, Levui ir Jurijui Lvovičiui, suteikiami nemalonūs, o kartais – odioziniai bruožai, ir minėta smulkmena natūraliai įpinama į tą metraščio dalį. Įdomu, beje, jog ir dabartinių tyrinėtojų vertinimai sutampa su metraštininkų intencijomis. Antai apie „žvėrišką žmogžudystę“ rašo N. F. Kotliaras²⁷, o tai ne visiškai atitinka tikrovę. (Bent jau menamąją, nes kaip buvo iš tikrųjų – neaišku. Žudynių scena nebūdinga idealaus vienuolio kunigaikščio įvaizdžiui. Levas nužudė Vaišelgą per ginčą puotoje, kai kunigaikščiai skirstėsi po susirinkimo – vienuolio dalyvavimas kunigaikščių susirinkime savaime labai keistas – o Levas su Vaišelga nusprendė išgerti dar po taure.)

Atsižvelgus į visas hagiografines transformacijas, tenka manyti, kad nepasitvirtina Pašutos hipotezė dėl Lietuviško metraščio fragmentų, išvelgiamų Vaišelgos gyvenimo siužetuose. Pasakojimo B versija – tipiškas rusų metraštininkų produktas. Iš tikrųjų atskiri HVM fragmentai vieni kitiems prieštarauja. Drauge pasaulietiniai fragmentai atskleidžia gana gudrią kombinaciją, sukurtą toli gražu ne lietuvių naudai²⁸; o hagiografiniai – statiškią retoriką ir kartu rusiškąją, tik vėlesnę redakciją. Mįslinga žinia apie kunigaikščio lietuvių krikštą, kuri buvo susijusi, galima spėti, su tais laikais įprastais, nors ne visiškai garbingais karaliaus Danilos veiksmais, pavirto taisyklinga, rusų knygų širdims mielu hagiografiniu pasakojimu. ❧

²³ Антонович, В., *Очерк истории великого княжества Литовского до половины XV ст.*, Киев, 1878, с. 648–649.

²⁴ P vz., *PSRL*, т. 2, стб. 512: „Погорѣ Ростовъ и церкви вси, и сборная... якоже не было николи же, ни будеть“.

²⁵ Yra įvairių nuomonių apie Jurijaus krikšto faktą. A. Gensijorskis, pvz., manė, kad įrašas yra iš Levo Danilovičiaus metraščio (*op. cit.*, с. 57–58). Tačiau tekste prie Danilos vardo pridurtas Vasilkas; tai įprastas Vasilko ir Volodimiro Vasilkovičiaus metraščio požymis. Taip pat reikia pažymėti, kad Jurijaus Lvovičiaus gimimo data nežinoma ir pagal tyrinėtojų spėjimus gali apimti 1250–1260 m. (žr. Dąbrowski, D., *op. cit.*, s. 198. Autorius mano, kad žinia apie kunigaikščio krikštą yra tikra ir spėja Jurijų gimus apie 1255 m., kai apie Vaišelgos krikštą pasakojama pirmąjį kartą, o ne antrąjį, kaip HVM).

²⁶ Plg. laimingą ir taikų suvažiavimą Liubecke ir po to įvykdytą Vasilko Terebovliečio apakinimą; ištikimybės priesaiką Igoriui Olgovičiui 1145 m., išdavystę 1146 m. ir Igorio nužudymą 1147 m.; Riazanės kunigaikščių puotą („яко начаша пити и веселитися“) ir jų išžudymą, kurį įvykdė tikri broliai 1217 m.; žr. *PSRL*, т. 1, стб. 440.

²⁷ Котляр, М., *Галицько-Волинська Русь*, Київ, 1998, с. 215, 219.

²⁸ Anksčiau pastebėjome, jog nežinia kodėl HVM redaktorius išsaugojo pirminę versiją (bet tai sunku paaiškinti ir kitų pakartotinių siužetų atvejais). Vis dėlto galime spėti, kad taikos sutarties su Danila siužetinė linija HVM buvo pratęsta, pasakojant apie vėlesnius įvykius Lietuvoje ir Haličo Voluinės žemėse. Kadangi redaktorius jos nepanaudojo hagiografiniame perdirbinyje, todėl metraščio audinyje paliko ankstesnės versijos fragmentą.

Apklausa ir politika

IRENA VAIŠVILAITĖ

Lietuvoje nuolat, vos ne kas savaitę, skelbiamos, komentuojamos ir svarstomos vis naujos apklausa. Atsiverčius kurį nors didesnį lietuvišką interneto dienraštį ir paieškojus medžiagų su žodžiu „apklausa“, rezultatas išpūdingas. Pavyzdžiui, „Omni laiko“ svetainėje nuo jos įkūrimo paskelbta per tūkstantį tokių pranešimų. Vienos apklausa aiškinosi, kurioje Europos šalyje dažniausiai miegama darbe, kitos pranešė, kas laimėtų rinkimus, jei jie vyktų artimiausią sekmadienį. Viena, daryta 2002 m., žadėjo pergale krikščionims demokratams...

Pramoginės apklausa didesnio rezonanso nesukelia – jų vienadienės įdomybės panašios į televizijos „klausimėlių“. Tačiau politinės apklausa, nepaisant daugybės nepasitvirtinusių prognozių, Lietuvoje vertinamos labai pagarbiai. Jos pateikiamos ir priimamos kaip tikros žinios apie visuomenę, apie piliečių pažiūras bei nuotakas, su kuriomis privalu skaitytis. Per rinkimus ir įtemptu politiniu metu apklausų itin pagausėja, tad publika beveik kasdien yra apšaudoma visokiais reitingais ir jų komentarais.

Daugumą apklausų Lietuvoje užsako žiniasklaida. Pastaruoju metu pradėjo daugėti ir partijų užsakomų apklausų. Pasigirdo nuomonių, jog kuriai nors partijai ar politikui nepalankūs apklausų rezultatai ne tik atspindi tikrovę, bet ir ją kuria. Tačiau, užuot siekę skaidresnių ir išsamesnių socialinių tyrimų, politikai ir žiniasklaida, atrodo, stengiasi apklausas išnaudoti savo tikslams.

Iš žinių ir komentarų dažniausiai dingsta informacija apie apklaustųjų skaičių, apklausa metoda, ypač – apie užsakovus. Toks neapibrėžtu-

mas, sumišęs su Lietuvos visuomenei būdingu pasitikėjimu „moksliškai“ pagrįstais faktais, į viešąją erdvę išmetamas žinias apie visuomenės nuomones ar vertinimus padaro beveik tikėjimo tiesomis.

Apklausų rezultatus Lietuvoje dažniausiai komentuoja ne sociologai, o politikos apžvalgininkai. Sociologas paprastai žino, kad apklausa atspindi ne dabartį ir jokių būdu ne ateitį, o tik prieš kurį laiką buvusią nuomonę. Sociologas nėra linkęs apklausa rezultatų sutapatinti su visuomenine tikrove – jis mato tik tendencijas, tikimybes, siekia palyginti skirtingų apklausų rezultatus. Politikos apžvalgininkams šie klausimai rūpi daug mažiau, o žurnalistai į apklausas dažniausiai linkę žiūrėti kaip į įvykius. Be to, net tvirtesnė ir rimtesnė nei Lietuvos žiniasklaida kartais neatsispiria pagundai „pagaminti žinią“ užsakydama kokią nors apklausa.

Kaimyninėje Lenkijoje palyginti neseniai didelį triukšmą sukėlė vieno rimto savaitraščio užsakyta apklausa dėl „labiausiai nekenčiamo lenko“. Nemažesnis sujudimas kilo po spaudos užsakytos apklausa dėl lenkų pasiryžimo per būsimum prezidento rinkimus balsuoti už dabartinio prezidento žmoną Jolantą Kwaśniewską. Ši apklausa buvo surengta, kai galimos būsimojo prezidento kandidatūros nebuvo net pradėtos svartyti. Tokiame kontekste į klausimą „Ar prezidento rinkimuose balsuotumėte už Jolantą Kwaśniewską?“ dažnas respondentas atsakė: „balsuočiau“. Jei būtų buvę pateikti nors keli kiti kandidatai, atsakymai būtų išsidėstę kitaip. Tačiau apklausa sumanytojų nedomino tikros lenkų preferen-

jos. Jiems reikėjo žiniasklaidos įvykio, sensacijos.

Šiaip jau įvairiausios apklausa itin sureikšminamos pokomunistinės erdvės žiniasklaidoje. Matyt, atsiliepia neišnykęs statistinis požiūris į visuomenę ir jos gyvenimą bei labai trumpa visuomenės apklausų ir jų skelbimo istorija. Iš pradžių apklausa buvusiose komunistinėse visuomenėse buvo tarsi naujas žaislas, kuriuo visi domėjosi. Netrukus tuo dėmesiu buvo pradėta piktinaudžiauti.

Žinių tiekėjai, užsakydami apklausa, siekia įdomesnio rezultato. Jiems nerūpi, kodėl žmonės mano vienai ar kitaip, kodėl nuomonės keičiasi. Politikai, kuriems būtent šie klausimai turėtų rūpėti labiau nei pačios nuomonės, neįvertina žiniasklaidos užsakytų apklausų specifikos. Todėl, ypač įtemptu politiniu laikotarpiu, apklausų rezultatai pradeda mi vertinti kaip nuosprendžiai.

Atrodo, akivaizdu, kad tuoj po rinkimų apklausaose pirmuoja juos laimėjusios partijos. Laikui bėgant, valdžios reitingai prastėja. Blogiausiai sekasi vyriausybės nariams ir premjerui. Jų vertinimas tempia žemyn visos valdančiosios koalicijos vertinimus. Tai dėsninga valdžioje esančiųjų vertinimo dinamika. Jei ji nėra pernelyg dramatiška, į ją nereikėtų kreipti didelio dėmesio. Tačiau narkomaniškai nuo apklausų priklausančiose partijose prasideda bruzdėjimai, atsiranda tiesioginių ir netiesioginių bandymų atsiriboti nuo vyriausybėje esančių politikų ir taip pagerinti savo reitingus. Žiniasklaida pradeda spekuliuoti apie galimus skilimus parti-

joje. Jei pritrūksta politinės išminties, proceso galima ir nesuvaldyti...

Apklausų rezultatai svarbūs ir opozicijai. Pagal reitingus sprendžiama, kuri partija gali pretenduoti į opozicijos lyderes. Būtent tokia – tikra ar tik menama – lyderystė nulemia politinių taikinių pasirinkimą.

Žinoma, valdančioji dauguma, vyriausybė ir opozicija neturėtų likti abejingos savo veiklos vertinimui. Tačiau nuolatinis dairymasis į apklausų barometrą gali paralyžiuoti. Demokratojose svarbu ne tik visuomenės pritarimas vienam ar kitam sprendimui, bet ir rinkimų suteikta legitimacija bei valdymo kadencijos. Pritarimas vykdomai politikai ne visada turi būti visuotinis ir ne visada – pastovus.

Atidi politinių apklausų rezultatų analizė gali atskleisti daugiau nei procentinį būsimų rinkėjų balsų pasiskirstymą. Tačiau būtent šis pasiskirstymas labiausiai rūpi partijoms, norinčioms iš apklausų spręsti apie būsimą rinkėjų elgesį. Bėda ta, kad iš apklausų labai retai galima nuspėti, kas būtent vyks politikos teatre ir kokia bus visuomenės reakcija į vienus ar kitus įvykius. Apklausos geriausiai atspindi vienos ar net kelių savaičių senumo praeitį, kada apklausa buvo atlikta. Kartais padėtis gali ir nebūti esmingai pakitusi, bet kartais ji gali būti visai kitokia. Be to, labai svarbu, kaip išsiaiškinami apklausos rezultatai.

Jei vyriausybei, partijoms ar politikams apklausos tampa esminiu jų veiklos vertinimo rodikliu, jos gali atsiliepti politiniams sprendimams. Tada jau galima kalbėti apie apklausų diktatūrą ir neigiamą poveikį demokratijai. Pavyzdžiui, aukšti Česlovo Juršėno populiarumo reitingai, be abejo, prisidėjo prie Socialdemokratų partijos pozicijos prieš pirmąjį prezidento rinkimų turą ir paskatino apsisprendimą kelti jo kandidatūrą prezidento rinkimuose. Rezultatas turėtų paskatinti susimąstyti, ką iš tikrųjų parodo populiarumo, pasitikėjimo, pritarimo reitingai. Tais rei-

tingais dažnai operuojama viešame kalbėjime, o pastaruoju metu jais remiami ir vienokie ar kitokie veiksmai.

Beje, internete dar galima rasti poros metų senumo pranešimų apie apklausas, 2002 m. prezidento rinkimuose žadėjusias neabejotiną pergalę Valdui Adamkui. Ar atsiliėpė tos apklausos tuometinės Adamkaus rinkimų komandos veiksmams? Kita vertus, per antrąjį prezidento rinkimų turą vyko tikras apklausų karas, žiniasklaidoje šmėžavo pergalės pažadai ir vienai, ir kitai pusei.

Apie tai, kad apklausos rezultatus galima pakreipti norima linkme, Lietuvos sociologai savo profesinėje aplinkoje kalba jau seniai, o pastaruoju metu pasigirdo ir viešų pareiškimų. Klausimo formuluotė, apklausimo ir apklausos pristatymo laikas bei rezultatų aiškinimas gali daryti įtaką politiniams procesams.

Kai kurios apklausos gali rengti dirvą politiniam sprendimui, kai kurie politiniai sprendimai gali kilti iš apklausų. Apklausų klausimai gali iš anksto modeliuoti situacijas, kurių dar nėra. Įdomus pavyzdys – per Rolando Pakso apkaltą atlikta apklausa, kurios rezultatai rodė, jog Lietuvos rinkėjai būsimuose prezidento rinkimuose atiduotų pirmenybę moteriai...

Apklausa naudojant kokiam nors konkrečiam politiniam tikslui, tą tikslą galima pasiekti. Tačiau nuo tokio tikslingo politizavimo labai kenčia pačios apklausos. Mažėja pasitikėjimas jomis. Apklausos nesuinteresuotumu turi tikėti ne tik tie, kurie jos rezultatus vertina, bet ir (ir tai daug svarbiau) apklausiamieji. Priešingu atveju dalis atsakymų bus nepatikimi.

Lietuvos politikai, atrodo, išmoko naudotis apklausomis rinkimams, tačiau dar nesugeba nuolat ir kryptingai dirbti su savo elektoratu. Toks darbas visai nereiškia rinkėjų smegenų plovimo ar kokių panašių „technologijų“. Norint kryptingai dirbti ir formuluoti žmonėms suprantamus

bei priimtinus politikos tikslus, reikia kuo daugiau apie rinkėjus žinoti. Jokia vienadienė apklausa tokių žinių neduos. Apklausoje visuomenė visada lieka tarytum chimera, pasislėpusi už pasirinkimų procentų. Tokios apklausos neleidžia nuolat laikyti rankos ant visuomenės gyvenimo pulso.

Politikų pasitikėjimas žiniasklaidos užsakytomis apklausomis verčia juos kreipti dėmesį tik į tas sritis, kurias tos apklausos paliečia. Už akiračio lieka daug svarbių dalykų, kurie žiniasklaidai dėl vieno ar kitų priežasčių nerūpi.

Iš tikrųjų galima nustatyti piliečių poreikius, lūkesčius ir jų teikiamas pirmenybes. Galima net sudarinėti gana patikimas prognozes – taigi ir aiškintis galimus kai kurių sunkių politinių sprendimų vertinimus. Tam reikia kryptingų, nuolat veikiančių ir visapusių sociologinių tyrimų programų. Tokie tyrimai gali būti pasitelkti formuojant socialinės politikos uždavinius partijų programose, bet nei apklausų, nei sociologinių tyrimų rezultatai negali tapti pagrindiniais politikų, ypač partijų veiklos gairėmis, negali pakeisti partijų ideologijos, ilgalaikių ir esminių tikslų, valstybės ir visuomenės raidos vizijų. Tik apklausomis paremtas ir į apklausų rezultatus nukreiptas politikavimas yra populistinis ir, ilgesnėje perspektyvoje, vedantis į politinės veiklos išsigimimą, į politikos pavertimą pigiu teatru. Deja, tokio politikavo Lietuvoje pastebimai daugėja.

Svaiginimuisi politinėmis apklausomis turėtų priešintis visos suinteresuotos pusės – apklausas atliekančios sociologinių tyrimų agentūros, rezultatus skelbianti ir aptarinėjanti žiniasklaida ir apklausų vertinami bei jų rezultatais besiremiantys politikai. Tačiau šiuo metu, atrodo, visos pusės yra pernelyg įsisukusios klampioje priklausomybės bei interesų karuselėje. Ta karuselė sukasi vis greičiau, o joje sėdintiems aplinkinis pasaulis vis labiau liejasi akyse... ❧

Jono Aisčio konferencija

Liepos 7 d. sueis 100 metų nuo Jono Aisčio gimimo. Tokiai progai pažymėti birželio 11 d. Lietuvių literatūros

Jonas Aistis. Vytauto Maželio nuotr.

ir tautosakos institute Naujosios literatūros skyriaus jėgomis buvo suorganizuota jubiliejinė mokslinė konferencija „Praregėjęs ilgesio akimis“. Joje literatiškai peržiūrėta Aisčio kūryba – pagal visas dabar lietuvių literatūros moksle dvelksinčias madas į klasiko plunksnos palikimą žvelgta pro kartais kurioziškai vaizdą pakreipiančią mistikos ar naratologijos lupą, telktasi įvairiausių kontekstų – ir kultūrinių, ir teorinių, dažnai į ant-ara vietą nustumiant poezija. Tokie pranešimai tik paliudija, jog lietuvių literatūrologai dar nėra įvaldę metodologijų tiek, kad jos slūgsotų kaip tvirti, bet į akis nekrentantys pamatai. Apie poetą ši tą nauja ar esminga tebuvo galima sužinoti iš vos kelių pranešimų – M. Šidlausko stilingos Aisčio kūrybos peržvalgos dievoieškos aspektu, N. Kašielionienės atliktos Aisčio interpretacijos prancūzų simbolizmo kontekste ir itin konkretaus A. Ruseckaitės pranešimo apie B. Brazdžionio ir Aisčio susirašinė-

jimą. Pastarajame atsiskleidžia ne tik Aistis-žmogus, bet ir šiandien būtinam sovietinio palikimo perkainojimui gairių suteikti galintis Aisčio vertybiškas požiūris į okupuotoje Lietuvoje vykusius kultūrinius procesus, sovietinius kūrėjus. Beje, pastarasis pranešimas – tik šių laiškų leidimo išanga, taigi laikui bėgant su juose išsakytais vertinimais bus galima susipažinti visiems skaitytojams. – K. J.

Mafijoziška teisė

Gegužės 31-ąją Vyriausybė nusprendė pateikti Seimui Teisingumo ministerijos parengtas Advokatūros įstatymo pataisas. Greta kitų pakeitimų numatoma uždrausti tapti advokatais tiems teisės magistrams, kurie nebuvo teisės bakalaurai, t. y. tiems, kurie studami į teisės magistrantūrą turėjo kitos krypties (filosofijos, istorijos ar pan.) bakalauro laipsnį. Tokia projekto rengėjų nuostata grindžiama ES direktyva, nustatančia, kad „diplo-mas – tai [...] dokumentas [...], patvirtinantis, kad jį turintis asmuo yra sėkmingai baigęs ne mažiau kaip trejų metų trukmės kursų po vidurinės mokyklos arba lygiavertės trukmės vakarinius ar neakivaizdinius kursus universitete, aukštojo mokslo įstaigoje arba kitoje panašaus lygio įstaigoje [...]“. Teisės magistrai, nebuvo teisės bakalaurais, neva neatitinka šios nuostatos, nes teisės mokėsi mažiau kaip trejus metus.

Taip kūrybiškai aiškinant ES teisę, galima apskritai pradėti skirstyti magistrus į *tikruosius* ir *netikruosius* pagal tai, ar sutampa jų pasirinktos bakalauro ir magistro studijų kryptys. Joms nesutampant, magistro diplomai faktiškai netektų galios. Toks pat likimas lauktų ir eksternu įgijusių „svetimos“ krypties daktaro laipsnį.

Tačiau 3 metai – tai tikriausiai bendras minimalus mokymosi universitete terminas, į kurį turėtų būti

įtraukiamos įvairių kryptių studijos. Todėl magistrui, kad ir kokios krypties bakalaurui jie prieš tai buvo, turėtų būti pripažinti „sėkmingai baigusiais“ šešerių metų kursai.

Manipuliacija teise rodo, kad pataisomis siekiama slapto tikslų. Seniai, labai seniai VU teisės fakultetas monopolizavo teisininkų rengimą „rinka“ ir taip įgijo nemenką galią. Juk patogiau tvarkyti reikalus, kai visi teisėjai, prokurorai, advokatai, notari ir kt. yra vieni kitų dėstytojai, studentai ar bendrakursiai. Kaip tik dėl šios priežasties visiems būsimiems teisininkams buvo skiepijama ištikimybė „senajai *alma mater*“. Taip susikūrė klanas, kurio įtaka ypač išaugo atkūrus Nepriklausomybę, kai tapo lengva manipuliuoti *teisinės valstybės* (neretai turinčios *teisininkų valstybės* požymių) lozungu. Tačiau šio *Iusticia nostra* pozicijos susvyra-vo, kai susikūrė „konkuruojanti firma“ – dabartinis Lietuvos teisės universitetas – ir su kiekvienais metais įgyjanti vis daugiau „raumenu“ . Kaip tik prieš šią įstaigą ir nukreiptos Advokatūros įstatymo pataisos, nes tik LTU turi dvipakopę studijų sistemą ir priima į magistrantūrą kitų kryptių bakalaurus. Visa ši istorija išties primena „Aštuonkojį“ ar „Krikštatėvį“. Deja, ji nėra išgalvota. – B. G.

Drabužis kaip menas ir istorija

Vilniaus paveikslų galerijoje veikia paroda „XVIII a. mados pasaulis“ iš Varšuvos nacionalinio muziejaus rinkinių. Tai unikali proga Vilniaus muziejuje pamatyti tiek gražios tekstilės: šilko, damasto, muslino, aksomo, rafinuotų mezginių, preciziškų siuvinėjimų. Salėse išstatyta 60 moterų, vyrų ir vaikų manekenu, audinių pavyzdžiai, atskiri kostiumo elementai bei aksesuarai. Išvaizduoti siluetus ir drabužių konstrukcijas leidžia grafinė medžiaga – XVIII a. madų žurnalų iliustracijos bei 1915–

1919 m. atliktos ikonografinės studijos, kuriose matyti drabužio spalvos, konstrukcija. Dėl to jos naudingos muziejininkams, restauruotojams, mados istorikams, gali įkvėpti ir šiuolaikinius dizainerius. Ši gausa nevargina – išsipuošusios minios išpūdis tik sustiprina parodos poveikį, kuri formuoja ir visumą, ir pavienės detalės. Antai XVIII a. vyrų švarkai leidžia įsitikinti, kaip menka ir banali detalė – saga – gali prilygti brangiam papuošalui. O kaip įvardyti drabužių spalvas? Parodos rengėjai siūlo pasiūlyti eksponuojamų kostiumų siuvėjų laikų pavadinimus, dažnai kilusius pagal sąsają su maisto produktais arba patiekalais: avietinė, lašišos, kavos, slyvos, bordo (raudonojo vyno) ir pan. Tiesiog juslių puota!

Patiriame ir kasdienio apdairumo svarbą kultūrai: pavyzdžiui, kad neverta skubėti išmėtyti gražių proginių

rūbų. Ne vienas eksponatas – iš kartos į kartą saugotos relikvijos: prosnelės pirmojo baltiaus suknelė, prosnelio krikštynų marškinėliai. Šeimų lobynai – ne vienintelis kolekcijos šaltinis. Sarmatiško stiliaus vyrų drabužiai į muziejaus rinkinį pateko iš privačių kolekcijų, o didžiuliu europinės mados pavyzdžių Varšuvoje atsidūrė po Antrojo pasaulinio karo su Breslau (Vroclavo) Taikomosios dailės ir amatų muziejaus rinkiniais.

Renginys skirtas Lietuvos ir Lenkijos ištobimui į ES. Ekspozitai liudija Lenkijos europiškumą XVIII a.; kaip sena Europos šalis neakivaizdžiai pristatoma ir Lietuva. Mat dalis vertybių ir drabužių kolekciją pateko iš Kauno apylinkėse gyvenusios Januševskių, tiksliau vieno jos atstovo – Marijono Januševskio – rinkinio. Norisi tikėti, kad buvo surinkti Kauno apylinkėse... – G. J.

Naujas liuteronų vyskupas

Birželio 19 d. Tauragėje iškilmingu pamaldų metu konsekruotas Lietuvos Evangelikų Liuteronų Bažnyčios vyskupas Mindaugas Sabutis. Konsekracijai vadovavo Latvijos Evangelikų Liuteronų Bažnyčios arkivyskupas, dalyvavo Bažnyčių atstovai iš Estijos, Suomijos, Didžiosios Britanijos, Vokietijos, Švedijos, JAV ir kitų šalių. Naująjį vyskupą neformaliai pasveikino kardinolas Audrys Juozas Bačkis, kitų Lietuvos Bažnyčių atstovai. Kunigas Mindaugas Sabutis vyskupu išrinktas per neeilinį Bažnyčios Sinodą Tauragėje balandžio 24 d.

Jauniausio, 28 metų liuteronų vyskupo visoje Liuteronų Bažnyčios Europoje istorijoje išventinimas simboliškai žymi Evangelikų Liuteronų Bažnyčios Lietuvoje situaciją. 2003 m. miręs vyskupas Jonas Kalvanas vadovavo Bažnyčiai sunkiu posovietiniu metu rengiant naujus kunigus bei

Vysk. Mindaugas Sabutis.
Kęstučio Puloko nuotrauka

atkuriant nunykusias parapijas. Šiandien Lietuvos Evangelikų Liuteronų Bažnyčia veda naują kunigų kartą, turinti uždavinį išlaikyti Bažnyčios Lietuvoje tradicijas, atrasti šiuolaikinio pasaulio iššūkius atliepiančius naujus sielovados kelius bei reikšti krikščionišką poziciją visuomenėje.

Vilniaus evangelikų liuteronų parapijos kunigo konsekravimas vyskupu reiškia, jog galiausiai išnyks dešimtmetį trukusi įtampa tarp neoficialaus Bažnyčios centro Vilniuje bei oficialaus Tauragėje, jog Bažnyčia taps aktyvesnė reikšdama viešą poziciją. Sabučio ne kartą viešai pareikštos ekumeninės nuostatos leidžia tikėtis aktyvesnio liuteronų prisidėjimo tarpbažnytiškai sprendžiant kai kurias socialines problemas, skaidresnių ir nuoseklesnių Bažnyčios ryšių su evangeliškomis Bažnyčiomis užsienyje.

Žinia, vyskupas Sabutis jau sėkmingai atlaikė pirmąjį išbandymą – ilgas, daugiau kaip keturių valandų konsekravimo iškilmes. – A. O.

Parodos lankstuko viršelis

Giannos pasirinkimas

RŪTA TUMĖNAITĖ

Kalbant apie šventuosius, tokie epitetai kaip „išskirtinis“ ir „neturintis precedento“ skamba gana pretenzingai. Vis dėlto gegužės 16 d. Šv. Petro aikštėje įvyko ištis neregėtas dalykas: ne todėl, kad šventąja buvo paskelbta 39 metų italė pasaulietė Gianna Beretta Molla – tarp savo paskelbtų 482 šventųjų popiežius Jonas Paulius II yra pagerbęs ne vieną pasaulietį, – bet dėl to, jog moderniaisiais laikais dar nėra buvę, kad kanonizacijos Mišiose dalyvautų naujosios šventosios našlys ir vaikai. Nukritus uždangai, susirinkusieji išvydo besišypsiančios moters, laikančios ant rankų kūdikį, fotografiją. Šešto dešimtmečio madas primenantis moters šukuosena ir megzta vaiko kepuraitė buvo tikras kontrastas tokiomis progomis įprastiems šventųjų paveikslams, vaizduojantiems vienuoles ar vienuolius, pamaldžiai klūpančius ir žvelgiančius į aukštybes. Maldininku minioje buvo ir 42 metų Gianna Emanuela Molla, jauniausioji iš keturių šventosios vaikų, keistai panaši į savo mamą, kurios niekada nepažinojo ir kuri savo noru paaukojo gyvybę, kad išgelbėtų ją dar negimusią. Gianna Beretta Molla yra pirmoji ištekėjusi naujųjų laikų šventoji, ir nors šimtmečiams bėgant Bažnyčia yra kanonizavusi ne vieną vaikų turėjusią moterį, būtent motinystė Giannai Mollai pelnė šventosios titulą.

Gianna Beretta gimė 1922 m. Milane; pamaldžių katalikų šeimoje ji buvo dešimtas iš keturiolikos vaikų. Gianna dalyvavo įvairių katalikiškų organizacijų, ypač Šv. Vincento Pau-

liečio draugijos ir *Azione Cattolica*, veikloje. Baigusi pediatrijos studijas ir pradėjusi dirbti Magentos klinikoje, ji vienu metu svarstė apie vienuolės pašaukimą, tačiau susipažinusi su jaunu inžinieriumi Pietro Molla 1955 m. už jo ištekojo. Netrukus vienas po kito gimė trys vaikai. Po neilgos pertraukos vėl pasijutusi nėščia, Gianna nėštumo pradžioje sužino baisią diagnozę: jos gimdoje aptiktas auglys, būtina operacija. Moters, šventai tikėjusios savo, kaip gyvybės davėjos, pašaukimu ir pašventusios gyvenimą „tikrai krikščioniškos šeimos kūrimui“, laukė negailestingas pasirinkimas: pašalinti gimdą, kartu pašalinant vaisių, ar bent jau nutraukti nėštumą, nes jos gyvybei gresia pavojus. Tačiau Gianna, pati būdama medikė ir suvokdama visas pasekmes, pareiškė: „Tegu jie man daro ką nori, bet su sąlyga, kad išgelbės kūdikį“. Tą patį ji nesyk kartojė ir savo vyrui: „Jeigu tektų rinktis tarp manęs ir kūdikio, reikalauju, kad išgelbėtų mėtė kūdikį“. Gianna pasirinko lengvesnę operaciją – auglio pašalinimą, – žinodama, kad gimdymo metu jai gresia lemtingos komplikacijos. 1962 m. balandį moteris pagimdė sveiką mergytę, tačiau po savaitės mirė nuo ypač skausmingo septinio pilvaplėvės uždegimo. Šiandien, ko gero, būtų buvę įmanoma išgelbėti abi gyvybes, tačiau prieš 50 metų gydymas antibiotikais dar nebuvo taip toli pažengęs.

Popiežius Paulius VI pavadino Giannos poelgį „sąmoninga auka“ ir lygino ją su Bažnyčios kankiniais, žuvusiais už tikėjimą laužų liepsnose.

Netrukus po jos mirties pradėta kanonizacijos byla. Popiežius Jonas Paulius II, 1994 m. paskelbęs Gianną Beretta Mollą palaimintąja, aukštino šią moterį kaip laimingą sutuoktinę ir motiną, paaukojusią savo gyvybę dėl iščiose nešiojamo kūdikio, ir ypač pabrėžė tai, kad palaimintoji, būdama medikė ir gerai suvokdama savo elgesio pasekmes, nevengė aukos ir paliudijo savo dorybių herojiškumą.

Štai tokia nepaprasta paprastos italės moters istorija: mylėjusi gyvenimą, sėkmingai dirbusi gydytojos darba ir sukūrusi laimingą šeimą, ji buvo pakelta į altoriaus garbę. Jonas Paulius II jau išgarsėjo „eilinių“ katalikų kanonizacijomis, taip parodydamas, jog šventumo pavyzdžių apstu ir kasdieniame paprastų žmonių gyvenime. Taigi Giannos Mollos kanonizacija turėtų tapti džiugia žinia milijonams katalikų, kurių gyvenimas sukasi tarp karjeros, santuokos ir vaikų auginimo, ir teikti joms įkvėpimo. Tuo tarpu ši kanonizacija sukėlė gana netikėtą diskusiją: ar tikrai šventoji Gianna yra herojiškumo pavyzdys mūsų laikams, ar tiesiog paranki emblema abortų priešininkų kampanijoms?

Pagrindo Giannos tapatinimui su *pro-life* sąjūdžiu iš pat pradžių suteikė jos beatifikacijos aplinkybės. Nors Gianna turi gausybę gerbėjų savo gimtojoje Milano arkivyskupijoje, iki šiol Italijoje ji nesulaukė itin daug sekėjų. Atvirakščiai, jos pavyzdį iškart entuziastingai perėmė Šiaurės Amerikos kampanijos, kovojančios prieš abortus ir laikančios „šia *pro-life* šventąją pavyzdžiu motinoms, žmonoms ir gydytojoms“, kaip skelbia amerikiečių tinklapis *Priests for Life* („Kunigai už gyvybę“). Nenuostabu, kad ir pranešimuose apie Giannos kanonizaciją anapus Atlanto ji buvo vadinama „*pro-life* kankine“ ir „motina, kuri atsisakė aborto“. (Palyginimui: Čekijos feminisčių tinklapis *feminismus.cz*

kanonizaciją pavadino *Šoviništicke bomba od papežu.*)

Vatikanas lyg ir nepritaria žinia-sklaidos antraštėms, skelbiančioms Gianną „pirmąją šventąją abortų priešininke“, tačiau sunku paneigti, kad jos išaukštinimas siūncia pasauliui aiškia ir nedviprasmišką žinią. Tai buvo akivaizdu ir 1994 m., kai Gianna Beretta Molla buvo paskelbta palaimintąja. Tada Katalikų Bažnyčia kovojo sunkią ir užsitęsusią kovą prieš Jungtines Tautas dėl kontracepcijos, be to, tuos metus Bažnyčia buvo paskelbusi Šeimos metais. Jonas Paulius II palaimintosios Giannos auką yra pavadinęs „herojišku liudijimu...“, taip ryškiai kontrastuojančiu su... šiandien vyraujančiu mentalitetu“ (1995 m. balandžio 25 d. visuotinė audiencija), aiškiai turėdamas omenyje „mirties kultūrą“, prieš kurią krikščionys turėtų kovoti, stiprindami gyvybės kultūrą.

Po dešimt metų, iškeldamas palaimintąją Gianną į Katalikų Bažnyčios šventųjų gretas, Jonas Paulius II kalbėjo apie jos „meilę saviesiems iki galo“, sekant paties Kristaus pavyzdžiu, ir minėjo jos herojišką ištikimybę sutuoktinių dieną duotam įsipareigojimui. (Katalikų Bažnyčios Katekizmas šį įsipareigojimą apibrėžia kaip partnerystę tarp vyro ir žmonos visam gyvenimui, skirtą abiejų sutuoktinių labui, taip pat gyvybės pratęsimui ir jų atžalų ugdymui bei auklėjimui.) „Jos kraštutinė auka rodo, kad tik tie, kurie turi drąsos visiškai atsiduoti Dievui ir savo broliams, realizuoja save“, – kalbėjo Šv. Tėvas per kanonizacijos Mišias.

Nors Giannos poelgio herojiškumas nekelia abejonių ir bet kokią polemiką šiuo klausimu netgi daro šiek tiek nederama, vis dėlto pati moters kanonizacija kelia ne vieną iki šiol neišspręstą etinį klausimą, apie kuriuos savo straipsnyje britų katalikų savaitraštyje *The Tablet* samprotauja žurnalistė Frances Kennedy (*The Tablet*, 2004 05 22). Argi nėra kito pasirinkimo moteriai, kaip išgelbėti vieną vaiką ir dėl to palikti keturis vaikus aug-

ti be motinos? Ar katalikės moterys turėtų išsizadėti teisės į sveikatą ir gyvybę dėl negimusio kūdikio? Ir pagaliau kokią psichologinį poveikį toks poelgis gali padaryti asmeniui, žinančiam, kad jo gyvenimas kainavo kitam žmogui gyvybę?

Pasak t. Liongino Virbalo SJ, „negali aukoti vienos gyvybės kitos sąskaita. Negali jų dėti ant svarstyklių. Na-

Gianna Beretta Molla

tūralu, kad mama saugo savo kūdikį ir aukojasi kiekvienu atveju. Ir šiuo atveju tai nėra motinos gyvybės aukojimas. Juk niekas nekelia etinių klausimų dėl motinos, kuri vežama į Sibirą aukojosi dėl savo vaiko, iškėlė prie viintelės skylutės vagone, kad iškviptų oro – idant išgelbėtų vaiko gyvybę, pati sumenkindama savo šansus išgyventi. Nors galbūt galėjusi išlikti pati, padėti kitiems, galbūt turėjo daugiau šansų, nes buvo stipresnė. Vis dėlto dalis žmonių kitaip traktuoja negimusį ir gimusį kūdikį. Juk jei reikėtų aukoti vieną iš gimusių vaikų, kad išliktų mama ar kiti broliai ir seserys, niekam nekiltų abejonių reikia ar nereikia. Toks klausimas net nekiltų. Požiūris į negimusį, kaip į nevisavertį žmogų, kaip į motinos apsisprendimo objektą, yra labai gajus.

Gianna žinojo apie riziką, tačiau nebuvo visiškai tikra dėl baigties. Ji turėjo viltį, darė viską, kad galėtų gyventi visi. Negalvojo, kaip užsitikrinti sau gyvybę, galimybę auginti vaikus vieno – negimusiojo sąskaita“.

Giannos istorija pavertė ją neoficialia motinystės globėja. Du atvejai, kuriuos Šventumo bylų kongregacija pripažino stebuklais, įvykusiais Giannos užtarimu, susiję su gimdymu. Pirmasis atvejis įvyko 1977 m. Brazilijos ligininėje, kuriai vadovauja Giannos brolis. Moteris, pagimdžiusi negyvą kūdikį cezario pjūvio būdu, patyrė tokių sunkių komplikacijų, jog gydytojai, gelbėdami jos gyvybę, jau rengėsi perkelti ją į geresnę ligininę, esančią už 600 kilometrų. Tačiau po to, kai ligininės personalas pasimeldė ir paprašė Giannos Berettos Mollas užtarimo, moteris kitą dieną pasijuto visiškai sveika ir buvo išrašyta iš ligininės. Antrasis atvejis įvyko 2000 m. taip pat Brazilijoje. Jauna moteris nėštumo pradžioje buvo netekusi beveik visų vaisiaus vandenių. Kai gydytojai perspėjo moterį, kad nenutraukus nėštumo, jai gresia mirtina infekcija, ji pasimeldė Giannai ir, nepaisant vaisiaus vandenių stygiaus, sėkmingai išnešiojo kūdikį, taip mesdama iššūkį visam medicinos mokslui.

Kennedy teigimu, ir Giannos Mollas atvejis, ir antrasis stebuklas išryškina nežmoniškai sunkią dilemą, su kuria susiduria katalikės moterys, kai jų ir jų negimusių kūdikių gyvybei iškyla mirtinas pavojus. Giannai buvo pasiūlyta atlikti operacija, kuri būtų turėjusi pasekmių kūdikiui. Pagal dvigubo padarinio principą, pakenkto nėščios moters organo operacija, galinti pasibaigti jos negimusio vaiko mirtimi, kai tos mirties specialiai nesiekama, yra leistina, siekiant išgelbėti moters gyvybę. Kennedy cituoja Londono Linacre Sveikatos apsaugos etikos centro vadovę Heleną Watt, kuri teigia: „Atsisakiusi gimdos pašalinimo operacijos, Gianna Molla padarė daugiau, negu reikalavo jos pareiga – labai panašiai pasielgė šv. Maksimilijonas Kolbė, paaukojęs savo gyvybę

vietoj kalėjimo draugo“. Watt teigimu, „žalojanti intervencija į negimusio kūdikio kūną, vykstanti aborto metu, yra visai kas kita, negu intervencija į savo kūną, kurios metu prognozuojama, tačiau specialiai nesiekiami kūdikio mirties arba persileidimo. Operacijos, į kurias turi visas teises,

atsisakymas yra herojiškas, tačiau moraliai neprivalomas dalykas“.

Anksčiau Vatikano atstovai yra ne kartą pareiškę, kad, nors Bažnyčia ža- visai moterimis, paaukojusiomis savo gyvybę dėl negimusio kūdikio, toks apsisprendimas anaipol nėra privalomas.

Nors tai, dėl ko teko apsispręsti

Giannai, negalima vadinti abortu įprasta šio žodžio prasme, vis dėlto kai kurie liberaliojo sparno komentatoriai tvirtina, kad abortų priešininkai bando išnaudoti Giannos atvejį savo tikslams. Dilemos, gaubiančios Giannos kanonizacija, suteikė proga *pro-choice* veikėjams paskelbti, kad tokiu žingsniu Katalikų Bažnyčia parodo, jog negimusio kūdikio gyvybė jai yra vertingesnė už moterų sveikatą ir saugumą. Tik iš pagarbos itin asmeniškam moters apsisprendimui Italijoje suabejojusieji jos pasirinkimu vengė veltis į didesnę polemiką. Tokioje aplinkoje kritikos strėlių nepagailėjo tik prieštaringai vertinamo sąjūdžio už liberalias reformas „Mes esame Bažnyčia“ atstovas Luigi de Paoli, pareiškęs, kad Giannos Mollos šventumas visiškai atitinka dabartinio popiežiaus koncepcija, pagal kurią žmonės esą kanonizuojami ne todėl, kad juos kaip išskirtinių dorybių asmenis pirmiausia pripažįsta bendruomenė, bet dėl to, kad jie simbolizuoja popiežiaus politinę liniją, šiuo atveju – nepripažįstančią kompromisų poziciją Bažnyčios mokymo apie abortą prasme.

Giannos sprendimas, paremtas giliais asmeniniais įsitikinimais, be abejonės, buvo herojiškas. Ji aiškiai suvokė savo pasirinkimo pasekmes. Jos vyro sesuo prisimena, kaip paskutinėmis gyvenimo dienomis Gianna jos paklaususi, ar ši žinanti, ką reiškia mirti ir palikti našlaičiais keturis mažamečius vai-

kus. Ir vis dėlto žinant, jog kanonizacija išklė Gianną kaip pavyzdį milijonams kitų moterų katalikių, negali nesuabejoti, ar imanoma būti tokio pasiaukojimo šalininku ir propaguotoju. Ar šia kanonizacija moteris nepagerbiama tik kaip gyvybės davėja, nuvertinant jos kaip ugdytojos vaidmenį, ne mažiau svarbų ar net ir svarbesnį tolesniam vaiko gyvenimui? Argi tas gyvybės davimas, už kurį buvo pagerbta Gianna, netrunka visą gyvenimą? Juk ar ne tūkstančius mirčių per tą gyvenimą numiršta kiekviena atsidavusi motina, vaiko gimimo akimirka pirmiausia numirdama savo ligtoliniam gyvenimui su visais interesais bei poreikiais ir amžiams susisaistydama su ta gyvybe, kuri per ją atėjo į pasaulį?

Pasak t. Liongino Virbalo SJ, „Gianna yra pavyzdys meilės, kai nebeskaičiuojama, kai nebesveriamas. Tai herojiška meilė. Jos herojiškumo esmė yra ne tai, kad ji mirė ar pasirinko mirtį, o tai, kad per daug nesvarstė tų galimybių: pavyks ar ne. Čia esama perspektyvos skirtumo. Kai atsiduri sunkioje situacijoje, svarstai visokias aplinkybes, vertini galimybes. Ši istorija man primena gailėstingą samariečio palyginimą. Aš esu centre ir svarstau – apsimoka ar neapsimoka padėti. Gianna centre pastato kūdikį, kaip samarietis sužeistąjį. Ir nebesvarsto – yra tas, kuriam reikia padėti, ir jam padeda. Kai iškeliamas herojiškumas – aišku, tas jos meilės sprendimas yra herojiškas, – turimas omenyje ne mirties pasirinkimas – štai dabar aš einu mirti, – o pasirinkimas – padarysiu viską, kad vaikas gyventų“.

Giannos bylos postulorius, kapucinų kunigas Paolino Rossi, tikrai gerai žinantis šventosios gyvenimo smulkmenas, pataria perdėm nereikšminti Giannos mirties aplinkybių. Pasak jo, būtų klaidinga suvesti Giannos Mollos šventumą į tą pavyzdį, kurį paliko kraštutinis jos poelgis. Kunigo teigimu, tai buvusi gyvenimo, kupino ypač stiprios meilės Dievui ir artimui, kulminacija. ☒

ateitis

LEIDŽIA ATEITININKŲ FEDERACIJĄ NUO 1911M.

ŽURNALAS SKAITANCIAM JAUNIMUI

http://ateitis.tinklapis.lt

ŽURNALĄ GALITE ĮSIGYTI

Tautos

- Knygneis „Himnintai“ Dėmonėlių p. 52
- Kauno Šv. Pranciškaus Klemen- aičių bažnyčia Kauno Šv. Mikalo- jaus bažnyčia Arkangelų bažnyčia Knygneis „Sąjaukė vėnaitis“ Dėmonėlių p. 31
- Knygneis „Sąjaukė vėnaitis“ Dėmonėlių p. 11
- Šv. Kazimiro Knygneis Vėnaitis p. 3
- Žurnalas „Ateitis“ redakcija Lėvėnė a. 13
- Knygneis „Knygneis vėnaitis“ Lėvėnė a. 20
- Centras Knygneis Lėvėnė a. 31
- Sąjaukė vėnaitis Aukštaitė p. 10

Vėnaitis

- Knygneis „Katalikų pasaulis“ Dėmonėlių p. 6
- Ateitinių Federacija Aukštaitė p. 12
- Aukštaitė

Rusiškosios Apšvietos perlas Lietuvoje

(Nepavykęs knygos kultūros desantas iš Rusijos)

ARVYDAS PACEVIČIUS

„Grafo N. P. Rumiancevo biblioteka Rusijos kultūriniame gyvenime“ – tokią parodą galėjo aplankyti Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos skaitytojai ir svečiai š. m. birželio 2–28 d. Jos organizatoriai¹ ir rėmėjai² anotacijose ir lankstukuose džiaugėsi, kad tai pirmasis didžiausios Rusijos bibliotekos kultūrinis „desantas“ Lietuvoje po 1990 m., surengtas pažymint 250-ąsias valstybės veikėjo³ ir kolekcininko Nikolajaus Petrovičiaus Rumiancevo (1754–1826) gimimo metines. Iš tiesų gerai, kad į Lietuvą grįžtama ne tik slapto siomis tarnybomis ir juodosiomis technologijomis, bet ir kultūros paveldu. Tačiau kaip grįžtama, kas buvo rodoma žiūrovui šioje parodoje?

Pagrindinę ekspozicijos dalį sudarė teminiu principu stenduose rikiuojami 79 spaudiniai iš grafo asmeninės 28 512 tomų bibliotekos, kurios pagrindu 1828 m. Sankt Peterburge buvo įkurtas Rumiancevo muziejus (1861 m. rinkiniai perkelti į Maskvą). XVII–XIX a. pradžios knygos (dažniausiai jose publikuotos iliustracijos) prancūzų, vokiečių, lotynų, rusų kalbomis rodė ir aiškino šiaurės tautų gyvenimo būdą, vyno, alaus ir stiklo gamybą, vabzdžių dauginimąsi, avelių auginimą ir alchemijos paslaptis. Apšvietos epochos įvaizdžiai skleidėsi medalių, architektūros, meno, madų

albumuose, kurių graviūras anuomet meniškos prigimties dvariškiai nuspalvindavo ranka. Gamtos mokslų triumfas reišėsi žemdirbystės, veterinarijos, sodininkystės, matematikos, astronomijos, geografijos veikaluose. Tokios knygos, pridėjus literatūros klasiką (Miltonas ir Ezopas), sudarė maždaug 2/3 ekspozicijos. Kiti – tai duoklė Lietuvai, tiksliau, Rumiancevui, ypač nusipelnusiam „tyrinėjant Šiaurės Vakarų krašto senovę“⁴. Tarp jų išskirtinis Ivano Grigorovičiaus parengtas „Senujų raštų Baltarusijos archyvas“ (Maskva, 1824)⁵, kurį laiškuose Teodorui Narbutui minėjo Simonas Daukantas. Lietuvą traktuodami gan plačiai, parodos rengėjai parūpino ir „Prūsijos žemės privilegijas“ (Gdanskas, 1657) bei „Livonijos istoriją“ (Leipcigas, 1776).

Paroda visiškai neatskleidė Rumiancevo kolekcijos esmės, rinkinio sudarymo šaltinių, pagaliau savininko – „aukšto pareigūno ir labai išsilavinusio žmogaus interesų platumo ir įvairiapusiškumo“⁶ bei pomėgių. Galima pamanyti, kad grafas (kaip koks plėšrūnas grifas), studijuo-

damas ir tarnaudamas Nyderlanduose, Italijoje, Vokietijoje, graibstė ir į savo rūmus Gomelyje⁷ tempė viską, ką užmatė ant bukinistų prekystalių. Vertingi ir autentiški Rusijos ir Sankt Peterburgo knygos kultūros faktai, jų sąsajos su Lietuva ir Vilniumi liko neatskleisti. Tiesa, atidus lankytojas galėjo pastebėti dovanojimo įrašus (ne standartinės spausdintas dedikacijas dosniam mecenatui), ekslibrisus ir ypač – knygų žymeklius, panašius į šilkinės ordinų ir medalių juostas, atskleidžiančias imperatoriui artimo asmens aplinkoje klestėjusią aristokratišką paikybę ir skonį.

Rumiancevo biografijos detales at-

Valstybės kancleris grafas Rumiancevas.
E. Skotnikovo vario raižinys

skleidė iliustracijos, fotografijos, dokumentų faksimilės, tarp kurių pažymėtinas 1817 m. Vilniaus univer-

¹ Rusijos valstybinė biblioteka (iki 1992 m. „TSRS V. I. Lenino vardo biblioteka“), Rusijos Federacijos ambasada Lietuvos Respublikoje, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka.

² Garsioji naftos kompanija *Jukos* ir žur-

nalas *Bezopasnost' Evrazii*.

³ Iš daugelio jo užimtų pareigų bene reikšmingiausias buvo užsienio reikalų ministro postas 1807–1814 m., kuriame pakeitė Adomą Jurgį Čartoriskį (1770–1861).

⁴ Citata iš parodos lankstuko.

⁵ *Belorusskij archiv drevnich gramot*.

⁶ Citata iš parodos anotacijos LNB tinklapyje.

⁷ Po Pirmojo ATR padalijimo 1775 m. čia įsikūrė jo tėvas. Paveldėjęs rūmus, Rumiancevas pastatydino ir Šv. Petro ir Pauliaus soborą, kur ir buvo palaidotas.

siteto garbės nario diplomą, gautas už minėtą „gimtojo krašto“ kultūrinį išisavinimą remiant autorius ir knygų leidybą. Deja, už parodos rengėjų akiračio liko Rumiancevo muziejaus ryšiai su Lietuva: ten bibliotekininko padėjėju 1837–1843 m. dirbo Ignatas Onacevičius, vertingas rankraštinės knygas siuntinėjęs Gintilai (galimas daiktas, dėl to pašalintas iš darbo). Išeksponuotas Rumiancevo paveikslas susiliejo su jo nešiotu peruku ir ištirpo skambiuose žodžiuose apie nepailstamą tarnystę Rusijai Tėvynei. Tuo tarpu žinoma, kad apie 1807 m. Sankt Peterburge plito tokio pobūdžio eilėraštkai: *Chotj menia ubej / vsech umneje Kočubej / Zavadovskij vsech skupeje / A Rumiancev vsech glupeje*. Gal iš tiesų Rumiancevas buvo gavęs vidutinišką (o ne puikų, kaip rašoma lankstukuose) išsilavinimą, pasinerdavo į neapgalvotas avantiūras ne tik tiesdamas vandens kanalus, bet ir beatodairiškai ir nesistemiškai kaupdamas knygas?

Daugelis eksponuotų spaudinių nėra nei reti, nei ypač vertingi turinio ar poligrafijos požiūriu. „Kolekcija gali būti XVII a. pabaigos – XIX a. vidurio leidybos pavyzdys Rusijai, Vokietijai, Prancūzijai, Anglijai ir kt. Europos šalims“, – rašoma parodos anotacijoje. Eksponuotos knygos iš Rumiancevo kolekcijos neišsiskyrė nei prabangiais įrišimais, nei turtiniais papuošimais, apie kuriuos buvo kalbama toje pačioje parodos anotacijoje: „Kolekcija išsiskiria puošniu ir grakščiu apiforminimu. Knygas puošia patvarūs pergamentiniai ir odiniai įrišimai, dažnai su deimantiniais ir auksiniais išpildais, gracingi aukso dirbiniai ir puošnūs priešlapiai“. Neabejotina, kad čia pat, LNB Retų knygų ir rankraščių skyriuje, vien iš Jono Krizostomo Gintilos palikimo galima surinkti panašų knygų rinkinį ir jį pristatyti kaip Apšvietos epochos paminklą, sukurtą Lietuvoje. Beje, galimas daiktas, kad minėta Gintilos asmeninė biblioteka, saugota Alsėdžiuose, buvo netgi didesnė už Rumiancevo rinkinį.

Taigi aplankius parodą, apima nusivylimas, abejonė ir nuostaba. Ekspozicija stokojo conceptualumo, neparodė Rumiancevo rinkinio vaidmens Rusijos kultūriniame gyvenime, buvo fragmentiška ir trūkinėjanti. Gerai, kad Rusija grįžta į Lietuvą. Bet kodėl brukama antrarūšė, ekspertų nepa-

tikrinta kultūros produkcija, eilini kartą Lietuvos pilietį verčianti suglumti ir paklausti: negi Rusijoje nuo XIX a. nepasikeitė požiūris į „Vakarų provincijas“, kuriose Rusijos biurokratų manymu gyvena „šiaurės tautos“? Negi taip galvoja ir mūsų nacionalinės bibliotekos darbuotojai? ❧

Pasikėsitimai į smagumus

GUODA STEPONAVIČIENĖ

Tarsi prisiderindama prie saule nedžiuginančios vasaros pradžios, populiariausia ekonomine tema tapo kylančios kainos. Gal ji ir nebūtų taip išpopuliarėjusi, jei ne dvi datos – gegužės 1-oji, kai Lietuva tapo ES nare, ir birželio 13-oji – Prezidento bei Europarlamento rinkimų diena. Antroji data kainas pavertė politiniu klausimu, o pirmoji – pasitarnavo patogiu šio reiškinio atpirkimo ožiu¹. Tačiau ožys pasirodė taip pat ne visiškai politiškai švarus – galima buvo apkaltinti tuos, kurie jį atsivedė – valdančiąją daugumą. Šia proga galima papildyti liaudies išmintį pastebėjimu, kad, kitaip negu dovanotam arkliui, atpirkimo ožiui į dantis žiūrima labai atidžiai.

Kylančios kainos sumaišė valdantiesiems visą smagumą. O buvo taip puiku: BVP auga sparčiausiai Europoje, atsiranda daugiau pinigų biudžete, o su jais ir galimybė mylėti pensininkus bei vaikus: didinti pensijas, šildymo kompensacijas, išmokas. Lietuva priimama į NATO ir ES, tauta švenčia: galima nusifilmuoti su jauni herojais, ant scenos gaudžiant decibelams. Ir patiems smagu, ir tauta gauna duonos bei žaidimų. Ir staiga, lyg perkūnas iš giedro dangaus, ima augti kainos, ir dar tokių produktų,

kuriuos žmonės labai gerai pastebi – ne kokių nors jaguarų, džipų ar tigrių krevėčių. Ėmė brangti duona, pienas, mėsa, sauskelnės, ryžiai. Atpigęs viskis ir pomidorų sultys negelbėjo.

Žinoma, nesmagu pirkti brangiau, nei buvai įpratęs. Lygiai kaip nesmagu vieną dieną pamatyti gimtojo namo vietoje riogsančią mašinų stovėjimo aikštelę, uždarytą kaimynystėje buvusį banko skyrių, kuriame dirbo tetos draugė, kas rytą vis didesni kamštį mūsų gatvėje ir pan. Vartotojo darbas yra vartoti, todėl jis visada norės mažesnių kainų (aišku, idant galėtų vartoti daugiau ir smagiau) ir nesigilins į priežastis, dėl ko tos kainos kyla. Būtent toks kairiųjų vyriausybės požiūris ir atsiskleidė šioje situacijoje – rinkėjai nori vartoti pigiau dabar ir jų norus reikia pildyti. Kitaip smagumai gali baigtis. Tai paradoksalu, nes paprastai dešinieji yra kaltinami supaprastintu požiūriu į žmogų, kaip į ekonominių gėrybių vartotoją, kuriam mažai kas rūpi...

Nors tokiame požiūryje esama tiesos, būtų labai sunku rašyti apie kainų augimo priežastis, manant, kad

¹ Tiesa, politikai ir kai kurie dienraščiai dažniausiai neigė Lietuvos įstojimo į ES įtaką kainų kilimui, tačiau visuomenės nuomonė buvo kitokia.

niekam tai nerūpi. Laimė, yra ir tokia, šiandien politiškai nekorektiška, visuomenės dalis, kuriai dar rūpi, kodėl ir kaip (ne tik kiek). Apie ją galvodami pasiaiškinkime, kas ir kodėl vyksta su kainomis ir koks vaidmuo čia tenka Lietuvos tapimui ES nare.

Kainų vaidmuo ekonomikoje ir infliacija

Kainos yra ne tik mūsų piniginės plonėjimo matas. Laisvos kainos yra rinkos ekonomikos informacinė sistema – jos keliai, tiltai, telefonai, e-paštas, faksai ir netgi žodžiai kartu paėmus. Laisvos kainos perneša informaciją ekonomikos veikėjams, ką ir kaip gaminti bei už kiek parduoti prekes. Kylanti prekės x kaina dažniausiai reiškia, kad šios prekės paklausa išaugo ir kad ją parduodant galima uždirbti. Tai signalas nukreipti išteklius šios prekės gamybai kitu mažiau paklausių prekių ar paslaugų sąskaita. Išaugusi žaliavos y kaina reiškia, kad reikia imtis ieškoti pigesnių žaliavų, keisti tiekėjus ar technologijas. Krintanti konkurentų siūloma kaina signalizuoja apie būtinybę rasti būdų savai kainai sumažinti.

Kaip sake Friedrichas von Hayekas, laisvų kainų mechanizmas yra tobuliausiai veikianti ekonominio planavimo sistema, už kurią geresnės žmogaus protas sukurti nepajėgia. Nors, deja, bandė ir bando – tik vartotojams šie ekonominiai eksperimentai brančiai kainuoja.

Taigi išeitu, kad kainos augti ne tik gali, bet ir turi – nebūtinai visos vienu metu ir nebūtinai visada, bet būtų labai keista, jei tam tikrų prekių kainos nuolat tik mažėtų arba nekistų.

Kylančios kainos gali reikšti ne tik paklausos padidėjimą. Ypač kasdien vartojamų prekių kainos gali pakilti ir esant tai pačiai paklausai, bet sumažėjus konkurencijai, išaugus žaliavų ar darbo jėgos kainoms, pakilus

mokesčiams, atsiradus naujoms rinkoms ir pan. Ekonomistai tokių prekių kainas vadina elastingomis paklausos atžvilgiu. Paprastai sakant, kad ir kiek šios prekės kainuotu, dauguma žmonių jas pirsks (pvz., duoną).

Ilgalaikis bendro kainų lygio kilimas vadinamas infliacija. Infliacija yra viena didžiausių ekonomikos blogybių, su kuria kovoja visų pasaulio valstybių vyriausybės bei centriniai bankai. Didelė infliacija praktiškai paralyžiuoja ekonominę veiklą, atima pasitikėjimą pinigais, neleidžia planuoti veiklos, smarkiai apsunkena sandorių sudarymą, praryja santuopas². Lietuvoje tokia infliacija buvo pirmaisiais Nepriklausomybės metais iki įvedant litą ir valiutų tarybos modelį, kuris nebeleido valstybei gaminti prekėmis bei paslaugomis nepadengtus pinigus ir taip „atskiesti“ nacionalinę valiutą (sukelti infliaciją). Lietuvoje pastaraisiais metais infliacija buvo itin maža, o pernai ir užpernai buvo užfiksuota defliacija – kainų mažėjimas.

Lyginant su kitomis šalimis, tokia maža infliacija yra didelis pasiekimas – ir makroekonominiam stabilumui, ir kiekvienam žmogui, kuris galėjo smagiai pirkti pigiau. Daugumai šalių tvarkytis su infliacija sekasi prasčiau. Ne veltui vienas Mastrichto kriterijų (sąlygų, šalių priimant į Ekonominę ir pinigų sąjungą) yra infliacijos dydis – metinė infliacija negali viršyti trijų mažiausią infliaciją turinčių šalių vidurkio daugiau nei 1,5%³. Ši kriterijų Lietuva atitinka jau kuris laikas ir dėl to sau galvos sukti neturi, nors, pvz., Latvijai tai daryti tenka.

Tačiau prie gero priprantama – per tą laiką žmonės atrato matyti kylančias kainas, nepastebi netgi to, kad perka pigiau. O valdžia atrato girdėti tokius nusiskundimus. Ir dar labiau pamiršo, kad kilti, kaip ir kristi, laisvoms kainoms yra normalu, nes tokia

jų prigimtis. Ši aplinkybė buvo viena svarbesnių, kodėl vyriausybės reakcija į kainas vasaros pradžioje buvo tokia perdėta.

Ar buvo infliacija Lietuvoje gegužės mėnesį? Remiantis statistikos departamento duomenimis, vartotojų krepšelis per mėnesį pabrango 1,5%⁴. Vertinant vieno mėnesio pabrangimą, tai labai nedaug. Tačiau jei kainos taip kiltų kiekvieną mėnesį, per metus susidarytų gana dideli skaičiai, tad svarbiausia, kaip kainos kis per ilgą laikotarpį.

Kalbant apie infliaciją, reikia turėti omenyje, kad tai labai bendras dydis – vidutinis vidurkių vidurkis. Tad nereikėtų stebėtis, jog jūsų asmeninis krepšelis net nepanašus į statistinį, o kasdienės išlaidos kinta visiškai kitomis kreivėmis. Statistikos departamentas, paskelbęs gegužės mėnesio vartotojų kainų indeksą, nurodo labiausiai pabrangusias ir atpigusias prekių grupes⁵. Labiausiai (3,5%) brango su transportu susijusios prekės bei paslaugos, ypač degalai bei civilinės atsakomybės draudimas. Taigi tie, kurie gegužės mėnesį vaikščiojo pėsčiomis, važinėjo dviračiu ar naudojo viešuoju transportu, kainų augimo galėjo ir nepastebėti. Sveikatos paslaugos brango 2,5%, ši mėnesį nesirgę to veikiausiai nepajuto. Maisto produktų grupė per mėnesį pabrango 2,1%, nors valgiusieji vien ryžius su česnakais sakytu, kad daug daugiau – mat šių prekių kainos išaugo atitinkamai 29 ir 76%. Pieno produktai pabrango iki 9%, o mėsa ir duona – iki 5%. Gana plačiai apgailėti bananai gegužės mėnesį, anot statistikos, netgi atpigo.

Idomu tai, kad šios prekės brango dėl skirtingų priežasčių, kurios nebūtinai yra susijusios su Lietuvos naryste ES ir dažnai – nesusijusios tarpusavyje. Be to, skirtingos priežastys gali labai skirtingai veikti kainas ateityje.

² „Didelė infliacija“ čia reiškia tokia, kuri matuojama dviženkliais skaičiais.

³ Šiuo metu šis dydis sudaro 3,3%.

⁴ Yra toks „įvairiomis kryptimis“ vidutinis

vartotojo krepšelis – šeimų pirkinii rinkinių vidurkis (pagal šeimas ir pagal rinkinius), kurių kainos stebimos pagal pasirinktus produktus pasirinktuose prekybos taškuose ir išvedamas

jų vidurkis.

⁵ BNS. Gegužė Lietuvoje užfiksuota 1,5% infliacija. 2004 06 08.

Kainų kilimo priežastys

Prekybos centrams besiaiškinant su politikais savo kainodaros ypatybes, paaiškėjo, kad beveik visais atvejais kainas pakėlė gamintojai. Nenuostabu – prekybos centrai atlieka tik vieną etapą ilgoje prekės atsiradimo grandinėje – prekę parduoda. Prekybos centrai galėjo kelti kainas tik dėl dviejų priežasčių – padidėjus jų išlaidoms (dėl pabrangusio transporto, keliamų atlyginimų ir pan.) arba norėdami didinti savo pelną. Abiem atvejais jie tai gali daryti tik tuo atveju, jei konkurentai nepasiūlo geresnių sąlygų. O konkurentų, nepaisant išsugalėjusio stambiųjų prekybos centrų galios įvaizdžio, pakanka – net pusę mažmeninės prekybos rinkos užima „kiti“, t. y. ne *VP Market, Iki, Rimi, Aibė* ir *Norfa*⁶. Tokiais atvejais stambesnius paprastai linkstama įtarti karteliniu susitarimu. Taip ir buvo

pateiks, nors kartelinių susitarimų tyrimai yra vieni sunkiausių – kaip galima įrodyti, kad kažkas su kažkuo susitarė, jei nėra tai patvirtinančių dokumentų, o susitarusiesiems nenaudinga tai pripažinti? Juo mažiau tikėtina paties susitarimo galimybė. Konkurentams susitarti nėra naudinga – sulaužęs susitarimą laimėtų nemažą pirkėjų srautą.

Netgi tarus, kad toks susitarimas tarp penkių didžiųjų tinklų dėl didesnių kainų egzistuoja, politikams dėl to rūpintis nebūtų logiška – juk ar ne jie kalba apie poreikį riboti stambiuosius tinklus, kad smulkieji galėtų lengviau plėstis? Tad ar ne puiki niša pusę rinkos užimantiems smulkiems prekybininkams, stambiesiems patiems „atsiribojus“ (nuo pirkėjų) didesnėmis kainomis?

Grįžkime prie gamintojų – duonos, pieno, mėsos. Jie teigia kainas kėlę daugiausia dėl pabrangusios žaliavos

pakeisti?). Degalų kainų šuolį pajuto visi, kas juos perka. Duonos kepyklos dar teigė kėlusios atlyginimus darbuotojams. Net jeigu tam įtakos turėjo pagerėjusios sąlygos išsidarbinti užsienyje dėl Lietuvos narystės ES, negi valdantieji yra prieš algų augimą darbo žmonėms?

Mėsos perdirbėjai pastebėjo, kad jiems atsirado galimybė mėsą išvežti į kitas rinkas ir ten gauti didesnes pajamas, todėl jie pakėlė savo produkcijos kainas ir Lietuvoje. Ši galimybė atsirado būtent dėl Lietuvos tapimo bendrosios rinkos dalimi. Laisva prekyba bendroje rinkoje ir yra pagrindinis ekonominis argumentas už narystę, nes jis duoda didžiausią naudą visiems gyventojams: gamintojams jis reiškia išsiplėtusias rinkas, vartotojams – išsiplėtusį importuojamų prekių asortimentą. Vienu atveju tai naudingiau gamintojui (mėsos atvejis), kitu atveju – vartotojui (viskio ir sulčių atvejis). Tačiau tai tik statiškas piešinys. Lietuvos prekybininkai, norėdami pritraukti kuo daugiau pirkėjų ir žinodami, kad pirkti pigiau yra smagu, ieško pigesnių prekių: Lenkijoje, Latvijoje, Vokietijoje, Ispanijoje. Tad jei lietuviški mėsos produktai pasirodys ne patys pigiausi, mėsos bus atvežta iš kitų ES šalių pačių prekybininkų iniciatyva ir pastangomis. Neatsitiktinai sukruoto Lietuvos daržovių augintojai – dėl liberalizuotos prekybos bendroje rinkoje Lietuvoje dabar jau be muitų gali atsirasti ispaniškų pomidorų, kurie, logiškai maštant, turėtų būti ir natūraliau prinokę, ir pigesni.

Jei vis dėlto lietuviški produktai Europos mastu yra labai pigūs, pvz., pienas ar mėsa, ir juos galima parduoti kitose rinkose brangiau, po kurio laiko perdirbėjai pakels ir žaliavos supirkimo kainas (priešingu atveju galvijų ir pieno pirkti Lietuvon atvažiuos Lenkijos kombinatai). O tada išaugs ir kaimo žmonių pajamos. Ar kas nors Lietuvoje to nenori? Ar yra

Gediminas Jurgelionis. Žirgeliai. 2003. Fotografija

įtarta – premjeras kreipėsi į Konkurencijos tarybą, kad ši ištirtų, ar prekybininkai nesusitarė tiesiog padidinti savo uždarbio (pasinaudoję, pvz., Lietuvos įstojimo į ES šurmuliu). Konkurencijos taryba savo išvadas

(duona), išaugusių transporto išlaidų ir atsiradusios galimybės parduoti prekes (mėsą, pieną) pelningiau kitose rinkose. Duonos žaliava pabrango dėl menko kviečių derliaus pasaulyje (kažin kaip galėtų politikai šį veiksnį

⁶ „Prekybos stambėjimui priešintis beviltingai“, in: *Verslo žinios*, 2004 06 17.

kitų būdų šių žmonių pajamoms išaugti? Taigi kad ne.

Šiems procesams įvykti reikia laiko. Rinkoje veikia gyvi žmonės – prekybininkai turi susirasti tiekėjus ir su jais susitarti. Tada ir vieni, ir kiti turi įvykdyti visus formalumus (pvz., prekių kokybės tyrimus) ir prekes atvežti į Lietuvos parduotuves. Dar vėliau pajuntamas rezultatas tolesnėje grandinėje – perdirbimo įmonių darbuotojų algų, darbo sąlygų, įmonių investicijų į plėtra, ūkininkų pajamų už parduotą žaliavą. Tik tiesioginiai vadovų susitarimai, kuriuos taip mėgsta senieji LDDP nariai, rezultatus duoda iš karto. Bet kiek tų rezultatų? Na, sumažino kai kurie prekybos centrai kai kurių produktų kainas, bet tolesnė teigiamų pasekmių grandinė nebuvo išnaudota. Tikėkimės, kad tokie susitarimai tuo ir pasibaigs, nes priešingu atveju didžiausia teigiama Lietuvos narystės ES pusė (o ji tikrai nėra struktūriniai fondai) liktų neišnaudota.

Kita prekių grupė brango dėl ES narystės neigiamos pusės – padidėjusių muitų su kai kuriomis šalimis, nepriklausančiomis ES. Tai visų pirma prekės iš Azijos šalių (pvz., ryžiai, česnakai, buitinė technika, automobiliai), Rusijos (pvz., metalas statyboms), Ukrainos, JAV. Ta pačia proga Rusijos *Gazprom* žada padidinti gamtinių dujų kainas Lietuvai, o tai netruks atsispindėti išaugusiomis šildymo kainomis. Turint omenyje esamas batalijas dėl mokesčio už šildymą PVM kompensavimo bei šildymo išlaidų kompensavimo fenomeną apskritai, politiškai šis pabrangimas turėtų būti dar sunkiau priimtinas nei gegužės kainų šuoliukas. Viena smulkmena, *Gazprom* – tai ne lietuviški prekybos tinklai, su juo nesusitarsi mainais už palankias įstatymo nuostatas (nors, kaip sako klasikai, kas galėtų paneigti galimybę?).

Na, ir pagaliau naftos kainos. Joms Lietuvos narystė ES – nė motais, kaip ir Lietuva apskritai. Naftos kainos kilo daugiausia dėl karo Irake ir *OPEC* sprendimų. Turint omenyje, kad naf-

tos kainos nusistovi ne laisvoje rinkoje, o reguliuojamos daugiausia būtent *OPEC* susitarimais, į jos kainų pokyčius reikėtų žiūrėti panašiai kaip į gamtos reiškini, kurio negali nei nuspėti, nei pakeisti.

Nors įvairių priešasčių kainoms kilti išvardyta nemažai, negalime atmesti ir galimybės, kad dalis prekybininkų/gamintojų/paslaugų teikėjų kainas vasaros pradžioje padidino būtent pasinaudoję Lietuvos įstojimo į ES progą. Nežinia, kiek tokių yra ir ar yra, bet tai nebūtų nieko bloga – juk įmonių darbas yra uždirbti gražą savo investuotojams. Kai investuotojai patenkinti, jie vėl investuoja, dėl to atsiranda naujų darbo vietų arba esami darbai apmokami geriau. Iš ilgalaiškės perspektyvos visiems nuo to tik geriau. Pavojus kyla tik trumpą laikotarpį – kad kainos nepakiltų tiek, jog mažesnes pajamas turintys žmonės nebegalėtų įpirkti jiems reikalingų produktų ir neturėtų kuo jų pakeisti. Nuo to niekas kitas neapsaugos, tik konkurencija.

Nors dažnai nutylima, tačiau tenka pripažinti, kad bendri ES standartai šią konkurenciją mažina, būtent išstumdami žemesnio standarto (taigi ir pigesnius) produktus. Pavyzdžiui, prekiauti rusiškais vaistais, mėsos subproduktais, draustis vairuotojų civilinę atsakomybę mažesnei sumai nebegalima, nes tai neatitinka privalomųjų ES standartų. Nėra abejonės, kad dalis piliečių rinktųsi valgyti prastesnį maistą nei nevalgyti visai ir toliau vartoti smirdinčius karvalolio lašus nuo širdies nei nevartoti jokių, tačiau toks yra daugumos pasirinkimas ir tai tenka priimti kaip faktą bei stengtis jį paversti privalumu, t. y. išnaudoti galimybes, kurias teikia ES.

Na, o po to?

Kone visi analitikai (ne politikai!) teigė, kad įstojus į ES kainos kils. Tačiau tai vyks laipsniškai ir ne visose prekių bei paslaugų grupėse. Dėl laisvesnio darbo jėgos judėjimo didės dar-

buotojų atlyginimai. Kai kurioms profesijoms tai nėra labai aktualu (pvz., mokytojams), tačiau toms, kurių trūksta Europoje, o pas mus atlyginimai santykinai mažesni, antai gydytojams, statybininkams ar siuvėjams, algos turėtų kilti greičiau. Didėjantys atlyginimai spaus tų sričių produkcijos kainas aukštyn.

Muitai prekėms iš trečiųjų šalių priklausys nuo ES užsienio prekybos politikos, kurią Lietuva galės veikti, kiek svoris ir sugebėjimai leis. Nors visai nėra akivaizdu, kad bus bandoma paveikti vartotojams naudinga linkme. Daug tikėtinesni yra mūsų gamintojų interesus atstovaujantys žygiai išlaikyti multus kitų šalių gamintojams (pvz., Kinijos tekstilės gaminiams).

Dėl pakitusio Lietuvos statuso didinamos dujų kainos turės įtakos visai kurą naudojančiai pramonei ir statyboms. Kainų lygis taip pat priklausys nuo mokesčių – ir nuo visai ES nustatomų, pvz., akcizų, ir nuo esančių atskirų šalių kompetencijoje, pvz., fizinių asmenų pajamų, kelių, socialinio draudimo, nekilnojamojo turto. Akcizais apmokestinamos prekės Lietuvoje brangsta dėl akcizų derinimo su ES. Kuras ir tabakas dar brangs, nes dabartinis akcizų lygis Lietuvoje tebėra žemesnis nei ES nustatytas minimalusis.

Valstybės apetitas mokesčiams smarkiai priklauso nuo piliečių apetito socialinėms pašalpoms, programoms ir kitoms „dovanai“ dalijamoms gėrybėms. Pastarasis apetitas šiais metais itin nuoširdžiai ugdomas, todėl neturėtume nustebti, kad ir pirmasis apetitas taip pat gali netikėtai išaugti. Ypač jei esamo masto biudžeto pajamos nebebus taip gerai surenkamos, pvz., dėl sulėtėjusio (sunormalėjusio) ekonomikos augimo.

Kaip matyti, kainos tikrai nėra toks paprastas dalykas, kad, didelės ramos pirštais spragtelėjus, imtų ir susigūžtu. Netgi sumažėjus kainoms, ant prekystalių, po prekystaliais lieka tysoji ilgos jų būsimų ūglių šaknys. ❧

Ar yra gyvenimas po Pakso?

VIRGIS VALENTINAVIČIUS

Zombiai atrieda, atidunda
Iš „Anties“ dainos

Išvartytas pro duris, jis veržiasi pro langą. Kaip siaubo filmo zombis, jis lenda per sienų plyšius, kilnoja čerpes ant stogo, braunasi pro palėpę ar tarškina rakandus rūsyje. Namu (pavadinkime jį Mykoliuko namais) gyventojai paklaikę klausosi triukšmų ir bildesių tai viename, tai kitame gale. Kartais atrodo, kad jis jau viduje, tuoj išeis iš tamsaus kampo degan-

Kazimiros Prunskienės rinkimų štabas. Iš kairės stovi Vidmantė Jasukaitytė, Gintaras Beresnevičius. 2004 06 28. Tomo Vyšniausko nuotr.

čiomis akimis, pelėsių spalvos rankomis ir trokštantis šilto kraujo.

Po pirmojo prezidento rinkimų rato (šitas rašinys rašytas prieš antrąjį) Rolandas Paksas vėl su mumis. Keliais sakiniiais parėmė Kazimira

Prunskienę, ši keliais procentais aplenkė Petrą Auštrevičių, ir Paksas vėl pakilo iš kapo duobės. O gal tik vaidenasi? Gal tai tik įkaitusios vaizduotės vaisius, juk baimės akys didelės ir mato dalykus, kurių tikrovėje nėra, arba jie – ne tokie dideli ir ne tokie baisūs?

Tikras zombis ar ne, bet lietuviška reakcija yra trauktis, įlįsti į kampa, susiimti galvą rankomis ir pasisiūlyti desertui vampyro puotoje. Holivudui tokia kapituliantiška versija netinka.

Kine atsiranda vienišas herojus, kuris įkvepia draugus priešintis viskuo, kas papuola po ranka. Vargais negalais jo pastangomis siaubas baigiasi paliekant dvi minutes priimti dėkingumui iš išgelbėtos ir susijaudinusios filmo herojės.

Lietuviškame scenarijuje darbinio pavadinimu „Tas prakeiktas nuolankumas“ Mykoliukas rezignuoja demonstratyviai grodamas smuikėle. Kai zombiai tašo jo Severiutę, kamera stambiu planu ima drėgnas Mykoliuko akis, kuriose atsispindi tragiška vidinė kova ir begalinis skausmas dėl esminio būties neteisingumo – „konec filma“.

Mykoliukas sunkiai serga klasiškine lietuviška liga – fatalizmu, kurio valstietiška forma reiškiasi meteorologine išmintimi „prieš vėją nepapūsi“. Vadinamosioms tradicinėms partijoms ši negalia sukelia politinės valios paralyžių, tada stiprėja *rigor mortis*, karščiuojančioje vėstančio kūno sąmonėje susiūbuoja zombiai, bet partijos negali pajudinti nė mažojo pirštelio kovai su baisa, – tik tarpusavio vaidams.

Tada partijų vadovai pradeda post-ringauti, kad geriausias vaistas prieš populistus – leisti juos į valdžią, jie

ten pabūsią, liaudis nusivilsianti ir tada jau rinksianti juos. O kol kas, deja, nieko negalime padėti – padorūs politikai esą bejėgiai prieš išžūlius populistus, kurie meluoja, smūgiuoja žemiau juostos, žada nebūtus dalykus ir todėl kvaila liaudis balsuoja už juos, o ne už mus – teisingus ir protingus.

Bet kodėl didžiai teisingi ir protingi žmonės taip nepasitiki savimi? Spėčiau, kad savimi nepasitikima, kai netikima kokiais nors bent kiek pastovesniais dalykais. Nieko baisaus, partijoms nereikia tikėti amžinu gyvenimu, politikoje pakaktų nuosekliai tikėti, pagal skonį, pvz., laisva rinkta, socialiniu teisingumu, sąžine, žmonių solidarumu, individualizmu, bendruomene, proto ar Apvaizdos galia rasti išeitį iš sunkiausios padėties. Kai nieko panašaus nėra, į gyvenimą po Pakso tikėti sunku. Nesant orientyrų ir tolesnio gyvenimo perspektyvos, stiprėja partijų mirties instinktas. Jos ieško būdo pasitempti (Juozo Erlicko žodis pasikormimui), nusišauti, šokti nuo *Hanner* dangoraižio ar nuo tilto, po kuriuo – paskutinė patyčia – kitados pranėrė prezidento-zombio lėktuvas.

Kuo daugiau, jei ne mirties instinktu, paaiškinti konservatorių blaškymąsi tarp Petro Auštrevičiaus ir Artūro Zuoko liberalcentristų prichvatizuoto Valdo Adamkaus; socialdemokratų viljamsinius išpuolius prieš konservatorius ir Adamkų; socialdemokratų sumanymą kelti mikrofono (išjungimo) virtuozą Česlovą Juršėną į prezidentus; baltmarškinių Adamkaus štabistų nesugebėjimą atsiriboti nuo Pakso; liberalcentristų viljamsinius išpuolius prieš konservatorius; visų išpuolius prieš Vilijos Blinkevičiūtės socialinį videoliberalizmą ir Blinkevičiūtės pamokslus visiems apie viską, ypač apie save; socialliberalų apskritai pagraudenimus, koks turi būti prezidentas pagal pavyzdį laikinojo (doras vaikas, bet turi vieną esminį trūkumą – nedalyvauja rinkimuose); Algirdo Brazausko „paramą“ Juršėnui; Juršėno paramą Prunskienei penktadienį, socialdemokratų ne-

utralumą šeštadienį ir Gedimino Kir-kilo norą ambasados visomis darbo ir poilsio dienomis, įskaitant Jonines.

Kuo politinės partijos turi skirtis nuo savo liaudies, kurios gyvenamas kraštas pirmąją pasaulio pagal sa-avižudybių skaičių? Psichologė pro-fesorė Danutė Gailienė aiškina, kad lietuviai tapo savižudžių tauta, nes sovietų valdžia sunaikino esmines kaimo atramas – privačią nuosavybę, laisvę ir individualią atsakomybę. Be šių atramų žmonės prarado sugebė-jimą savarankiškai spręsti, imtis ini-ciatyvos ir rūpintis savo šeima ir ūkiu. Buvo išžudyti arba ištremti socialiai, politiškai ir ekonomiškai aktyviausi žmonės, o tarp likusių, ypač kaime, sustiprėjo save naikinantys elgesys – „juodas“ gėrimas ir žudymasis. Pasak profesorės, sovietai sumaitojo šį kraš-tą. Netgi palyginti su greta esančia Lenkija – ten savižudybių buvo ir liko mažai, nes žmonės turėjo kur kas daugiau laisvių.

Kita per Lietuvos radiją kalbėjusi psichologė (deja, nespėjau išgirsti pavardės) aiškino, kodėl ūkininkai neskuba deklaruoti pasėlių ES išmo-koms gauti. Jos nuomone, dabar daž-nas Lietuvos kaimo žmogus neturi jokių tikslų ir stačiai neplanuoja į priekį. Geriausiu atveju jie planuoja taip – „iki rugiapjūtės“, blogiausiu – „kur gauti butelį“. Žmonės netiki, kad bus rytojus, ką ir kalbėti apie šviesų rytojų. Jei nėra rytojaus, nereikia pla-nuoti, kelti ir siekti kokių nors tikslų, pvz., tikslą pasistatyti namą, nusi-pirkti arklį, pailsėti prie jūros pa-keičia tikslas išgyventi iki dabar.

Šia kaimo psichologijos teorija leng-va patikėti laikraštyje perskaičius pranešimą apie tris kaimo bernus, kurie sumušė palapinėje miegančią vokiečių porą, moterį išprievartau-ja, atima visus daiktus, taip pat ir rūbus. Nuotykis tik tam, kad kitą die-ną juos visus tris, švenčiančius savo „žygdarbį“, vidury gimtojo kaimo pa-gautų policija.

Ar suicidiški politinių partijų polin-kiai nėra susiję su panašia psicholo-gija, kai nesugebama išsikelti tikslų,

siekiančių toliau nei noras išsilaiky-ti iki šio trečiadienio „Spaudos klubo“ pabaigos? Kur yra didžiosios idėjos, kurios uždegtų ar bent išjudintų mie-guistą tautą? Kur yra didieji lyderiai, kurie įgarsintų tas idėjas taip, kad tauta pamirštų oficialaus gyvenimo minimumo padidinimą penkiais li-tais? Iš Mykoliuko namų atsako: „Na, ką jūs, mes tik teisingi ir protingi, o ką nors kur nors vesti politiškai nekorektiška – vedame ne mes, o baisinukai zombiai-populistai – be-je, jie veda neteisingai“.

Šiame NŽ-A numeryje pagerbia-mas prezidentas Ronaldas Rea-ganas kitados (1974 m., kai iš Viet-namo nelaisvės sugrižo būsimas senatorius Johnas McCainas) pakvietė amerikiečius kurti „spindintį miestą ant kalvos“, manding, kurti geresnę Ameriką, kuriai paties Die-vo lemta vadovauti pasauliui. Pa-sak Marko Steyno (*Spectator*, 2004 06 19), jis siek tiek perfrazavo Joh-ną Winthropą, pirmąjį Masačiu-setso gubernatorių, šis savo ruožtu sėmėsi įkvėpimo iš Biblijos. Šiuo atveju svarbūs du dalykai. Pirma, Reaganas sugebėjo kviesti siekti didelių tikslų nesukurdamas iš-pūdžio, kad pasibaigus pamokslui bus renkamos aukos. Antra, dideli tikslai – nebūtinai nauji tikslai. Dažniausiai tai būna labai seni tiks-lai, kuriems suteikia naują gyvybę lyderio asmenybė ir patrauklumas.

Keldamas nevienadienius tikslus žmonėms suprantamu būdu, Rea-ganas pakylėjo konservatizmą, respub-likonų partiją ir pačias JAV. Steyno žodžiais, amerikietišką konservatiz-mą iš buhalterijos knygos jis pavertė romanu apie meilę. Tuo tarpu jo laidotuvėse dalyvavęs Kanados eksprem-jejas Brianas Mulroneys nepripažino jokios filosofijos, išskyrus kitą sandėrį su bet kuo. Jis pasiuntė Kanados kon-servatorius į mirtiną suktuką. Į kuri panašesni liberalcentristų ar socde-mų vadovai?

Kai nėra idėjų ir asmenybių, politi-nę dienotvarkę diktuoja zombiai. Mykoliuko namuose nėra kada susikaup-

ti, pagalvoti apie rytdieną. Pakampiais baladojasi baubai ir kyła pagunda su jais susidraugauti, nes tai – „demokra-tinio proceso dalis“. Tai primena vieną pono Byno laidos personažą – postmo-dernų kunigą, kuris svarsto, ar teisin-ga atskirti šėtoną nuo Bažnyčios vien todėl, kad jis – kitoks. „Ar turime teisę vertinti kategoriškai, ar galime žymėti

Prezidentas Valdas Adamkus, iš kairės – Marius Lukošius, iš dešinės – Saulius Žukas. Susitikimas su kultūros atstovais rinkimų štabe. 2004 06 24. Tomo Vyšniausko nuotr.

velnią neišdildoma stigma, kodėl ne-galima svarstyti galimybės priimti jį į savo tarpą, kaip dera daugiakultūrei visuomenei?“ – retoriškai klausia ku-nigas-novatorius.

Gyvenimas po Pakso egzistuoja, jei tikima gyvenimu po savęs. Tokiam tikėjimui reikia mažmožio – principų, kurie tvirtų ilgiau nei vidutinės Sei-mo peteliškės gyvenimo ciklas. Pak-sas ir Prunskienė dings kaip atsiradę, tačiau problemos nesibaigs, jei tradi-cinės partijos ir politikai bus tradici-niai tik ta prasme, kad nežino, ko nori ir siekia. Tokiu atveju laukia nelinks-mas pasirinkimas pagal Murphy – geriau siaubinga pabaiga, nei siaubas be pabaigos. ❧

Paprastas prezidentas: Ronaldas Reaganas (1911–2004)

Velionis Ronaldas Reaganas Jungtinėse Amerikos Valstijose gerbiamas (arba nekenčiamas) dėl daugelio dalykų. Jis kovojo su „didele vyriausybe“, palaužė valstybės darbuotojų savivalę susidorodamas su aviadispečerių streiku, išrado „reiganomiką“ – mažino vyriausybės išlaidas ir mokesčius ir nebijojo biudžeto deficito („biudžeto deficitas gali pasirūpinti pats saviimi, nes yra pakankamai didelis“). Bet

gali būti pavojingesnis. Reaganas suprato, kad nuolaidžiavimas tik didina lokio apetitą. Jo laiku patys nužemiausi JAV „vanagai“ netikėjo, kad komunizmas galima įveikti, – tik pri-laikyti (*contain*). Reaganas pirmas atmetė sovietų nepažeidžiamumo dogmą. Jis pasakė, kad komunizmas galima nugalėti ir tai galų gale padarė.

Jis inicijavo plataus kontrpuolimo strategiją ir pradėjo didžiausią tai-

nuvertė prokubietiška marksistų vyriausybę. Galop tais pačiais metais Reaganas paskelbė Strateginę gynybos iniciatyvą (*Strategic Defence Initiative, SDI*) – „žvaigždžių karais“ pramintą programą priešraketinei gynybai kurti.

Kairieji šaukė apie „fantaziją, pavestą politika“; apie neteisėtą Nikaragvos „kontru“ ir Irano sandėrį; apie Reagano tariamą rasizmą, patloginį antikomunizmą, bet niekas jam nelipo. Jis faktiškai buvo pagautas meluojant, tačiau išsisuko geriau už Bil-lą Clintoną šia nuginkluojančia fraze: „Prieš kelis mėnesius pasakiau amerikiečiams, kad aš neiškeičiau ginklų į įkaitus. Mano širdis ir mano geriausi norai man vis dar sako, kad tai – tiesa; tačiau faktai ir įrodymai man sako, kad tai – netiesa“.

Reagano ryžtą suriesti komunizmas į ragą galima kildinti iš jo gyvenimo pradžios mažame provincijos miestelyje. Jis veikė kaip mažo miestelio žmogus, kuris manė, kad jei nori ką nors pakeisti, turi tai daryti pats.

Reaganas kitados pasakė: „Komunistai yra tie, kurie skaito Marxą ir Leniną. Antikomunistai – tie, kurie Marxą ir Leniną supranta“. Galvojau, kad tai – tik smagus sąmojis, tačiau teko keisti nuomonę. Pasirodo, juokas nebuvo laužtas iš piršto. Nors Reaganas mokykloje „futbolą žaidė noriau nei mokėsi“, jis vis dėlto skaitė. Buvusi jo kalbų rašytoja, žinoma konservatyvi komentatorė, Peggy Noonan liudija, kad, greta JAV įkūrėjų tekstų, jis „studijavo komunizmas, skaitė Marxą“ (*Wall Street Journal*, 2004 06 07). Tai buvo ankstyvos dienos Holivude, kai Reaganas išgyveno karingo liberalizmo tarpsnį ir buvo pasaulinės vyriausybės sukūrimo šalininkas.

JAV prezidentas Ronaldas Reaganas. EPA-ELTA

apsiribokime vien tuo, už ką jis labiausiai gerbiamas šioje pasaulio pusėje – už tai, kad nugalėjo komunizmas ir baigė Šaltąjį karą.

Kitados jis dūrė pirštu į Sovietų Sąjungą, pasakė, jog tai yra blogio imperija ir ją būtina nugalėti. Pergalei prieš komunizmas nereikia stebuklingų ginklų, didžiausias ginklas yra „laisvę mylinčių vyrų ir moterų valia ir moralinė drąsa“, o demokratija „išmes marksizmas-leninizmas į istorijos sąslavyną“.

SSRS jam buvo „sergantis lokys“, kuris kada nors nukris, bet prieš galą

kos meto JAV ginklavimasi siekiant įtraukti SSRS į ginklavimosi varžybas, kurių sovietai negali laimėti – Reaganas buvo dėl to tikras. Jis pasiūlė ir išdėstė Vakarų Europoje vidutinio nuotolio raketas besipriešinant vos ne visam pasauliui. Reagano doktrina numatė pagalbą visur pasaulyje su prosovietine tironija kovojančioms jėgoms – JAV tada palaikė partizanus Afganistane, Kambodžoje, Angoloje ir Nikaragvoje, jis palaikė Solidarumo sąjūdį Lenkijoje. 1983 m. JAV kariuomenė išsilaipino Grenados saloje ir

Reaganas liberalizmu sirgo neilgai. Jis greitai suprato, kad komunistų partija bando užvaldyti Holivudo profsąjungas ir infiltruoti liberalias grupes, kurioms jis priklausė.

Komunizmo grėsmė Holivude padarė Reaganą įsitikinusių antikomunistu. Tačiau jis neapsiribojo samprotavimais apie grėsmę, bet ėmėsi veiksmų. Aktorių profsąjungoje jis įvedė „juoduosius sąrašus“, neleidusius įtariamiems komunistams dirbti kino pramonėje. Kartu Reaganas prieštaravo antiamerikinės veiklos tyrimo komiteto politikai be atrankos kaltinti komunizmu visus liberalus, kurie per klaidą prisijungė prie kairuoliškų organizacijų.

Jis sakydavo, kad intelektualai yra didelio intelektualumo koeficiento bukgalviai. Jie linkę kurti itin sudėtingas intelektines konstrukcijas ir jose susipainioti, kartais įpainiojant ir visą žmoniją. Reaganas rėmėsi ne intelektu, bet sveiku protu, kuriam didelių mokslų nereikia. Jo mąstymo paprastumas ir aiškumas buvo grindžiamas vienu mokslu – Reagano žodžiais tariant, „visi atsakymai į visas problemas, su kuriomis susiduria žmogus, telpa tarp Biblijos viršelių“. Sveikas protas ir tvirtos vertybės buvo Reagano politinio mąstymo nepriklausomybės pagrindas. Teigiama, kad patarėjai iš jo Berlyno kalbos kelis kartus išbraukė Michailui Gorbačioviui skirtus žodžius *Tear down this Wall* („nugriauk tą sieną“), bet Reaganas juos kiekvieną kartą gražindavo į tekstą.

Gal veiksmingiausiai Reaganas triuškinęs komunizmą šamoju ir šypseną. Kryžiaus žygis prieš blogio imperiją simboliškai kulminavo radijo studijoje netyčia išrašytu garsiausiu Reagano pakvailiojimu: „Brangieji tautiečiai, man malonu pranešti, kad

ką tik pasirašiau įstatymą, skelbiantį Rusiją už įstatymo ribų visiems laikams. Už penkių minučių pradėdame bombarduoti“.

Jo anekdotai apie sovietinę tikrovę paaikšino amerikiečiams būtinybę griauti komunizmą geriau, nei tomiai sovietologų darbu. Pavyzdžiui: „Koks skirtumas tarp demokratijos ir komunistinės demokratijos? Toks pat kaip tarp marškinių ir tramdomųjų marškinių“. Bene garsiausias Reagano antisovietinis anekdotas buvo šis: „SSRS žmogus perka automobilį. Transporto ministerijos valdininkas jam sako mokėti pinigų, o mašiną atsiimti po dešimt metų.

– Rytą ar vakare? – klausia žmogus.

– Drauge, koks skirtumas, juk tai bus už dešimt metų.

– Iš ryto ateina santechnikas“.

Aiškindamas amerikiečiams, kas yra komunizmas, Reaganas susitelkė ne į sistemos žiaurumą, totalitarizmą, bet į visišką blogio imperijos neveiksmingumą ir kvailumą.

Peggy Noonan žodžiais, „jis pergincijo komunizmą ir atsisakė pripažinti jo pretenzijas į dorovinę viršenybę“ (*ibid.*).

Demokratai ir kairioji spauda šaipėsi iš prezidento-kaubojaus, kuris šaudo „nuo šlaunies“, nieko neišmano ir išivaizduoja, kad politika yra filmas apie žvaigždžių karus. Velionė SSRS vis dėlto turėjo savigynos instinktą ir geriau už JAV „balandžius“ suprato, koki pavojų kelia Reaganas jos egzistencijai. Prisimenu, kad Reaganas, kaip ir Margaret Thatcher, dar vos pradėję karjerą sovietinės propagandos buvo identifikuoti kaip „vanagai“ ir „antisovietikai“ – Thatcher vos pradėjusi kopti konservatorių partinės hierarchijos laiptais, o Reaganas – kai kovojo dėl Kaliforni-

jos gubernatoriaus posto.

Tuomet atrodė, kad sovietinė propaganda negailestingai lipdė jam buko kaubojaus ir komedianto etiketę. Kaip ir kiekvienas normalus sovietinis pilietis netikėjau, bet dabar paaikšėjo, kad sovietinė propaganda apskritai nieko nesiskiria nuo kairiosios Vakarų spaudos. *New York Times* arba *Liberation* rašė apie Reaganą tą patį (ir apie George'ą W. Bushą).

Reaganas juokavo ne tik apie komunizmą. Po pasikėsinimo 1981 m. pirmi jo žodžiai esą buvę: „Prakeikimas, kaip tyčia apsirengiau naują kostiumą“, žmonai Reaganas teisinosi: „Brangute, pamiršau pasilenkti“, o chirurgų, kurie turėjo jį operuoti po pasikėsinimo, paklausė: „Tikiuosi, kad jūs visi – respublikonai?“ Jis sugebėjo juokauti net per didį JAV politinį ginčą: „Pastebėjau, kad visi abortų priešinininkai jau yra gimę“.

Reagano vadyba buvo labai paprasta: „Apsisupk geriausiais žmonėmis, deleguok valdžią ir netrukdyk“. Todėl neslėpė, jog pats žiūrėti kiną mėgsta labiau negu dirbti („Nuo darbo dar niekas nenumirė, bet kam rizikuoti“), mėgo numigti („Nacionalinės katastrofos atveju daviau nurodymus mane pažadinti bet kada, net per vyriausybės posėdį“).

Ronaldas Reaganas, galingiausios pasaulio valstybės vadovas ir blogio imperijos nugalėtojas, bendravo ne tik su pasaulio galingaisiais. Jis kelis kartus susitiko su Lietuvos kitamanėmis Jadvyga Bieliauskiene ir Nijole Sadūnaite. Jis lengvai rado bendrą kalbą su moterimis, kurios nepriklausomoje Lietuvoje taip ir liko atstumtos. Tikiu, kad šitas geras darbas Reaganui užsiskaitė ne mažiau kaip pergalė prieš blogio imperiją.

Virgis Valentinavičius

Vergovinė globalizacija

EGIDIJUS VAREIKIS

Į klausimą, kas buvo paklausiausia Juodosios Afrikos eksporto prekė, galima atsakyti makabriškai – gyvoji prekė. JAV bei kaimyninėse šalyse gyvena per 50 mln. juodaodžių. Jei pridėsime Karibų regioną bei Pietų Amerikos šalis, jų bus gerokai per 100 mln. O kur dar mulatai, metisai ir kiti afrikietiško kraujo turintys abiejų Amerikų gyventojai.

Priverstinė juodaodžių migracija tapo pirmuoju globaliu rasės perkėlimu žmonijos istorijoje, iš anksto nesuplanuotu kultūrų „persodinimu“, o vėliau ir maišymusi, dirva politiniams ir socialiniams eksperimentams. Jei ne vergų prekyba, neturėtume džiaz ir Karibų jūros muzikos stilių, unikalios Brazilijos futbolo ar nepakartojamo JAV krepšinio. Neturėtume ir savitos amerikietiškos civilizacijos istorijos.

Pirmaisiais gyvosios prekės tiekėjais Europoje laikomi portugalai. Pirmoje XV a. pusėje, sukūrę galingą pasaulinę jūrų imperiją, gerokai prieš Amerikos atradimą, portugalai išsilaipino Vakarų Afrikos pakrantėse. Po kelių dešimtmečių pasiektos Kongo žiotys, apiplaukta Afrika. Amžiaus pabaigoje, kai ispanai atradinėjo Ameriką, Vasco da Gama pasiekė Indiją. Susiformavo esminis supratimas apie Žemės rutulį, kartu ir savitas globalizacijos etapas. Tiesa, iš pradžių atradėjus domino auksas ir kitos gėrybės, kurių galima gauti regione. Portugalija pagal gyventojų skaičių niekad nebuvo didelė šalis, tad portugalai „specializavosi“ ne grobdami teritorijas, o veikiau sudarinėdami prekybos sandorius. Prekybos „taškai“ išsikūrė Gambijos žiotyse, Senegale, Mauritanijoje, Gvinėjoje.

Vakarinę Afrikos pakrantę kontroliavo islamą išpažįstantys valdovai, kontroliavę tranzito per Sacharą kelius ir tuomet dar beveik nenaudojamas Afrikos gamtos išteklius. Islamo valstybės siūlė portugalams ne tik auksą, bet ir druską, tekstilę, žuvi, dramblio kaulą ir... vergus. Tad visai tikėtina, jog pati Afrika pasiūlė „prekę“ ar atsiskaitymą ja už europietiškas gerybes. Kai kurios Vakarų bei Pietvakarių Afrikos gentys ėmė specializuotis puldinėti kaimynines gentis, norėdamos parengti gyvosios prekės partijas, „medžiojo“ vienos kitas, o grobį parduodavo prekybos tarpininkams.

Tiesa, Europa tuo metu nebuvo palanki rinka vergų darbui. Portugalai vežė vergus į plantacijas Kanarų bei Žaliojo Kyšulio salose, tačiau iki amžiaus pabaigos išvežta tik apie 80 000 vergų. Vergystei plisti reikėjo kokio nors globalaus poreikio, ekonomikos bumo ar tiesiog... erdvės. Amerikos atradimas, pasaulį pirmą kartą padaręs tikrai globalu, sukėlė ir vergovės globalizaciją. Afrika savaip atrado Ameriką.

XVI a. iš Afrikos išvežta apie 300 000 vergų, XVII a. jau beveik pusantro milijono. Daugiau kaip 6 mln. juodaodžių vergų teko XVIII amžiui. Apytiksliais paskaičiavimais iš Afrikos į Ameriką buvo pergabenta apie 11 200 000 vergų. Dar per 50 000 atsirado Europoje, kur, kaip sakyta, vergijai palankios dirvos nebuvo. Vėliau šalia vergų atsirado ir samdomų savanorių. Suprantama, kad skaičiai labai apytikriai, galima tik iš dalies nuspėti, kiek vergų

nepasiekė galutinio atvykimo punkto.

Portugalai išlaikė vergų prekybos biznio monopolį apie 200 metų, padavę per keturis milijonus vergų. XVII a. viduryje jų konkurentais tapo olandai ir britai. Pastarųjų „sąskaitoje“ yra apie du su puse milijono vergų, pervežtų daugiausia iš dabartinės Nigerijos pakrančių. Daug prirašyta apie sąlygas, kuriomis vergai buvo gabenami laivų triumuose, dažnai charakterizuojamas kaip nežmoniškas. Tačiau skaičiavimai rodo, kad laivuose mirdavo tik apie 13% vergų, ne ką daugiau kaip paprastų keleivių per ilgas transatlantines keliones. Pirkliai buvo suinteresuoti patiekti savo „prekę“ kuo geresnės prekinės išvaizdos. Daugiau kančių vergai patirdavo stovyklose pačioje Afrikoje, laukdami pirklių. Pastarieji „išbrokuodavo“ ne vieną iškankintą belaisvį, kurio dažniausiai čia pat laukdavo mirtis. Prieštaringos žinios pasiekia mus ir apie vergų gyvenimo sąlygas Amerikoje. Kainų svyravimai vergų prekybos rinkoje neretai vertė plantatorius tausoti gyvąją darbo jėgą, skatinti jos natūralią reprodukciją ir sveiką gyvenseną, nors nebuvo nė kalbos apie kokias nors pilietines ar politines vergų teises. Beje, tai galiojo ir liberaliausioje visų laikų demokratijoje – Jungtinėse Valstijose, deklaruosioje savo vertybes tame pačiame

XVIII a., vergų prekybos klestėjimo epochoje.

Daugiau kaip trečdalių vergų – per keturis milijonus – „importavo“ Brazilija, kuri jų darbo dėka tapo didžiausia pasaulyje kavos eksportuotoja. Dabartinė Brazilijos juodaodžių ir mu-

latų populiacija tapo dominuojančiu šalyje antropotipu. Dar keturi milijonai vergų pasklido britų, olandų, prancūzų ir danų Vest Indijose. Šie žmonės daugeliu atvejų daugiau ar mažiau susimaišė su indėnais, suformavę ne tik savitą antropologinį, bet ir kultūrinį tipą.

Tik apie pusę milijono vergų buvo atvežta į dabartinės JAV ir Kanadą, likusieji atsidūrė Europoje ir kitose šalyse. Buvo laikas, kai juodųjų prievartinių imigrantų buvo penkis kartus daugiau nei baltųjų, daugėjo atvykstančių savo noru, nors, kaip paaiškėjo, baltiesiems europiečiams buvo paprasčiau „susigraibyti“ pinigų kelionei, nei juodiesiems afrikiečiams.

Panaikinus vergiją Britų imperijoje 1808 m. ir JAV Kongresui uždraudus vežti vergus iš Afrikos, prekybos žmonėmis biznis gerokai sumenko. Britų patruliai efektyviai saugojo pakrantes ir prekyba vergais tapo rizikingu piratavimu, brendo kitokia pažiūra į juodaodžius vergus, technikos progresas skatino veikiau pramonės, o ne plantacijų plėtrą. Tiesiog nebebuvo poreikio šiai prekei. Vergai tapo nereikalingi kaip darbo jėga, vadinasi, tapo ir socialine bei antropologine problema – juos reikėjo įteisinti, kaip... žmones, ką nors daryti su šio globalaus reiškimo pasekmėmis.

Būta įvairių pasiūlymų. Vienas iš labiausiai patrauklių tuomet atrodė rasinė segregacija – atskiras baltosios ir juodosios rasės gyvenimas, su tam tikra skirtingos „spalvos“ bendruomenių savivalda. Tačiau jis realiai galėjo būti įgyvendintas tik JAV ir tuometinėje Britų valdomoje Kanadoje, kur rasės buvo mažai susimaišiusios. Tačiau vėliau paaiškėjo, kad segregacija prieštarauja liberalios demokratijos, kuriamos Šiaurės Amerikoje, principams. Galiausiai, JAV pilietinio karo metu įtvirtintos lygios visų šalies piliečių teisės.

Kadaise negrais vadinti žmonės

šiandien pagarbiai tituluojami afroamerikiečiais, galinčiais paveikti galingiausios pasaulio valstybės politiką labiau už kokias nors JAV NATO partneres. Afrikietiško kraujo turintys JAV pareigūnai gali vadovauti JAV užsienio politikai ar patarinėti globalaus saugumo klausimais. Pergales sporto arenose Amerikos šalims skina juodaodžiai sportininkai. Niekur kitur juodaodžiai nepasiekė tokio aukšto statuso bendruomenėje, kaip šalyje, andai importavusioje vergus. Tiesa, kasdienės „buitinės“ segregacijos požymių nestinga ir šiandien. Sociologai išpėja, kad rasizmas nenyksta, netgi stiprėja. Tad nežinia, ar vergijos pasekmės bus pamirštos artimiausiu metu.

Verti dėmesio ir bandymai kitais būdais išlaisvinti vergus. XIX a. pradžioje pradėtas Liberijos eksperimentas. JAV juodaodžiai, skatinami vergijos panaikinimo šalininkų, ėmė pirkti žemes Afrikoje, dabartinėje Liberijoje. Šiek tiek naiviai tikėta, kad juodaodžiai norės grįžti į Afriką ir ten pakartoti net... JAV įkūrimą. Liberija, suprask, – laisva šalis, gavo JAV prezidento vardu pavadintą sostinę – Monroviją, savą Kapitolijų, labai į amerikietišką panašią vėliavą ir federalinę valdžios struktūrą. Naiviai tikėta, kad Liberijos pagrindu kada nors susikurs Jungtinės Afrikos valstijos, Liberijos vėliavoje daugės žvaigždžių, kaip kadaise amerikietiškoje.

Deja, taip neatsitiko dėl daugelio priežasčių, kurių svarbiausia galbūt ta, kad gyventi Amerikoje netgi rasinės segregacijos sąlygomis buvo perspektyviau nei grįžti į veikiau mitinių nei realių protėvių žemę. Vadinamieji liberai Liberijoje, tegu ir elitinė gyventojų grupė, šiandien tesudaro mažiau nei 1% vietinės gyventojų bendrijos. Pastarųjų metų Liberijos politinis konfliktas parodė, kad Liberija išties niekuo nesiskiria nuo kitų Afrikos valstybių.

XIX a. pradžioje susikūrė nepri-

klausoma Haičio Respublika, kurioje didžiąją gyventojų dalį sudarė išsilaisvinę vergai. Bet ir Karibuose eksvergai nesukūrė ne tik laisvės rojus, bet ir padoresnės demokratijos. Haitis buvo ir tebėra viena problemiškesnių šalių regione, pragyvenimo standartais nedaug lenkiančiame skurdžiausias Afrikos šalis. Maža to, kaip tik haitiečiai, samdydavęsi darbams Afrikoje, į Amerikos kontinentą atvežė AIDS. Haičio etninėje kultūroje daugiau nei bet kur kitur Karibuose išliko afrikietiško animizmo tradicijų, tad kultūriniu aspektu pirmoji juodaodžių respublika Afrikoje, atrodo, išsaugojo ar sukūrė savitą afroamerikietišką kultūrą.

Brazilijoje anksti panaikinus vergovę, susidarė sąlygos pakankamai laisvam rasių maišymuisi ir skirtingų rasių žmonių teisių klausimai buvo sprendžiami kur kas mažiau skausmingai nei JAV. Rio karnavalas yra bene geriausia vieta patirti, kokia savaip globali yra brazilų etninė kultūra ir kiek joje europietišku ir afrikietišku elementu. Unikalus kultūrų simbiozės ar net sinergijos efektas gautas Karibų regione. Afrikos įtaka čia gal net didesnė nei Europos.

Vergai padarė Afriką įtakingą. Vergų palikuonys ne visada pamena, iš kurios Afrikos dalies kilo jų protėviai, o gal net nenori prisiminti. Bent jau gerovės aspektu Amerikos juodaodžiai ir tamsiaodžiai savotiškai laimingi. XXI a. pradžioje milijonai afrikiečių iš dabartinių Afrikos valstybių svajotų dirbti JAV plantacijose ar šachtose, nepraleistų galimybės atsidurti Brazilijoje ar Karibuose. Tačiau šiandien vergų Amerikai nereikia, o juodųjų savanorių niekas nepageidauja. Jiems tenka likti Afrikoje, svajoti apie naujus globalizacijos kuriozus ar bent jau individualios emigracijos galimybę.

Tačiau Pasaulio prekybos prioritetuose Afrika – tik mažareikšmė provincija. ❧

Adamkus, Valdas, *Be nutylėjimų: dienoraščiai, vertinimai, pastabos parašėse*, lit. bendraautoris Valdas Bartasevičius, Vilnius: Tyto alba, 2004, 308 p., iliustr.

Antrosios autobiografinės Prezidento knygos chronologiniai rėmai griežti: ji prasideda 1998 m. Prezidento rinkimų antrojo turo naktimi ir baigiasi 2003 02 26 10 val. 32 min. Rolando Pakso prezidentine priesaika. Kaip pabaigos žodyje pabrėžia autorius, ji parašyta nežinant, kad teks vėl (šįsyk sėkmingai) kandidatuoti į Prezidentus, todėl ir nesunkiai skaitoma kaip užverstas valstybės ir jos vadovo istorijos puslapis. Ispūdžiai labiau fiksuojami nei apmąstomi, privatus požiūris nusveria nešališkumą, o kai kurios momentinės išvalgos aktualios ir šiandien.

Nerijus Šepetys

Elton, Ben, *Mirtis tapykloje*, iš anglų k. vertė Danguolė Žalytė, Vilnius: Alma littera, 320 p.

Viskas, ką jūs seniai galvojote apie televizijos realybės šou, ir dar šiek tiek. Gudriai įvesta detektyvinė intriga kuria įtampą, kurios tokiuose šou iki skausmo trūksta, o viena iš herojų, keikūnė prodiuserė, įkūnija visagale televizijos diktatūrą. Retas ir sveikintinas reiškiny – juokingas, kvapą gniaužiančio siužeto satyrinis romanas.

Rasa Drazdauskienė

Gentvilas, Eugenijus; Krivickas, Sigitas, *Politiko duona: Politiko ir Literato dialogas*, Vilnius: Versus aureus, 2004, 208 p., 1500 egz.

Dar viena politinės hagiografijos knyga: liberalą politiką kalbina žurnalistas, čia pasivadinęs Literatu. Istorikai ar politologai informacijos ras nedaug, giminaičiai ir rinkėjai pasidžiaugs šeimos albumo nuotrau-

komis. Partiečiai liberalcentristai šiandien, kai Gentvilas tragiškai pralaimėjo politinę kovą su Artūru Zuoku, jau gali knygą skaityti kaip buvusio lyderio politinį testamentą.

Vytautas Ališauskas

Istorinė tikrovė ir iliuzija: Lietuvos dvasinės kultūros šaltinių tyrimai, sud. **Dalia Klajumienė**, (ser. *Vilniaus Dailės akademijos darbai*, 31), Vilnius: Vilniaus Dailės akademijos leidykla, 252 p., 500 egz.

Bendrasis rinkinio pavadinimas apgaulingas – daugelis darbų neturi su juo nieko bendra. Tačiau perskaiteš rinkinį žmogus nepasijus apgautas ir pamestas: temų įvairovė (nuo Gimbutienės teorijų kritikos iki paskirų meno kūrinių atribucijos; nuo Algirdo laikų pranciškonų kankinystės Vilniuje iki XX a. lietuviško maldinumo formų) žada netikėtų atradimų, o tekstų profesionalumas kutena humanitaro savigarbą – per 15 nepriklausomybės metų pavyko ne tik sugriauti kolūkius, bet ir sukurti šį tą panašaus į *Geisteswissenschaften*.

Vytautas Ališauskas

Kučinskas, Vaidutis, *Genomo įvairovė: Lietuviai Europoje*, monografija, Vilnius: Spalvų šalis, 2004, 287 p.

Knyga kaip šiuolaikinio mokslinio šarlatanizmo pavyzdys nebūtų verta dėmesio, jei nebūtų pernelyg rimtai pateikiama: autorius pasulyje „pripažintas“ mokslininkas, intriguojantis uždavinys atskleisti visą tiesą, kas genetiškai yra „lietuvis“, gausios pagarbiai nuteikiančios mokslinės formulės, ispūdingas įvairiaspalvis knygos apipavidalinimas, kvapą gniaužianti 78 litų 95 centų kaina. Pažvelgus atidžiau – mįslingus skaičiavimus terėmina faktinės banalybės, etiškai, socialiai bei isto-

riškai nekorektiški svarstymai.

Išvadų mokslškumo lygį rodo pasakutinis sakiny, išsprendžiantis autentiškai „lietuvišką“ lietuvių ir estų skirtingumo klausimą: „šių dviejų populiacijų kilmė yra skirtinga arba jos diferencijavosi dar prieš rytų Baltijos regiono indoeuropeizavimą“.

Tomas Daugirdas

Kultūros vadyba: Profesionalaus meno teorija ir praktika, sud. **Hermann Rauhe, Christine Demmer**, iš vokiečių k. vertė Austėja Merkevičiūtė, Vilnius: Tyto alba, 2004, 574 p.

Milžiniškas daugybės (nepristatytų) išmanančių (?) autorių straipsnių rinkinys, apimantis kone visas įmanomas kultūros vadybos sritis bei apmaldantis norą imtis kultūros veiklos ir ypač jos vadybos. Naudingas specialybės studentams, tiesa, tekstams (ir vertimui) suprasti retkarčiais prireikia fantazijos bei nuovokos. Vokietijos *kultūropolitikos* realijomis pagrįstos studijos nelengvai pritaikomos posovietinei tikrovei suprasti, tačiau išvalgų atidus skaitytojas tikrai suras, pvz., „ar esama ko nors prieštaringesnio pedagogo etosui už vadybininko nuovoką apie efektyvumą?“ (Heinz Spielmann, p. 342).

Saulius Drazdauskas

Maceinienė, Tatjana, „*Ne tikrovės drumzlėse, o idealo šviesoj*“, Vilnius: Katalikų pasaulis, 2004, 240 p., 2000 egz.

Žurnalistinio pobūdžio apybraižos apie iškiliausius XX a. Lietuvos kultūrininkus: Brazaitį, Ivinskį, Girnių. Reljefiški jų visuomeninės, profesinės veiklos, biografijos pjūviai. Labai nuosirdžios pastangos atskleisti jų ateitininkiškumą. Vykusiai atkapstyti rankraštiniai duomenys ir surankiotos gausios citatos. Dėl pernelyg didelio autorės idealistinio rūpesčio

daugokai moralizuojama, kai kurie dalykai kartojami ir net tuščiažodžiaujama, bet tai vertingas leidinys panorėjusiems susipažinti su šių asmenybių idėjomis ir darbais.

Lukas Zdanavičius

Moore, Michael, *Kvailieji baltaodžiai ir kiti nelinksmi pamąstymai apie Didžiąją valstybę*, Vilnius: Jotema, 271 p.

Europos mylimiausio Amerikos ir jos prezidento kritiko sielos šauksmas. Amerika – pasaulio policininkė, jos piliečiai ginkluoti iki dantų, visi baltaodžiai apgavikai, juodaodžiai – ne, prezidentas Bushas nusikaltėlis ir menkysta, geras indėnas – miręs indė... pala, čia jau nebe tas. Labai įtaigus pamokslas tiems, kurie iš anksto sutinka su autoriumi; tiems, kurie nesutinka, jos ir neverta skaičiuoti – baisūs niekai.

Rasa Drazdauskienė

Muzilis, Robertas, *Žmogus be savybių*: Romanas, iš vokiečių k. vertė Teodoras Četrauskas, Kaunas: Vada, 2004, 596 p.

Šis romanas laikomas vienu geriausių XX a. Europoje. Jame ne tik kritiškai įvertinama savo epocha, pašaipiai komentuojama Austrijos-Vengrijos visuomenė, bet ir romano veiksmas kilstelimas į filosofinį, refleksijų lygmenį. Romano centre stovi žmogus, nusprendęs „pailsėti nuo pasaulio“ ir atrasti paslaptinę „visumos tvarką“. Pagrindinis veikėjas Ulrichas nėra žmogus be savybių. Iš tiesų turimos omenyje „savybės be žmogaus“, netenkančios žmogaus joms suteiktos prasmės. Beje, daugiau nei 2000 puslapių kūrinys yra likęs tarsi neužbaigtas, sudėliotas iš atskirų fragmentų. Trumpai tariant – griozdiškas, sudėtingas ir nepatogus.

Laimonas Kinčius

Mykolaitis-Putinas, Vincas, *Va-*

karėjų žaroj. Būties valanda. Langas: Poezija, parengė Irena Kostkevičiūtė, Vilnius: LRS leidykla, 2004, 335 p.

Gražiai išleistas 1956–1966 m. parašytų eilėraščių rinkinys – dar vienas ryžtingas poeto mokinių mėginimas iš Putino sovietmečio kūrybos atrinkti tai, kas nemestų nė šešėlio ant klasiko veido. Valentino Sventicko įvadas ir parengėjos pabaigos žodis vargiai reikalingas tiems, kurie mėgautis poezija. O norintiems susivokti laiko bei rašytojo gyvenimo peripetijose įrėminantys tekstai ir triptiko kompozicija – it dūmų uždanga.

Paulius Subačius

Ouřednik, Patrik, *Europeana: Trumpa dvidešimto amžiaus istorija*, iš čekų k. vertė Almis Grybauskas, Vilnius: Apostrofa, 2004, 112 p.

Perdėm šmaikšti knyga, tarsi būtų parašyta paties šauniojo kareivio Šveiko. Autorius šaiposi iš vakarieetiško politinio korektiškumo ir istorijos klišių. Juokai dažnai erichiškai remarkiški ir neretai makabriški. Žvilgsnio į XX a. pasaulį specifiškumas kursto vaizduotę – apie Prahos alinėse gimstančius „lakambūrų“ rinkinius. Kita vertus, mažiau subtiliam skaitytojui knyga, kad ir neilgam, sutrumpins šlykščiai lietingą vasarą.

Pal. Drač.

Rastenis, Vincas, *Tarp kairės ir dešinės, tarp Lietuvos ir Amerikos*: Straipsnių rinkinys, sud. Daiva Dapkutė, Vilnius: Versus aureus, 688 p., 600 egz.

Prie VDU veikiančio Lietuvos išeivijos instituto parūpintas leidinys, aprėpiantis fašistuojančio tautininkų veikėjo, o išeivijoje – „veidu į Lietuvą“ atsigrėžusio santarinio liberalo publicistiką. Kam naudinga tokia nekomentuota šūsnis užpraeitos, net ne dienos, o epochos laikraštienos, tegu sprendžia leidėjai ir pirkėjai, ku-

riems nebus gaila 39 Lt. Tiesa, vieno iš jos galima pasimokyti – aiškios pozicijos ir gyvo stiliaus. Bet gal geriau atsiversti „Dirvos“ ar „Akiračių“ komplektus ir skaityti juos ištiesai, aptinkant to meto įvykius ir jų kontekstus?

Vytautas Ališauskas

Višinskis, Povilas, *Antropologinė žemaičių charakteristika*, sud. Gintautas Česnys, Vilnius: Valstybės žinios, 2004, 184 p., 500 egz.

Povilas Višinskis atrado ne tik Žemaitę, jis dar atrado žemaičius. Išmatavo jų kūnus, nustatė plaukų ir odos spalvą, ištyrė akių skaidrumą ir šnervių platumą, patikrino dantis ir lūpas. Po to aprašė jų istoriją, gyvulius ir augalus, apčiupinėjo drabužius, išragavo valgius ir netgi patyrė, ką žemaičiai sapnuoja. Iš viso to šiandien paaiškėja, kad XIX a. pabaigoje toje pasaulio kertėje paksoidų dar negyventa.

Eligijus Raila

Санько, С.; Валодзіна, Т.; Васілевіч У., і інш., *Беларуская міфалогія: Энцыклапедычны слоўнік*, Мінск: Беларусь, 2004, 592 с., 3000 экз.

Istorijos mėtytiems ir vėtytiems kaimynams gudams nelengva: su slavais jie kažkodėl nesijaučia slavais, o baltai jų nelaiko baltais. Kita vertus, jie norėtų būti ir vieni, ir kiti. Vidinį chaosą atspindi ir pirmas bandymas apibendrinti gudų mitologiją: atskiru straipsneliu pagerbtas lietuvių žynys Lizdeika, taip pat aprašyti ir vadinamojo Kijevo panteono (XI a.) dievai. Dar norima būti seniausiais ir „ilgiausiai išlikusiais“. Mitologinis palikimas regimas kaip nenutrūkusi indoeuropiečių pasaulėvaizdžio tąša, o paskutinė pagoniška šventovė esą sugriauta tik 1937 m. Visa tai sumaišyta su struktūralizmu ir autentiškais XIX–XX a. folkloro duomenimis, tad knyga pasinaudoti gali tik atsargus skaitytojas.

Pranas Vildžiūnas

Aptariamas knygas galite įsigyti knygyne „Akademine knyga“ (Universiteto g. 4, Vilnius)

Mano žvėreliai

Skiriama Kauno zoologijos sodui, šiemet švenčiančiam 66-erių metų jubiliejų

DR. PALEMONAS DRAČIULA

Vaikystėje labai mėgau gamtą. Skverbiausi į ją aštriu natūrfilosofo žvilgsniu. Labai patiko musės (*Musca*). Ypač mėgau joms švelniai nuplėšti sparnelius, idant išsiaiškinau, koks mechanizmas neleidžia joms išsipainioti iš voratinklų. Dar patiko kopūstiniai baltukai (*Pieris brassicae*). Karštai vaikydavau juos po senolių daržą ir purkšdavau aeroliniais dažais. Man būdavo gražu – jie palengva krisdavo dirvon kaip spalvotos šv. Lauryno ugnelės. Rengdavau rupūžėms (*Bufo vulgaris*) vandens sporto šventes. Ištrauktos iš po šaligatvio plytelių, jos turėdavo smėlio dėžėje įveikti įvairaus pločio ir ilgio vandens ruožus. Nugalėtoja būdavo patalpinama į kartoninę batų dėžę su šešiomis kamanėmis (*Bombus*), kad išdžiūtų, o po to iškilmingai palaidojama. Likusios, kaip turinčios raganiško atsparumo – niekingai sudeginamos. Dar buvau išardęs vėžlį (*Emys orbicularis*), tačiau niekaip neįstengiau sudėti atgal; jei gatvėje matote riedlentę – tai jis.

Šiaip esu gyvenime atradęs ir ištyręs daug iki tol nematytų gyvūnų. Mielas skaitytojai! Jeigu tu esi dar ir gamtos mylėtojas, tai norėčiau kai kuriuos iš mano žvėrelių tau pristatyti.

Buratinas (betulinus homunculoformis) – iš beržo pliauskos išsivystęs gyvūnas; pavasarį, kai viskas bunda ir sprogsa, mažumėlę susijaudina, ir tuomet jam iš nosies teka sula.

Cepelinas (ericius despinatus Zeppelini) – tai tiesiog nuspyglintas ir išvirtas ežiukas.

Eugeniškasis mieželaitis (hordeacius eugenicus) – gyvūnas, pasirodantis išskirtinai per lietus; dabar Lietuvoje nebeaptinkamas.

Geležinis vilkas (lupus ferreus) – nemedžiojamas; didžiausias jo priešas – lietus. Mat sulijus jį apninka didžiulės rūdys, ir tuomet jis iš skausmo klaikiai staigia.

Klumpakojis (coturnopus vulgaris) – šimtakojų giminės lietuvių liaudies gyvūnėlis, besiveisiantis per dainų šventes.

Meškonis (ursonius ursonius) – smulkus grau-

žikas, pasirodantis Lietuvoje kas dveji metai ir beprotiškai besiilgintis Rusijos stepių; mėgsta prižiūrimus laukus, ypač stadionų veja; nėštumas trunka du mėnesius; jį galima tik išgirsti, pamatyti – ne.

Pakalnutė (ursicula infimi montis) – tai nedidelė balta meškutė, gyvenanti Vidurio Lietuvos žemumose ir savo valdose sklaidžianti specifiškai malonų kvapą; jos gyvenimą yra aprašiusi Jurga Ivanauskaitė (žr. kn. *Pakalnučių metai*, 1985).

Snieguolė (nivigena septemviris) – tik žiemą besiveisiantis gyvūnas, kurio patelė gyvena su septyniais patinėliais; pagal kitus tyrimus, tai tiesiog sniego žmogaus blondinė.

Spragtukas (nucifraga tellurius) – chtoninės prigimties gyvūnas, kurio neįmanoma iškimšti.

Vienakupris kupranugaris (dromedarius monotuberis) – beveik tas pat, kas vienakojė manekėnė; jo priešingybė yra dvikupris kupranugaris, apie kurį Rytų šalyse kuriamos svaiginančios eilės; štai keletas posmų iš nežinomo autoriaus divano:

Jei kupranugaris griūtų,
tai palietų toną sрутų;

jei kupranugaris skęsta,
ranką jam ištiesia estas;

jei kupranugaris verkia,
reiškia, jam įkando erkė;

jei kupranugaris šoktu,
tai sutryptų aibę koptų.

Vokiečių aviganė (lupa sucinea Stasi) – buvusios Rytų Vokietijos slaptose spectarnybų laboratorijose išvestas padaras, kurio paskirtis – šniukštinti; Lietuvon slapta atgabentas 1990 m.; dabar dažnai pastebimas; politinės rujos metu suburia gauja.

Žvėriškos Jums vasaros, maloningieji skaitytojai! Likite sveiki ir nesuvalgyti!

Iš tiesų... juokinga...